ГАРТ

№ 11
1928

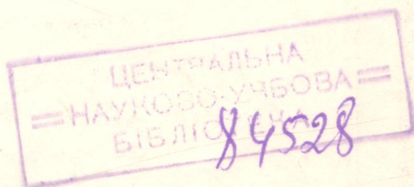
ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ ТА КРИТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ВСЕ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕ ТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

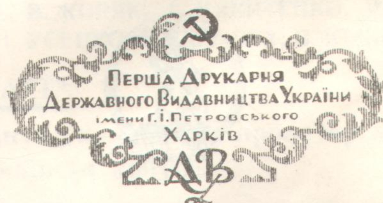

РЕДАГУЮТЬ: В. КОРЯК, І. КУЛИК, І. МИКИТЕНКО, В. СОСЮРА, П. УСЕНКО, М. ДОЛЕНҐО, В. ЮРИНЕЦЬ

№ 11 · ЛИСТОПАД 1928

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Укрголовліт № 2620. 26/X 1928. Зам. № 13. Тираж 1.000

ЗМІСТ

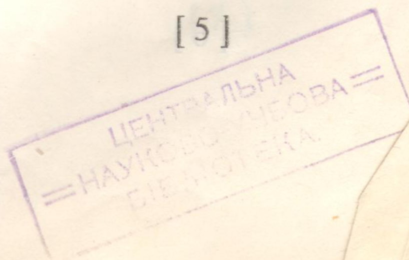
О. ВЛИЗЬКО

СІЧНЕВЕ ПОВСТАННЯ

(Фраґменти епопеї)

ОРГАНІЗАЦІЯ НАСТУПУ

Центральна Рада сперлася
на гайдамацьку січ, на
наявність
куркулячого активу
і райком,—
усе,
що в муці скупчилось,—
17 Січня
рвонув
на змовклу колію
стривоженим гудком.
Прибоєм ніг проходили
до другої години,
як море,
на обору
залізничих майстерень
і мітингом обурення
затвердили:
іти на
сваволля куркуляччини
зі зброєю...
і в день,
той самий,—
після виступу
усі рішучі друзі
повстання—
готуватися до бою почали:—
Ремонтували панцерник.
Озброювали блузи.

Розвідку штаб налагодив
і вислав патрулі.
Залізний вузол
колії
ряснів
бойовиками, —
на жужеличнім полі, і
в околишніх місцях.—
Ходили нишком —
групами...
В глухий, одутлий камінь
дубів завод
під трубами,
обдертий,
мов кістяк...
... Росли години
острахом,
щоб раптом
обірвати
набряклу тишу
пострілом...
... І збігавши
в клозет,
пірнув,
за шкельця,
з совами
в горячці
обиватель, —
з дружиною
з газетами
і кавою - глассе...
а в штабі директорії
й Полтавського загону
гримів наказ:
— „Контрнаступом з Кадетського!.."
а це
не жарт...
і сотник лаявся
в мембрану телефону
і сіпався
невиспаний
бабусин офіцер...

. . Фолькльором Костомарова
полковник матюкався,
за звичкою,
хапаючи
петельки піджака. . .
. . . Концентром
полк Грушевського
згорнувсь обіч пакгавзів
вокзалу,
засинаючи
з руками на курках. . .
. . . .

ІНТЕЛІГЕНТ — ЗГІДНО ОБСТАВИНАМ

35,
що й казати, —
літа, —
для ледащ —
поступові,
та потрібно ж
для всяких оточень
привчать інтелект. —
За столом,
в пропасниці,
розіп'ятий на словникові, —
за Шумлянським, —
весь час —
малоруський вивчав діялект.
Бо за вікнами,
з площі
ревло
шароваристим гулом:
— Ще не вмерла Вкраїна.
і слава,
і воля,
і ще —
усміхнеться вам доля
у лоб — кулеметним намулом,
на потрощених ребрах
кривавим
кацапським борщем!. .

А поскільки буває,
що шкура —
дорожча від чести
. . . то постільки,
спокійно,
нова обсихала кора,
і так само
зворушливо плакав
вишиваний хрестик,
як і пуза бекон —
пропагований
з - під очкура!..
„. . . Я, добродію, інтелігент
„і ніколи не проти!
„Хай живе
„Україна —
„Старий Юго - западний край!
„Я — за нації,
— Я — за наречія,
„Я — за народи!
„(Тільки б — каюсь,— не щезли —
„балик
„і паюсна ікра!) —
„Я — давно голосую
„за Учр. . .
„. . . чи то, пак,— У - Це - Раду,
„пане писаре! —
„Я патріот, —
„безперечно,
„і я ж —
„запевняю. . .
„як знайдете тільки
„вакантну посаду
„на редактора
„Русско - украінской мислі“
„Я Ваш. . .
„. . . Вибачайте,—
„без лесті,—
„і правда,—
„Ви другий Мазепа! —
„Ви од ніг
„і до мудрого черепа —

„завжди джентльмен...
„До побачення!
„Матиму честь
„Вас зобачити
„в себе! —
„у чеканні
„хороших наслідків . .
„З пошаною
N...

М. ДОЛЕНҐО

НАДДНІПРЯНСЬКИЙ ПРИМІТИВ

Там над Дніпром, де Київ
У давнину пірнув,
Академічний вияв
Сховався в фах і в нуд.

Єфремова наука,
Подорожан мета...
Ви чули голос крука,
Коли він день вітав?

Базар, погорда база
Для тихих надбудов.
Мікроб - ідей зараза
— В густу, в червону кров.

ІВ. КИРИЛЕНКО

КУЧЕРЯВІ ДНІ[1])

(Повість)

РОЗДІЛ ШОСТИЙ[1])

(Продовження)

Цілу ніч сиділа Катря біля столу і щось уважно списувала на великий білий аркуш. Иноді вона підводилась, перечитувала написане, потім знову зосереджено схилялась над писаниною і чітко ставила рядок за рядком. І тільки тоді, як надворі почало розвиднятись, а там, де заводи, прокричали перші гудки, вона потушила електрику і впала на ліжко.

Сьогодні їй на роботу не виходити і тому є змога відпочити. Та сон не бере Катрі. Очі її вдивляються в сіре вікно і баче вона, як далеко на синьому небосхилі тануть зірки.

Думає Катря про себе, згадує Лазька, Гринюка, иноді, як непроханий гість, в уяві з'являється Янський, а за ним Антін. Тоді Катря якось многозначно і стомлено посміхається й рішуче стискує брови.

Он вже остання зірка зблідла, зараз погасне й вона, а Катря ніяк не засне.

Мати вже прокинулась і, підвівшись на ліжкові, каже:

— І що це ти, дочко, цілі ночі просиджуєш? Людські діти бережуть себе, а ти наче на лихо собі й мені коли не за книжкою, то зорі просиджуєш, то по клубах різних та зборах тиняєшся. Вже не маленька, слава тобі господи. Час і про життя подумати. Не вік же оті комсомоли...

Мати ще щось говоре, але Катря не чує її слів. Вона до них звикла, бо майже що-ранку чує одне і те ж. Катря й сама прекрасно розуміє, що мати діло говоре, що не сьогодні — завтра, не через місяць, то через рік, вона змушена буде рішати оте питання про „життя". Бо й справді, хіба вона не має права на звичайне людське щастя, на кохання, на всі земні радощі? Останній час вона

[1]) Див. „Гарт" №№ 7, 8—9, 10, 1928 р.

все більше й більше думає про це й тому иноді не досипає ночей, а вранці їй болить голова. Так і сьогодні. Ні, годі, до біса все це. Спати час.

І тоді, як вона врешті заплющила очі, а надворі вже зовсім розвиднилось, в другому кінці міста на четвертому поверсі великого будинку в своїй кімнаті сидів самотній Никодим. Після свята минув уже тиждень і цей тиждень був для нього днями покути і каяття. По-старому він зранку до вечора був у райкомі, бігав по осередках, складав плани, тези, інструктував, робив доповіді, сперечався, читав.

От і сьогодні, вже сьома година ранку, шум та гамір на вулиці все зростає і більшає, а Никодим сидить і водить очима по сторінках творів Леніна. Він готується до доповіди на пленумі райкому, що цими днями має відбутися. Гордість знову заговорила в ньому і він не дозволить собі виступити, не підготувавшись як слід. Ого, Никодим Гринюк себе ще покаже. Але основне вже зроблено, конспекти складено, відповідні цитати знайдено, і Никодим закриває книжку. Пригадує, що треба спати, але чомусь зовсім його не вабить сон.

Думки такі несподівані і загадкові снують в його голові і, наче на екрані, перед очима пролітають знайомі постаті і події останніх днів. Пригадав, що з першого одвідування Ломов і Лазько, а иноді й Дубов, майже що-дня почали до нього заходити, поводитися з ним надзвичайно обережно, але в той же час, безумовно, лікують його від якоїсь внутрішньої хвороби. І помічає Никодим, що одужує, що знову в бурхливому житейському морі він не самотній моряк, що на уламкові розбитого корабля бореться за життя з морськими бурями. Ні! Він знову невід'ємна частина чітко організованої команди, що уперто переборює і бурі, і натиск вітрів, і рокот великих морських хвиль.

До речи й Мері десь далеко і вже не чує Никодим ні звуків роялю у вечірній час, ні облудного сміху, ні шамотіння шовкової сукні. Листа також од неї немає. Та це й краще. Про ніч, проведену з нею, він згадує з легким соромом і хоч в кімнаті нікого немає, червоніє аж до вух від одної думки про це.

Образ Катрі, безжурної дівчини, останні дні все частіше виринає з мотлоху вражінь і думок, повстає перед очима, і дуже хочеться Гринюкові иноді десь зустріти її, винувато дивитись в очі і без кінця говорити про своє тимчасове падіння, про ті недоречності й тугу, що воно породило. Йому хотілось, щоб Катря зрозуміла його, простила й пожаліла. А він тоді вже більше ніколи не дозволить собі так з нею поводитись.

Думає Гринюк, поклавши голову на руку, а потім раптом згадує Жовтневі свята і демонстрацію.

Який він справді дурень... Хіба йому повилазило, що Катря йшла тоді поруч Лазька, тільки з ним розмовляла, йому тільки сміялася. А він ще наївний мрійник пестить якісь химерні надії. Чудак ти, Никодиме, і нікчемна людина, — тоскно думає Гринюк, а в ушах стоїть дзвінкий, сріблястий сміх Катрин, саме той сміх, що вона дарувала його Лазькові.

І пригадав Никодим, що так само колись Катря сміялася йому, але це було так давно і йому здавалося, що того йому не вернути, як не вернути чарівного сну. Все б він віддав, щоб тільки йому що-вечора зустрічатись з нею в клубі, говорити, жартувати, слухати її щебетання. Та ба... Його бажання не досить...

Глянув на ліжко і чомусь пригадався той вечір, коли Катря пішла від нього, зневажена, обурена і розчарована. Намагався себе розрадити, заспокоїти розпалену уяву.

Вигадував різні виправдання своїй поведінці, щоб втамувати пекучий біль і жаль за таким недалеким чудовим минулим. Навіть молодеча задиркуватість і самовпевненість не врятували.

— Я ж здорова, молода людина, чорт забери, — намагався розважливо думати Никодим, але від того не ставало легше.

Так, шукаючи заспокоєння, Никодим не зчувся як заснув, важко похилившись на стіл. Голова йому одкинулась на бік і вмостилася на купі книжок, русявий чуб розпатлався на чолі, а знесилене, виснажене нічною працею тіло нагадувало невдало поставлений напівспорожнілий мішок з чимсь м'яким: торкни його і він упаде.

— Товаришу, прийміть, будь ласка, заяву.

Людина в окулярах, років тридцяти п'яти, зі зморшками на чолі, з великими виразними губами, з глибокими колодязями сірих очей, сиділа за столом і пильно вдивлялася в обличчя одвідувачів.

Катря не могла витримати уважного погляду, і їй здавалося, що даремно буде розказувати цьому пильному товаришеві, з чим вона до нього прийшла. Мабуть, він давно знає вже всі її думки, наміри і тепер тільки перевіряє, чи не помилився.

— Я мала звязок з опозицією, — злегка червоніючи і дивлячись у долівку, казала дівчина, — а тепер побачила, куди вона йде і цілком пориваю з нею. Одночасно хочу подати заяву про все, що мені доводилось бачити й чути, працюючи в опозиційному гуртксві. Ось моя заява.

Людина в окулярах на хвилину мовчки дивилася на Катрю, потім ледве помітно всміхнулася і від тої усмішки Катрі стало якось приємно, просто, ніби мати гладить її чорняве підстрижене волосся. Навіть сором'язливий рум'янець зійшов їй з лиця і вона поклала на стіл великий списаний аркуш.

А секретар, простягши руки, сказав:

— Давайте, це ви добре зробили.

Потім кинув ледве помітний погляд на заяву і знову до Катрі:

— Комсомолка?

— Так.

— Яким же це ви чином вплутались? — сказав і застиг в напруженому чеканні відповіди.

Катря знов почервоніла, напіввинувато всміхнулася і сказала роблено-спокійно:

— Не знаю, як вам і відповісти. Аж самій дивно. Думала, що в цьому нема нічого шкідливого. Мене просто вкрутили в опозицію, не пояснивши сути її... От і все...

— Здається, робітниця?

— З тютюнової фабрики.

— Ну от. Зовсім не личить вам скакати в болото. Яким же це чином? Цікаво послухати. Розкажіть.

Катря щось почала говорити, але не витримала натиску питливих сірих очей і, махнувши рукою, сказала:

— Там в заяві все написано. Мені нема часу. Піду...

А коли виходила з кабінету, зустріла якогось присадкуватого юнака, що стовбичив біля самих дверей і уважно перечитував якесь оголошення. Він глянув на Катрю і посміхнувся, як знайомий. Потім почав мнятися, незґрабно переступаючи з ноги на ногу.

Катрі здалося, що вона також десь бачила цього хлопця. Спокійна, як степове озеро, усмішка і незмінна цигарка в зубах і трохи іронічний погляд. Ну, ясно ж, десь зустрічалися... Тільки де, де?

— Товаришу, скажіть, де ми з вами здибувались?

— Не знаю, пригадайте, — безнадійно розвів руки хлопець.

— Мені здається, що ми таки десь зустрічались. Подумайте і ви трохи, може пригадаєте.

— Коли хочете, мені пригадувати нема чого, я добре знаю де, — відповів юнак, — а от з вашого боку нечемно забувати товаришів по запільній роботі.

Сказавши, юнак раптом зайшовся голосним сміхом, а Катря згадала збори на Садовій і переполох, що скоївся там, і зразу ж

пізнала хлопця... Так, так... Це ж він сидів у кутку на ліжкові і взивав збори „шпаною“.

— Так це ви кидали такі гострі і не зовсім приємні для наших „лідерів“ слова? Он як. Ну, вашу руку, будем знайомі!

— Що ж, чи так, то й так. Давайте знайомитись, коли зустрілись біля дверей кабінету секретаря Контрольної Комісії. Що, мабуть, викликав? — моргнув він у бік зачинених дверей.

— Вибач, сама прийшла.

— Оце й я розумію, — зрадів юнак. — Я ще тоді бачив, що з тебе така ж опозиціонерка, як із мене. Зовсім це не наша робітнича справа. Різні там Янські будуть затулятися нами, ховати свої вушки за наші спини. Чи не так кажу? Га!

— Ну, ясно ж. Я там, брат, таку заяву написала, що довго читати доведеться.

— Одмежовуєшся, значить?

— Цілком і безповоротно. А ти чого біля дверей тупцюєшся? — зі сміхом запитала Катря. — Невже оголошення так зацікавило?

Хлопець замість відповіди поліз у кишеню, витяг звідти засмальцьований з чорними плямами та відбитками пальців невеличкий аркуш паперу і показав Катрі.

— Бачиш, та ж сама справа, що й у тебе. Та хіба тільки ти та я? Майже всі хлопці з виробництва подали такі заяви. Годі дурня строїти... Треба вчитися, щоб більше не дурачили нас різні там студенти балакучі...

— Ну, то йди, чого ж стоїш, хіба боїшся?

— Якого ж біса боятись? Чекав, поки ти вийдеш, а то ж не можна так, зразу вдвох. А тепер от піду. Всього найкращого. — І, потиснувши одне одному руку, вони розійшлися.

Катря пішла до себе на фабрику, а присадкуватий хлопець, тримаючи в руці засмальцьовану заяву, наче якусь святиню, рішуче одчинив двері кабінету.

А місто, одсвяткувавши, по-старому живе своїми робочими буднями. Безперебійно і методично працює велетенська радянська машина, а навкруги неї метушаться люди, кожний виконуючи дрібну й на перший погляд непомітну, але корисну роботу, що в загальній системі без неї відчуватимуться перебої. Самозаглиблено й потужньо дихає місто, а на околицях пронизують повітря гудки заводів, сирени автобусів і пронизливі електродзвінки трамваїв.

Іде дощ і по небу пливуть темносині кораблі.

Вулиці прищулились, вгамувалися й жовтогарячий лист вільно кружляє під подихом пронизливого колючого вітру.

Ів. Кириленко

Прийшла осінь з усіма своїми заялозеними аксесуарами: дощ, вітер, калюжі і зажурні шуми дерев.

Сірі постаті в різноманітних макінтошах і пальто — це тільки маленькі, ледве помітні цяточки на тлі строкатої шахової дошки.

Під покрівлями ґанків скупчились випадкові постаті. Просто кожний хоче сховатися від зливи, перестояти її, щоб потім, наче справжні спортсмени, швидко стрибаючи через калюжі, поспішати додому.

Автобуси беруться з бою і переповнені щасливими, поважно чмишуть, розбризкуючи брудні каскади широкими шинами коліс. Візники поховалися в глибину своїх заїжджених візків і абсолютно спокійно і з почуттям цілковитої справедливости „луплять" потрійну ціну.

— Тут недалеко, ходім, гражданин. Га?

— Ходім.

— Знов же таки не глиняні, не розкиснем, — каже Лазько і, одкотивши комір шкірянки, виходить на дощ...

За ним іде Гринюк і мовчки дивиться собі під ноги.

— Він, безперечно, правий: не розкиснем, але чому я мушу йти за ним в таку зливу? Хай Лазько — то инша річ. Йому доручено зробити звіт райкому в друкарні. На нього там чекають, його слухатимуть, а я так собі, пришийхвіст кобилі, — думає Гринюк, але не відстає від свого товариша.

Йдуть деякий час мовчки. Чути лопотіння крапель по військовому кашкеті Лазька.

Нарешті Никодим хапає за вогкий рукав Лазькової шкірянки, благаюче дивиться йому просто в вічі і тьмяним голосом каже:

— Скажи, чому ви останній час якісь не такі до мене стали?

Лазько повертає спокійні очі.

— Хто це „ми"?

— Та всі ви, — і ти, і Дубов, і Ломов, і все бюро... Якась з вашого боку упередженість до мене, чи що.

— Гражданин, ти даремно турбуєшся. Ставимось до тебе добре. Здається, на це скаржитись не будеш. Що ж до твоїх підозрінь, то тільки твоя фантазія. Ніякої упереджености. Он як...

Никодимові хотілось вірити Лазькові, бо хто-зна, може справді, почуваючи за собою провину, він у всьому бачить якийсь захований зміст, і звичайне ставлення товаришів здається йому одмінним від попереднього. А може вони довідалися про всі його пригоди? Тоді дивуватися нема чого. Ясно ж, після того не можна розраховувати на стопроцентну їхню одвертість.

А Лазько мабуть вгадав його думки, бо дружньо поклав важку руку Никодимові на плече і казав далі:

— Лихо твоє, дорогий гражданин, у тому, що ти ще не знайшов своєї стежки і йдеш в життя з засліпленими романтичними очима.

— Знаєш, таких хтось назвав „мятущимися душами". Це влучно От ти комсомолець... Але пішов у організацію виключно тому, що хотів горіти разом з усіма. Ти здивовано всміхаєшся. Даремно. Ти можеш заперечувати, що робив це свідомо, став на боці пролетаріяту, бо зрозумів справедливість його домагань і т. д., але розумієш, все це не те. Може на селі тобі справді було краще... Там гострота боротьби і брак освічених сил — любов і боротьба набирають там ясних і чітких форм... А тут, у місті, де панує машина, де на кожній дрібниці лежить печать організованости, чіткости і буденщини, хоч і романтичної, де сила недоречностей і ускладнення, тут, звичайно, ти не витримав. Та хіба тільки ти? Минулого року на окрз'їзді я бачив безперечно бойових і витриманих секретарів осередків і райкомів... Але по одному їх можна було одрізнити від міських делегатів. Майже в кожного в них з-під сорочки випинався „наган", і вони скриготіли зубами, зустрічаючи на вулиці непмана... Так, так, Никодиме... І иноді мені здавалось, що хтось з них не стримається і вчинить якийсь скандал... Вони вміють палко ненавидіти... але не завжди правильно розбираються в питаннях... Тільки не про них мова. Вони поволі, з великою потугою, але йдуть до правильного розуміння сути нашої епохи... А от ваш брат, інтелігент, не завжди здатний на це. Ну, звичайно, різні розчарування, ухили, опозиції...

— Цим ти хочеш сказати, що пролетарська молодь бездоганна, — незадоволено, з ноткою іронії перебив Гринюк.

— Ні трішечки... Виключення бувають, я говорю про масу, як таку.

— При чому ж тут маса, коли навіть серед керовничої частини комсомолу, серед верхівки робітничої молоди можна зустріти просто негідників? — далі гарячився Никодим. Йому було прикро й трохи соромно вислухувати такі переконливі нотації оргінстра, що його він завжди ставив нижче за себе.

— Складна, гражданин, це справа опреділювати, хто негідник. Та й критерії знову ж таки можуть бути різними... — спокійно відповідав Лазько. — Для прикладу візьмем Дубова... Одеський робітник. Старий комсомолець, чудовий товариш... Був на фронтах. Працював у Чека... Завжди в масі й з масою... Здається, чого б ще?.. А між иншим цього самого Дубова дехто вважає за бюрократа...

— Йолопи може й вважають... — сам собі бовкнув Никодим.

— В тім-то й річ, що не йолопи, а ціла низка комсомольців.

— Яких саме?

— Тих „братишек“, що й досі ходять виключно в косоворотках і галіфе, маючи змогу одягнути пристойного костюма... Тих, що на кожних зборах вважають за свій святий обов'язок розводити бузу замість говорити діло... Тих самих, що, приходячи по справі й без діла в райком, принципово пускають дим в обличчя тому, з ким розмовляють, а спльовують лише на ніжки столу або на стінку. Ну, а Дубов, сам знаєш, любить чистоту, чіткість і організованість в роботі і таких надкомсомольців ганяє, аж пір'я з них летить. От за це й бюрократ, апаратчик. Та ще за те, що, роблячи доповідь, не вживає таких слів, як „шамать“, „братва“, „зануда“ і т. д. А взагалі можна було б багато прикладів навести, та тільки це ж не характерно для всієї маси комсомолу. Так-то, друже...

— От чорт, — сердився Никодим, — що він справді вичитує, наче піп... Не піонер же я, кінець-кінцем. І, щоб хоч трохи одвести душу, з притиском проказав:

— А піяцтво, а розпуста, а кар'єризм серед активістів — це теж, на твою думку, не характерно?

— Не ображайся, Никодиме, але мені здається, що про ці гріхи в комсомолі ти довідався з Малашкіна, Гумілевського та Романова, тільки не з власного спостереження... Бо коли б ти довше знав наш актив, то тобі відомо було б, що, наприклад, ентузіяст і душа хлопець Гранов иноді вживає. Про це знають і в райкомі і в осередку, але ніхто ніде на людях не бачив його п'яним. Його батько змалечку заливав горілкою, ну й привчив хлопця... Але всі знають і друге: той же Колька нині уперто перемагає в собі цю звичку, а щоб не кортіло — ввесь вільний час просиджує за книжками... І врешті його, здається, оберуть на секретаря тютюнової фабрики.

— А Виктора ж куди?.. Може на учобу? — байдуже запитав Гринюк.

— Хочемо рекомендувати на агітпроп, — ковтнув останнє слово Лазько.

— Куди, куди? — раптом зацікавився Никодим... Йому не байдуже було, куди піде Виктор, такий поважний і розумний хлопець, і він аж обличчя повернув до Лазька, бажаючи почути від нього, куди ж саме буде призначено Виктора.

Та Лазько, заговорив похапливо і якимсь одмінним нарочито веселим голосом:

— О, вже швидко й друкарня... Цікаво, чи вже зібралися хлопці. Як ти гадаєш, Никодиме?

Він говорив і всміхався, а брови над сірими очима загнулися в дві чорні круті підкови. Сам про себе він думав: „От ляпало з мене... Добре, що не дочув", а потім голосно:

— А знаєш, що робив Гранов, коли починав випивати чарку? Він, пройдоха, обертав до стінки портрет Леніна, щоб, мовляв, той не дивився на нього такими докірливими очима.

— Та ну? От винахідник!.. Вхитряється, значить, так пити, що й портрети не бачили.

— Колись хитрував, а тепер йому не треба нікого соромитись, а, навпаки, можна хвастати... Тижнів зо три вже краплі в роті не було. Сам казав... А од мене він нічого не таїть... Молодець, хлопчина... Дисциплінує себе...

Гринюка не розважили Лазькові слова, не розвіяли його пригніченого настрою. Було неприємно, що той так упевнено висловлює свої думки, залишаючи Никодимові право тільки погоджуватися. Було тоскно і гірко, що десь за чверть години Лазька, а не його, Гринюка, слухатимуть комсомольці друкарні і безперечно плескатимуть йому. Та й він гарний. То все було мовчить, слова зайвого від нього не почуєш, а тут раптом цілу філософію розводить. „Це з тих, що стиха мішки рвуть", — ображено подумав Никодим, кинувши погляд на свого попутника. Те, що Лазько, наближаючись до друкарні звичайним рухом підсмикнув тугого портфеля і застібнув шкірянку, ще дужче роздратувало Никодима. „Чи не вождь", — насмішкувато й злісно прошкребла думка, — „Чаплін та й годі".

— Я не хочу йти в друкарню... Мабуть до побачення. Мені треба сходити в Артемівку. Справа там, — рішуче збрехав Гринюк, намагаючись сміливо дивитись на Лазька.

— Вільному воля, — неждано для Никодима погодився органістр. — Тільки даремно... Там декілька інтересних типів. Хотів, щоб ти їх почув... Особливо один. Це старий вже дядя, але й на комсомольських зборах виступає. Знаменитий він тим, що завжди паплюжить радянську владу, партію, комсомол і навіть піонерам не дає спокою.

— Я наслухався цього від Івана Олексійовича на тютюновій. Досить.

— Куди тому Івану Олексійовичу... Той витримана людина в порівнянні з цим. Той хоч чемно заперечує, а цей висловлюється переважно дрібними технічними виразами.

— Може й так, але цікавого в цьому мало.

— Цікаве, братуха, те, що він на тебе справив би гнітюче враження. Ти б ще нижче носа звісив, почувши його слова.

— Ну?

— І як завжди помилився б. Бо той самий дядя ще в 1905 році разом зі студентами захищав барикади отут в Харкові на Університетській вулиці, а в сімнадцятому був першим червоногвардійцем з усії друкарні. Он що... А тепер стоїть собі біля каси і по-батьківському кляне наші порядки... А робітники слухають, мовляв, говори, старий, знаємо, що в тебе на думці, не піддуриш.

— Чим же він незадоволений?— мляво спитав Никодим, і запит його прозвучав сухо і порожньо, наче традиційне лікареве: „на що скаржитесь?"

— Всім потроху,— відповів Лазько, простягаючи руку до прощання.— А найбільше тим, що радвлада й досі терпить на земній кулі Чемберлена,— регочучись, рушив Лазько в широкий вхід друкарні.

— Це просто знущання,— обурено подумав Никодим і хотів услід йому сказати яку гостру прикрість, що він справді поводиться з ним наче з цяцькою... Але важкі двері з гуркотом зачинились за оргінстром, а розлютованого Гринюка трохи з ніг не збив газетчик.

— Вечернее Радио! Радио! Вечерняя газета! Исключение Троцкого и Зинов'ева из партии. Радио, радио! Исключение...

— Значить, вичистили,— тупо подумав Никодим і, байдуже розглядаючи прохожих, ледве пересував ноги в напрямку своєї вулиці.

Вигуки газетчика нагадали його про опозицію, про збори на Садовій, а слідом владно прийшла й посіла почесне місце думка про Катрю.

І так завжди. Варто тільки лишитися Никодимові на самоті — і ця чорноока дівчина вже не кидає його. Її очі, стрункий стан, тугі груди і каштанове волосся миготять в розпаленій уяві, бентежать кров, дратують і зачаровують, ображають і втихомирюють.

Але ж Лазько... Чому він останніми днями став так балакучий, упевнений, святковий... Почуває себе так, наче йому й море по коліна... Шматок щастя, а не людина. Невже його передчуття справдилось? Невже Катря Лазькові дарує невичерпну красу своїх очей і теплоту юного тіла, а йому, Никодимові, лишила по собі тільки тяжкий гіркуватий спогад, біль невисловленого почуття, та чорну, наче осінняя ніч, самотність?

Густий, темний ліс. Вгорі загадково шумлять віти, і здається Никодимові, що то не віти зелені шумлять, а музика чарівна. Він самотньо стоїть серед невеличкої прогалини, по коліна вгруз в соковите трав'яне озеро і мрійними очима шукає стежки. Праворуч, ліворуч, куди не глянь, покрутились вузенькі стежечки і зникають вони десь в далекій глухій гущавині. Тільки зелене латаття вгорі

шумить якось в'їдливо й насмішкувато, ніби глузуючи з самотнього юнака, що опинився в невідомому місці. І сам собі Никодим здається якимсь маленьким, безпорадним хлопчиком, майже дитиною, і казковий острах опановує його так само, як колись давно - давно в золоті дні безтурботного дитинства.

Вже безліч разів поривався Никодим зійти на якусь стежку, щоб тільки вийти з темного лісу, та ледве ступав на неї і рухався в напрямку високих, густих і струнких дерев, вгорі тоді не грали, не шуміли стиха віти: — звідти чувся Никодимові якийсь обурливий гуркіт, застережливі вигуки і страшні, як у дитячих казках, почвари ввижалися йому за кожним кущем, за кожною ліщиною. Розгублено вертався Никодим на прогалину і, трусячись, наче в пропасниці, перелякано далі шукав виходу.

Раптом чорний ліс ожив; темрява і таємничість танули, як хмара від сонця. Вгорі урочисто загули кронами дерева. Могутні стовбури аж заіржали від натуги. Вітер, молодий, пустотливий і дебелий юнак — вітер в дивному настрої залетів у ліс. Мовляв: „геть темряву і похмурий сум!.. Життя, дайош руку!“ І побачив Никодим, що йому над головою спинилося гаряче весняне сонце, залило золотою водою верхів'я дерев і прошугнуло промінням в найзатишніші куточки лісу. Вгорі переливались, виспівували пташки, радісно шелестіла трава, ніби запрохувала сісти, зімняти її дівочу свіжість, відпочити.

Але що це? З - за куща на прогалину вийшла розкішна дівчина. Ой, яка біла та сонячна, аж очі сліпить. Тільки де він її бачив? Ага, згадав. Про таких часто йому розказувала мати, коли треба було приспати його, маленького розбишаку. Тоді говорила йому стара про якихось царівен, що живуть в темному лісі, в хатині на курячих ніжках. А Никодим кутався в ковдру і довго - довго ще з жалем згадував про той страшний темний ліс і нещасних закинутих в нього царівен, до яких ніхто не може доступитись.

І ще думав, що, коли виросте, обов'язково знайде в лісі хатину і коли не визволить царівни, то хоч принаймні понесе їй якогось гостинця.

І раптом він підводить очі і бачить: перед ним стоїть дівчина і, не зводячи з нього очей, тепло посміхається. Її одяг зелений, наче кушір, і пухкий, як вата, стиха коливався від лісового зайдиголови - вітру, а золотяве волосся двома снопами спадає на груди, вкриває ніжні рожеві плечі, а очі її — то не очі, а вогники в далекому синьому степу. Никодим холоне від радощів, він намагається привітно засміятись і запитати, чи це вона, що про неї казала мати, але почуває, що його спроби даремні. Та мабуть розуміє його і — о,

радість: злегка торкається руками його голови, одкидає її назад і довгим, пильним поглядом в його великі блискучі очі. Потім ледве помітно всміхається і від того по тілові Никодимові шугнув приємний лоскіт.

— Ти мене не покинеш . . . — поривається сказати він, але дівчина бере його за руку і, гордо підвівши голову, виводить на стежку.

Ще сонячніше стало в лісі. Мелодійніше заспівали верхів'я дерев, а пташки біля самих вух Никодимових висвистують якусь веселу й рідну дитячу пісню. Хочеться йому затанцювати під спів їхній, але він боїться, щоб дівчина не подумала про нього погано і не покинула самого на стежці. Адже він дорослий юнак . . . Займає таку відповідальну посаду і мусить триматися як і личить у такому стані.

Та раптом все зникло. Наче впало в прірву. Ні лісу, ні співу пташиного, ні дівчини зеленої з золотом розпущених кіс. Навкруги сила силенна люду і всі вони якісь екзальтовані, рухливі, наче начинені стальними пружинами. Натовп вигукує, співає, гулко і міцно витанцьовує, кидає шапки так високо, наче хоче закидати сонце.

А Никодим вже зачаровано стоїть серед них і вслухається в тріскотняву голосів, у співи цього людського моря. Почуття таке, як там, у лісі, на прогалині, але тепер не підходить до нього дівчина, не несе з собою радости і втіхи визволення. Замість того помічає Никодим, що все ближче та ближче підходять до нього чорні, рухливі й засмаглі постаті. Вони вже не танцюють, не вигукують якихось коротких сильних слів, а мовчки, похмуро й тулячись одне до одного замикають невеличке коло навкруги Никодима. Вже він бачить зосереджені очікуючі погляди передніх і з боязкою цікавістю чекає від них слів.

Тоді з гурту вийшло три, мабуть найстарші, з короткими грубезними руками, з глибоким блиском розумних очей. Ніхто з них не поцілував його, ні всміхнувся так привітно, як дівчина в лісі, тільки один з них поклав йому на плече руку вагою в залізну рейку і промовив:

— Ходім з нами. Ти молодий і гарний, як весна, а ми всі любимо весну і юність.

Никодим спробував визволитися з-під важкої руки, злегка ворухнув плечем, та дарма. Вона наче прикипіла до плеча, і Никодим, тихо схиливши голову, пішов у натовп.

Спочатку йому здавалось, що він опинився серед чужих людей в чужому царстві, десь далеко за океаном. Потім почав вслухатися в розмови, запам'ятовувати окремі слова, вдивлятися в обличчя і раптом зрозумів, що це ж такі люди, як він сам, і слова їхні, звичайні, прості, людські слова, тільки вимовляють їх ці люди з якимсь піднесенням, кожному слову надаючи захованого значіння.

Чув Никодим багато разів, як у нього вдома батько й мати говорили про хліб. Тоді слово це несло з собою приємну уяву про їжу, про смачний обід, і тільки. А ці люди, такі кремезні, зашкорублі, говорять про хліб, наче про якусь святиню, і здається, що з цим словом у них звязані їхні тисячелітні мрії і бажання. Колись давно з батьком Никодим поїхав до губерніяльного міста і там був здивований величезними темними будинками, в яких стугоніли й гримали машини. Найбільше ж вплинули на нього височезні труби і темні хмари диму з них. На запитання, що то є — батько байдуже відповів йому:

— Завод.

А тепер чує Никодим, як це слово викликає серед натовпу нестримну радість, як це магічне слово перекочується, як морська хвиля, і сотні тисяч цупких рук підіймаються вгору, чи то загрозливо, чи переможньо.

— Заводи наші,— чує Никодим і не розуміє, в чім же справа. Чого радіють ці кремезні, наче сковані з заліза люди. А он далі, що таке? Хмара — не хмара. Люди йдуть. Баче Никодим, як наближаються земляного кольору живі хвилі і вже розглядає бородатих чоловіків з блакитними очима, в одежі з грубої тканини. Цих швидко пізнав Никодим. То ж вони майже що-дня приходили до батька, скидали на порозі шапки, соромливо мнялися, переступали з ноги на ногу, вклонялися і благаюче говорили:

— Пане лікарю!

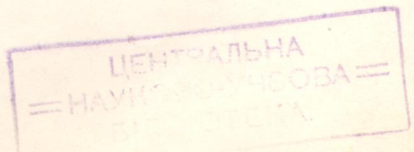
Батько робив незадоволене обличчя. Благаюча постать витягала з-під поли якогось пакунка і батько вдягався, щоб їхати. Тоді малий Никодим з цікавістю розглядав кожного окремого, що приходив до них, а тепер побачив він багатомільйонний натовп і, почувши їхні громоподібні вигуки, якось знітився, зігнувся, наче чекаючи на несподіваний удар. А зустрічний натовп вигукує:

— Смерть панам! Земля наша!..

Никодим щось раптом пригадує і в нього прокидається бажання втікти геть туди, далеко в ліс, на прогалину, де прийде до нього зелена дівчина з золотявими важкими косами.

Та ось натовпи вже злилися и вигуки стали ще міцнішими; люди обнімають одне одного; хтось щось говоре, инші ловлять кожне слово, ковтають його з таким смаком, як Никодим в дитинстві ковтав найсмачніші цукерки. Потім знову мільйонні вигуки і натовп рушає вперед. Куди там втікати звідси? Захопила Никодима людська хвиля і поплив він з нею, розгублений, один серед чужого, невмолимого натовпу.

І врешті, що це? Сколихнувся передовий загін. Раптом спинився і потиснув на задніх. Задні ще на задніх — і по лавах пройшло

хвилювання. Що таке? В чім річ? Немає далі шляху. Лише вузькі покручені стежки серед провалля. Що ж далі? Куди?

— Гу-гу-у-у-у...— прокотилося по натовпу.

— А-а-а-а...— далеким відгомоном летить в повітря розпач.

— Назад!..— десь вихопилося полохливе слово.

— Тільки вперед!..— знову загуло й струсло повітря.

Ще довго, хвиля по каменю, гуркотіло над головами. Кілька разів натовп то важко насував на провалля, то знову безладно одкочувався назад. Та ось поперед вийшли найсуворіші й найстаріші. Никодим пізнав їх. Це ж вони, ті залізні люди, що вперше, оточили його, розвіявши своїми голосами чари лісового сну. Так, так, він не помилився. Он і той, що його рука й досі відчувається на плечі. Важка, рішуча.

Ага, вони про щось радяться. Решта напружено чекає. Далі перші лави знову рушили в путь, розбилися на вузенькі смужки і, обережно ступаючи, пішли поміж проваллям.

Дивиться Никодим, а десь всередині жевріє радісна надія. Може то тільки перші хоробрі? Може решта злякається, поверне назад? І тоді Никодим знову буде на волі. Але даремно. Смужка за смужкою, без кінця і краю ступають на вузенькі покручені стежки людські натовпи і зникають десь за виступом провалля.

Ось прийшла черга і до Никодима. Вже його сусіди рішуче, не оглядаючись, ступили на одну стежку і твердими кроками, обережно і чітко йдуть уперед. На Никодима натискують. Хоч не хоч, треба йти. І тоді раптом пригадує він теплу хату батькову, материни пестощі, її казки про царівну. Знову в уяві повстала лісова дівчина. Але натовп не чекає... Тисне. Никодим несміливо ступає на стежку.

— Дивись уперед,— гукають йому з усіх боків. Але Никодим мимоволі повертає голову праворуч і баче незміряну темну безодню. Нічого не видно в ній, тільки густий таємний морок та чути глухий відгук металевого дзвону... Що — то ковалі кують, чи кіннота скаче? Глянув ліворуч — ще страшніша прірва.

Раптом почув, що ноги йому дрижать, в скронях стукає, в очах тьмариться і тіло стає мняким, ніби з його витягли кістяк. Ще чує, як під ногами тривожно шарудять камінчики та иноді осковзуються підошви чобіт.

Глянув уперед, щоб переконатися, чи йдуть инші, та раптом осковзнувся і все зникло з очей. Всередині захолонуло і Никодим, зціпивши зуби, почував, як він поринає в темносиній морок і ось-ось упаде в розчепірчені холодні і цупкі обійми смерти. Щось невмолимо тисне на груди, в голові плавають бризки химерних мрій, тіло холоне — значить, амінь...— блискає думка, але...

Кучеряві дні

Очі розкрилися якось сами по собі. Всередині ще нило, в голові стояв туман, та бачив Никодим свою кімнату і чомусь уважно вивчав усі її деталі. Он на долівці, як підстрелений птах, розпласталась книжка, на столі — купа вчорашніх газет, а під столом строкатий килим недокурків. Не вірилось йому, що він живий і непошкоджений лежить у ліжкові.

Але яка це нечиста сила так рано зняла гамір в квартирі? Ще тільки четверта, тільки спати, а за стіною та в коридорі чути незнайомі голоси, гуркіт дверей та шум стільців, які мабуть чиясь рука рвучко переставляє з місця на місце.

Никодим підвівся па ліжкові. Що за причина? Може повернулася Мері або Куций з командировки?

Прислухавсь, але знову почув тільки короткі уривки слів та в кімнаті інженера Куцого ще дужче почали гримати шухлядками, дверцями шахов та посудом.

Швидко почав одягатися, але тоді в двері до нього постукало. Нашвидку накинувши на себе пальто, Гринюк одчинив. Перед ним стояв якийсь військовий з портфелем в руці і вибачливо посміхався.

— Перепрошаю. Нам довелось потривожити вас, але справа важлива. Нам треба, щоб хтось з сусідів був понятим.

— Де, в чому? Яким понятим? Хто ви?

— З ДПУ. Обшукуємо помешкання інженера Куцого. Отже, просимо одягтися і бути свідком при складанні акту.

— От тобі й маєш! В чому ж його обвинувачують?

— Власне не його, але це не має значіння,— похмуро бовкнув військовий і пішов у кімнату Мері, не виявляючи ніякого бажання далі розмовляти.

А коли Гринюк зодягнений увійшов до помешкання інженера, там, крім військових, побачив ще двох у цивільному, що уважно розглядали кожний закуток кімнати, перекладали кожну книжку, газети і навіть найдрібніші речі з туалетного столика. Руки їм швидко перебігали з одної речи на другу, а очі, здається, хотіли просвердлити кожний атом. Гринюк ще раз намагався довідатись, у чому справа, але цивільні навіть не глянули на нього, похапливо розглядаючи речі. Щось певного від них дізнатися ніяк не можна було. Довелося тільки, прочитавши акт, що нічого не знайдено, мовчки його підписати. Нічні одвідувачі так раптово й швидко зникли, як і з'явились, а Никодим, приголомшений незрозумілістю й таємничістю того, що бачив і чого був свідком, довго не міг заснути. Він чув, як біля його будинку сердито застукав мотор автомобіля, а потім тихий шорох шин посвідчив про те, що несподівані гості поїхали.

(Далі буде)

В. СОСЮРА

ДЕНЬ МІСТА

Вулиці, як завжди:
службовці поспішають на працю,
кружляють блискучі двері установ
і на циферблаті байдужі вказівки
мовчки одмірюють час.
Проходять червоноармійці,
грає фанфарами сонце,
візників переганяють автомобілі,
шумлять потоки людей
і міліціонери керують рухом.
Куди поспішають вони всі:
мрійні й заклопотані, розчаровані й повні надій,
багаті й бідні, злочинці й герої,
туберкульозні й сифілітики
і що їм треба на вулицях великого міста?
А в будинках:
за кожним вікном своє життя,
свої драми й радощі:
миряться й розходяться закохані,
кричать і сваряться діти,
з вікон виглядають бліді жінки
і шукають на вулицях своїх коханців,
по чудових килимах і брудних підлогах
човгають різні ноги і різна у них хода...
За смутними й веселими вікнами
живуть різні люди і кожний думає,
що він центр усього,
і кожний хоче кращого.
Про що думають вони всі?
Про революцію на сході, про
Дніпрельстан
і індустріялізацію,

про незакінчені романи й будівлі,
про гешефти й невдалі спекуляції,
про те, що дітям нема чого їсти, про вбрання
і рожеві ноги коханок...
Ах, хіба мало про що думають люди
за смутними й веселими вікнами,
в розкішних будинках і холодних підвалах
великого міста?..
День летить, і в'януть кольори,
обсипаються каштани по боках пішоходів.
Люди за зеленими столами в м'яких кріслах
підписують останні папірці, віддають
останні розпорядження.
І йдуть додому...
В цей час
вулиці нагадують жили робітника,
ресторани й цилюрні повні людей,
нескінчимі черги стоять біля автобусних і
трамвайних зупинок,
безпритульні виривають у самотніх жінок
редикюлі
й газетярам і міліціонерам багато роботи.
Обсипаються каштани по боках пішоходів,
в'януть кольори й наближається вечір.
Вечір приглушує звуки й голоси,
і жовте світло лихтарів заливає панелі...
У скверах і парках гуляють закохані
червоноармійці й наймички,
в пивних і кіно повно людей,
світла й музики,
Хвилюються біля реклам черги,
нема дощу,
а від ринвів пивних течуть на панелі струмки...
Зайвий місяць пливе над янтарним
вечірнім містом
і ярко пролітають трамваї...
Шумлять і вирують вулиці,
зараз вони нагадують золоті
кварцеві жили.
Нахабно горять очі піжонів і
проституток
і чорні вказівки мовчки одмірюють час

на золотих циферблатах.
Шумить і вирує вечірнє місто.
Наближається ніч,
вона глибока й зоряна.
Блищать огні цигарок і очей,
огні зор пропливають над містом
і смутно світить зайвий місяць.
З театрів і кіно роз'їздяться і розходяться люди,
як жили стомленої людини
востаннє надимаються вулиці,
потім:
гаснуть реклами кіно,
зачиняються магазини,
ще трохи світять двері
пивних
і жовті вікна будинків,
потім і вони закривають очі.
І тільки горять вуличні лихтарі,
їдуть порожні візники додому
і на замовклих майданах
ходять одинокі повії.

Харків, 1927.

ЛЕВ СКРИПНИК

ОПОВІДАННЯ ПРО СТЕК

А зараз, ось, літо...

Звичайно літо у великому місті... Охолоджується розпечений асфальт, у якому ще півгодини тому, ніби у присохлій грязюці, грузли ноги, залишаючи чіткі сліди закаблуків...

По вулиці бігають хлопчики з веселими оченятами і, напружуючи легені, вигукують!

— Радійо, Радійо! Вечерняя газета!

У кутку, повернувшись спиною до перехожих, стоїть „пацан" з ірисовим лотком і непомітно облизує рожевим язиком жовту, засохлу цукерку. Це для того, щоб ірис мав „свіжий вигляд"... Зробивши свою таємну „справу", хлоп'я повертається усім корпусом і жваво вигукує:

— Іріс — сочний, молочний, свежий, — па-акапейкі іріс!

Взагалі, ця дрібна „публіка" — повеселішала... Жарота спала і ось вже з заходу обливають стомлені, попечені голови свіжі струмки вечірнього вітерцю. З пивної — напроти — тоскно й дзвінко різала душу скрипка... А у лад скрипці здушено гуркотів бубон, вібруючи, скаржилась на щось ніжна віолончель...

Я сиджу за столом, низько схиливши голову над папером, і час від часу кидаю зір на квиток: Харків — Кантемирівка...

Звичайний, жовто-зелений квиток...

Лиш півтори години тому, як вийшов я з потягу...

Учора у цей час був я там... Я знову бачив невеличке містечко, вокзальні пакгавзи і зелений будинок, де колись на трикольоровому тлі чорними літерами загрожував похмурий надпис:

„Контръ-развѣдка N-ского корпуса"

Зараз у цьому будинку — кооператив. В кооперативі — оселедці, тютюн, цукор, запах дьогтю й травневого, чистого, як сльоза, меду... За прилавком жінка у червоній пов'язці. В рисах її обличчя я пізнав щось знайоме... Згадав: „тоді"... нагодувала мене ця жінка вареною картоплею...

Далі бачив я — містечковий і залізничий клуби, театр (де тоді було „офіцерське зібрання“), Будинок-читальню, Книгозбірню, нову лікарню, нову школу. „Тоді“ — цього не було...

І ось тепер, сидячи у своїй кімнаті і прислухаючись до віолончелієвого суму, згадав я...

19-й... Страшенний, кривавий, буйний і нудний... Містечко Кантемирове... Сім тисяч полонених червоноармійців... Напіврозбиті, без дахів, оточені колючим дротом пакгавзи-касарні, де мешкали ці сім тисяч виснажених жовтих ходячих трупів, засмугованих козацькими нагаями, затурканих, смирних, — а недавно ще орлів буйних, що мчалися по полях, крицею шашок виблискуючи, сміливістю палаючи, з карабінками та кулеметними лентами через плече — уперед, уперед, — ех! Дай пірвати та мало!..

Згадав... чорну потвору шибениці. Стовпи, — бантини сині, — довгі, трупи втікачів на острах иншим, вусатого, завжди п'яного штабс-капітана Знаменського, що завідував полоненими, молодого рябуватого Стьопку, цвинтар, хижий, повний презирства зір продовгуватих дівочих очей — зір, блискучий, діямантовий... гнучку, постать... золоте волосся... Тонка випещена рука з довгими мармуровими пальцями, рожеві нігготки...

...Невимовно-красива рука, а в руці...

стек...

...Я не той, хто у весь зріст змалює те, що трапилось у ті криваві дні...

Але сьогодні я повернувся з Кантемирівки, — поперед мої очі стоять п'яний гомін офіцерні, бійка, смерть, полон.

І я хочу розказати невелике оповідання про:

19-й рік, прекрасний мармур дівочої руки і про

стек...

Звичайний англійський стек, яких багацько привезли тоді з собою „союзники“ укупі з кулеметами, рушницями і мундирами — для великоросійського панства і — смертю для космополітичної „черни“...

I

Дещо про могильника, молодість, загрубілі серця і прекрасне жіноче обличчя...

А також, — що таке є стек, для чого його виробляють і які обов'язки виконує він у мармурових руках...

Я — могильник... Звичайно, я не Шекспіровський могильник, що говорить довгі, як голодний день монологи, філософує, спершись на лопату, про тлінність людського життя, про потойбічне життя

або про політику, але усе ж я — могильник... І не лише я, а й мій найкращий приятель Стьопка — хлопець молодий, худорлявий, як мінога, і такий високий, що мені завжди здається, ніби до його подертого й передертого, без верху, кашкета причепився шматок хмари... Зодягнуті ми у надзвичайно дивовижні костюми. На Стьопці штани: одна штанина, з мішка, тягнеться по землі, друга, — з рукава салдатської шинелі — досягає трохи вище коліна...

А скільки латок на штанах Стьопчиних і якого лише кольору: жовті латки, сині, зелені, білі!..

Де видер „добросердешний" козак та здійняв з Стьопки його власні „шкери", цю дивовижну частину костюму — досі затулено завісою похмурої таємниці.

І дорого, ай дорого заплатив би перший - ліпший історик, щоб визнати, за яку епоху розвитку землі було зшито ці штани.

А Стьопці — байдуже. Ходить і посвистує..

— Дарма! Мене й такого покохає найперша красуня. Чим не парубок?

Рябуватий, з гострим мишачим обличчям і крохотною на такому величезному тулубі головою ходить Стьопка, сорочку з спини обсмикує, кахикає, коли жінок зустрічає, і пале, пале велетенську цигарку, що встромлено у правий куток здоровенного рота...

Ще й „дерев'яшка" на одній Стьопчиній нозі, а на другій — „лапоть"...

Але Стьопка — франт проти мене. Просто - таки аристократ у порівнянні з плебеєм...

Мій одяг...

Коли б зараз на вулиці забачили людину у такому одязі:

1) Штани

2) Дерев'яшка, обув — сама підошва з дерева й прив'язана до ноги ремінчиками.

Сидіти б їй у районі, міліції, не вилазити б звідти. І в той ще час, одяг мій на диво простий і зручний. Зроблено його з простісінького мішка, — один виріз — для голови і двоє — для рук. Трохи нагадувало це вбрання апостольський хитон (навіть підперезувався я шматком мотузки), але дарма. Головне, що, повертаючись з роботи або йдучи на цвинтар, був я оточений цілою зграєю селянських хлоп'ят, що верещала, скакала навкруги мене, сіпала мій одяг, реготалася й раділа невідомо чого.

А я, з латкою на плечі, з олімпійським спокоєм, ішов поміж конвоїрів і навіть не ображувався за регіт і глузування... Чому там ото турбуватися, ображуватися? Хіба можна вигадати щось гірше за те становище, у якому ми опинились?

Лев Скрипник

Так, ми були могильниками — я й мій товариш Стьопка. Кожного ранку, ледве віддзвонить дзвінок на перевірку й вахмістр Семенів перетикає груди полонених кінцем нагая, перелічуючи їх злобно, ми брали свої важкі лопати і йшли на цвинтар.

Ми крокували голодною похитливою ходою по брудних вулицях міста, під собачу брехню і дитячий регіт, а в кутках касарень лежали трупи наших товаришів — сині скорчені з червоними синяками на дивовижно-порожніх чужих обличчях.. І вишкиленими низками зубами вони розбризкували сміх, погрізливий і іронічний, і стиснуті кулаки їм буцім хотіли востаннє комусь погрозити.

Чвертка кукурудзяного хліба, дощі і вода крізь подрані дахи, неймовірно важка праця і козацькі нагаї — викликали тиф... За тифом ішла смерть і хворі вмирали під гомін прокляття, картьожну гру й лайки та журні пісні, про те, як „отряд комунарів сражался“ або „козак на те родився“.

Окремі імена цього перегною—невідомі. Навіть дощечки з прізвищами стерлися. По більшій же частині навіть дощечок не прибивали, така сила була цього перегною.

Просто кидали людей у глибокі (а часто й міленькі) ями й засипали землею.

Так ось: за чверткою кукурудзяного хліба, неволею, холодом та нагаями ішла смерть, а за смертью — ми, цеб-то я та приятель мій Стьопка.

Ми копали глибокі (а иноді, де ґрунт був кам'янистим, і міленькі) ями, курили цигарки, витирали з лоба піт і, скінчивши працю, лежали на траві, чекаючи мертвих братів.

І, коли нарешті під'їздив поганенький віз, що впряжено в його сліпих шкап, ми підіймались, одягали на руку величезні, шагряні рукавиці і, узявши за руки та ноги труп, злегка розгойдували його у повітрі й кидали у яму... Це повторювалось два, три, п'ять, иноді десять разів, дивлячись на те, скільки було трупів.

І, коли останній, що учора ще, дихав, рухався і до нестями хотів жити, хоч паскудно, хоч ще гірше, ніж у полоні — коли цей бідолага лягав у яму страшелезним шматком невдало виточеного дерева, ми закидали рукави, плювали на пухирясті долоні і засипали чорну вогку яму.

Тоді у душі залишалися — біль чорний, розпач і почуття, гостре, як індуський ніж, — що одного такого ж дня, другий могильник у мішковому хитоні розгойдає і кине у яму твоє власне нерухоме і смердне тіло.

Навіть безтурботний Стьопка, — хлопець, що ніколи у житті не „вішав носа“ і не знав, що таке нудьга, — навіть Стьопка глибоко

засмигувся їдким тютюновим димом, спльовував мало не на три сажені і говорив:

— Ех, жість, маму твою у папу! Зараз от сидиш і тютюнець покуруєш, а через два-три дні — даси такого дуба, що аж сам здивуєшся. А по тому прийде дикий „фрукт“ здере з тебе останні твої кустюм, храк і бруки (фраком і брюками зве Стьопка свою сорочку та штани), на віз покладе укупі з иншими друзьяками, — бо за кумпанию воно таки да — веселіш, навіть рублем тебе прикружено буде, щоб, упаси боже, дорогою не вивалився і не розбив свою дорогоцінну пику об землю... Ну, а потім двоє, отаких як ми, живжиків розгойдають тебе, щоб не нудно було, значиться, і... гу-ух, катісь ковбасою, безпріп'ятствено, значиться. От весело, аж як його... морозець по шкурі... те... є... яке... — І Стьопка далеко відкидував цигарку, ще довго кучерявився синій тютюновий димок, хилючись у той бік, куди дув вітер. Потім цигарка загасала, наш конвоїр підіймався і кидав:

— Ну, бактерії краснопузиє, додому...

І ми крокували у свою запльовану, вшиву, повну диму і тифу касарню... Йшли стомлені, виснажені працею...

Каторжна була праця вирити декілька могил, з'ївши невеличкий шматок хліба, і кожного дня брати у руки і кидати у землю — трупи

трупи

й трупи.

Але свою працю ми сами не хотіли б змінити на иншу.

І перша причина цьому була можливість „підстрелити“ хліба в селян, коли, звичайно, траплявся гарний конвоїр, а друга...

Друга ось:

II

Життя моє — шмат грязюки.

З дитинства — бійки, матюки, лайки... З дитинства бачив я лише — жах, смерть, розчавині у глибині копалень, людські тіла, дзвін пляшок замість похоронної музики, брудні матюки замість промови. Це — коли труп належав самотній людині. Коли ж це була людина багацькосімейна, касарня оголошувалася зойком, скиглінням, лютими криками. А потім усе замовкало, — усе, крім скажених лайки, бійок. І мовчання це визначало, що сім'ю вже нагнано з касарні, і тиняється вона десь під парканами, тугу свою небові виливаючи.

Усе своє життя, аж до тієї доби, поки не загули гармати, я жив під землею, залазячи туди глибоким ранком і вилазячи пізно ввечері... Я ганяв сліпих коней, запряжених у вагонетки,

навантажені блискучим вугіллям, працював коло камерону, навантажував вагонетки, потом їдким обливаючись . .

Худорлявий, напівголодний, миршавий, я не знав, що таке сонце, де там бачити його! Де бачити, коли дим затуляв небо, псував повітря, заповняв легені . . . Єдиною моєю втіхою було читання. Який щасливий час настав, коли після роботи, ледве змивши з обличчя вугляний порох і зжувавши шмат хліба, я залізав на свій „третій ярус“ і розгортав обережно стареньку книжку! Книжка давала мені бліда й сумна вчителька Адель Станіславовна . . . Вже давно з'їв її туберкульоз, і знесилене тіло згнило на рудницькому цвинтарі, але завжди, згадуючи її, я відчуваю, як серце мені млосно шириться і на очі виступають сльози, бо це була перша людина, яка ставилася до мене по-людському, пригортала мою брудну, вшиву голову до своїх теплих грудей і поглажувала волосся. І як любило її покинуте усіма, затуркане, засипане матюками хлоп'я. По єдиному її слову кинувся б у шахтову безодню, бо ні від кого не отримував я ще стільки ласки, кохання, хоч була його й не така вже безліч. Спокійно ж спи під землею, мій перший товаришу, відчутливий й ніжний. Я згадую тебе завжди з теплим-теплим почуттям . . . Пам'ятаю: ніч, тьмяно горить лямпочка, а я увесь у книзі, а я купаюся у сонці, бачу инших людей, инший світ, дихаю вільним повітрям.

А потім знову тьма — темнота, десятницькі бійки, зкривавлені трупи, кров, що золотим потоком текла у хазяйські гроші і потім розливалася червінцями по Баден-Баденах, Ніццах та Венеціях. Жінка й дівчата були брудні, вони теж лаялися, дудлили горілку і ходили у Юзовку (сучасне Сталіне) на панелю, — тілом своїм „підробляли“, — бо неможливо б існувати на 8 карбованців щомісячного утримання. Виснажені працею чоловіки, над якими завжди висіла смерть, плюнувши на все, кидались у п'яне буйство, різали один одного ножами, билися . . .

А я так бажав забачити красиве, вільне життя, про яке писалося у книжках, сонечко, привілля і головне — прекрасних обличчям і душею жінок . . .

Як хотілося мені любови, як страждав я за нею! Любити когось хотілося, усією істотою любити, зазирати у безодню, глибінь жіночих очей, повних принади, заклику, радости . . .

Але очей таких не було, і жінки такі не зустрічалися . . .

І часто ночами глухими я плакав, встромивши обличчя у вонючу кожушину, що грала ролю подушки . . .

Мені боляче було — чому це таке погане життя?

І чому я не маю права кохати таку жінку, про яких пишуть у книжках?

Оповідання про стек

Мрійник був з мене великий... І тому одного разу я прийняв за свою Дульцінею звичайнісіньку повію з першої лінії, — правда, повію, яка розмовляла інтелігентною мовою, кінчила п'ять класів гімназії і мала на диво правдиві, налиті розплавленою блакиттю очі — широкі, як озера, і таємні, як очерет увечері...

Звичайно, ця Дульцінея обікрала мене до копійки — забрала усі гроші, що збирав я на книжки, навіть брудну кожушину — і втекла... Ах, як плакав я! Але не за грошима й кожушинкою, а за жінкою, за людиною, яку я намалював у своїй уяві... Проте ж я не зробився иншим... Немов сліпий, блукав у пітьмі, вишукуючи хоч одну істоту з тих, що так яскраво метеорилися на сторінках книг...

Таким був я й зараз, у мішковому „хитоні", — патлатий, голодний могильник... Навпаки, я ще більш бажав пестощів, ніжної руки і жіночого зору...

Стьопка... Що можна сказати про Стьопку — теж донбасівця саночника й „шибеника" Стьопку?

І його життя було таке ж чорне, повне нудьги, лиха й образ... І Стьопка теж хотів когось любити, і він був такий же, як і я, мрійник, — лише веселіший і жвавіший за мене...

Певно, це допомогло нам розшукати один одного з тисячі - тисячів і з'єднало нас...

Ось і все що до нашої біографії...

Проти цвинтаря через дорогу, трохи віддаля, самотній і гордовитий стояв великий будинок, на зразок панського. Коло будинку росли старі, з потрісканою корою дубки, розкладаючи навкруги тінь... Кожного дня з будинку виходили дві дівчини і сідали на лавочці під дубом...

Одна з них була невеличка, смішлива, кароока. Вона усе щось розказувала, регочучись і поблискуючи очима. Друга — вища, гнучка, як молода верба, у довгих, світлих кучерях — мала тонко вистругане з мармуру обличчя, широкі, кольором світліші за небо, очі і над ними дві золоті рівні лінії брів.

І вигляд в неї був позаземний, ніби зійшла ця істота, осяяна сонячним промінням, з якоїсь невідомої планети, щоб пестити людські погляди своєю дивною, ніжною красою. Стан свій гнучкий тримала вона рівно, тугими плодами випиналися з - під білої блузи груди, дивилися очі замріяно, кудись уперед, за обрій (далі, ще далі за світ, за космос),— дивилися й ніби нічого не бачили — остільки усе було дрібне й сіре перед її красою... Навіть космос. Принаймні, так здавалося тоді мрійникові у мішку. У пругкій сліпучо - білій руці тримала дівчина стек, граючись ним, а він гадючкою крутився у повітрі... Жовтою тоненькою гадючкою.

І ми, обідрані, обшарпані могильники, на хвилину кидали лопати, встромляли зір свій у позаземну — жінку? дівчинку? в білій сукні.

Ми цілими годинами чекали того часу, коли вийде вона і сяде під дубом на лавочці.

Огорожа і дерева понад огорожею затуляли дівчинку, але ми якось інстинктивно знали, що ось вже вийшла, сидить, слухає свою приятельку (чи, може, сестру), крутить стека.

І ми з - за огорожі милувалися її красою, милувалися доти, аж поки конвоїр наш не гримав:

— Ну, краснопузие, за роботу!

Ми зідхали... і знову бралися за лопати.

...У свойому чорному, брудному житті ми, злидениі голодранці, вічні каторжники, могильники, зустріли величну красу, заповнилися нею... захопилися...

Але чомусь ніжність наших душ оповивали ми у грубість і про „неї" говорили лише грубими словами.

— Ну, мабуть, прийшла вже та... — говорив я штучним, чужим голосом. Стьопка теж цинічно спльовував і роздумливо говорив:

— Д - да... стегна в неї, стерви, нічого...

— Нічого... — погоджувався я...

Але у душі нашій весняною трояндою цвіли — ніжність до незнайомої красуні, почуття побожливости до неї, бажання наблизитися до казкової принцеси і зблизу побачити її...

Та хіба ж можна це висловлювати иншому, хоч би цей инший був і найкращий твій приятель?

Ось чому доводилось одягати маску цинізму, коли розмова торкалася единої втіхи і краси в нашому заповненому трупами нагаями, голодом і матюками житті...

Потім приїздив віз з трупами — мерців кидали ми у могилу, засипали землею і поверталися до касарні. Там сьорбали кукурудзяне вонюче вариво і лягали...

Навкруги гомоніли людські шкелети, били воші мокрими від крови пальцями, мляво розмовляли... Більшість мовчала... У головах вітали мрії — про звільнення, спочинок і помсту. І ще: про їжу. І, певно, сперш про їжу, а потім про звільнення та боротьбу.

Надалі обрій соромливо рум'янився, небо темнішало, з - за гори висовувала розкуйовджене чорне обличчя ніч і з хмарок стелила собі м'яку постіль.

Дзвенів дзвін. Люди виповзали і лаштувалися до перевірки. З'являвся штабс - капітан Знаменський, — довгий, кожавий, з стрільчатими рижими вусами. Дзенькали мечники, лунали покрики:

— Ногу уберi, стервец! Ет - та тебе не у красних на мітингє!

— Куда живот висунул?

Нарешті перевірка кінчалася. Розповзалися полонені по своїх місцях, стогнали хорі (яких не брали до шпиталів, щоб не розносити „червоної зарази“). Ворушилися покусані до м'яса вошима тіла, висіла смердюча мряка, незграбною потворою стояла шибениця — страшна й чорна...

Лежав я коло Стьопки, встромивши очі у стелю, і мозок мій оповивали чудні, несвітські химери.

Я думав про дівчину у білій сукні з налитими блакиттю очима... І уявляв я себе не змореним, позбавленим волі і обідраним злидарем, а гордою, вільною людиною, що знову мчиться крізь полум'я, вибухи, посвисти куль, — мчиться, розмахуючи шаблею, — і навкруги падають вороги, падають зрізаним колоссям, встилаючи трупами своїми землю... І ось вже немає ворогів... У золотому сяйві плететься світло, і вона, прекрасна й далека, зі мною, тремтить у моїх обіймах — вона моя, її істота в єдине й ціле злилася з моєю...

І засипав я з щасливою посмішкою на вустах...

III

Як трапилося це, що я повинний був підійти до неї й попрохати... хліба?..

Не любови, не ласкавого погляду, не проміння її очей, а звичайного хліба...

Ні, не трапилось би цього, коли б мій приятель Стьопка не заслаб... Другий день вже копав я могилу з иншим, а Стьопка лежав у касарні синій, з порепаними від спеки вустами, з очима, що глибоко запали у глазниці і світилися каро й люто. Иноді Стьопка шепотів:

— У, ці, гади... Замучили... Здохнути б краще...

І голодним поглядом дивився навкруги. Два дні слабий Стьопка сидів на чвертці сухого кукурудзяного хліба. Як хотілося мені нагодувати його, найкращого й найближчого приятеля, з яким йшли плече об плече, боролися з смертю, з пригодами й жахом полону!

Я звернувся до Знаменського з проханням поліпшати Стьопчине становище, але він луснув мене по щьоці, дихнув перегаром спирту й коротко кинув крізь стиснуті міцно зуби:

— Дурак!

Два дні конвоїри трапилися старі, неприхильні до полонених, які нагороджували прикладом і дренькотливо реготалися з прохання повести „підстрілити“ хліба для Стьопки. Казали:

— Не здохне він... а здохне — у яму кинеш і усе...

І вишкирювали чорні з просіками зуби...

На третій день конвоїр трапився гарний. Це був молодий рябуватий кубанець з веселими і сумними одночасно очима. Ми закурювали, розмовляли, і він сердито говорив:

— П'ятки скоро намастимо салом. Потому з такою властю — одне недорозумненіє. Казали — за слободу, а тепер „боже царя храни“ завели... Мужиків грабують і порють. Дур-раки...

Я попрохав кубанця повести мене прохати хліба. Він кивнув головою:

— Добре... Але у три-чотири хати,— отут близько, щоб на офіцера не напоротися...

Пішли... В трьох хатах я добув три шматки хліба і шматочок сала... Але цього було не досить... Мучила думка: коли ще трапиться конвоїр гарний? а їжі мало... Знесилився Стьопка — смерть без їжі...

І, нарешті, ми підходили вже до того будинку. Я забачив її. Заколотилося серце. Ось вона... я так близько бачу її. Я навіть чую її тихий срібний голос. Мила... Прекрасна...

І... несподівано — дика думка... Я навіть на мить затремтів від цієї думки:

— Вона така гарна... така добра... що, коли підійти до неї й попрохати в неї чогось для хорого Стьопки? Вона, певно, винесе,— багацько винесе смачної їжі.

Ні. Не піду... А у душі — чому? Ти не зробиш цього для товариша? Яка ж ти паскуда! Іди! Ні! Іди, — наказувало щось у душі. І це „щось“ перемогло. Я навіть не пам'ятаю, як опинився перед принцесою, як припідняв кепку без верху (Стьопчину)... Усе тремтіло від сорому, коли я тихо сказав:

— Пробачте мені... баришне... але в мене є хорий товариш... Чи не дасте ви для його хоч шматок хліба?

Дівчина підвела на мене роздумливі тоскні очі й спитала:

— А хто ви є?

Відповів:

— Полонені червоноармійці...

І вмить змінилося дівоче обличчя. Замість ніжности, глибокої тоскности й краси я забачив инше — два повних ненависти ока, їдку гадюку посмішки на вустах, лють, лють у кожній рисці такого милого хвилину тому обличчя. Посмішливо й злісно, граючи стеком, дівчина відповіла:

— У нас для вашого брата лише нагаї є...

Тоді зрозумів я, з ким маю справу. Усе ніби обірвалося в моїй душі, зав'яли троянди, серце стиснулося, і перед очима закрутились

різнобарвні кола. І, вже ніби чужим голосом, я сказав з тугою й болем:

— Пробачте, я не знав, що ви.. така прекрасна... й така мерзотня... як і всі ви... такі...

І раптом у повітрі свиснув стек, майнув жовтою гадючкою і ліг синьою смугою на моє обличчя.

— Сволоч! Мер-рзавец! Вон! В контр-разведку!.. Грабітель!..

Я хитнувся від болю — від страшелезного душевного болю, потім до обличчя линула кров, і я кинувся уперед, до дівчини. Стек опинився у моїх руках, я надвоє розломив його, щось викрикуючи крізь спазми у горлі.

Не знаю, що було б далі, та переляканий конвоїр схопив мене за плече й потяг за провулок. У повітрі лунало:

— Мер-рзавец! Грабітель!..

Невже це вона? Невже?

Не стало сили. Я впав на землю, корчачись у судорогах ридання. Я плакав і матюкав її, я дряпав нігтями землю і, щоб заглушити лютий душевний біль, кусав свої руки...

Конвоїр не чіпав мене. Він важко зідхав і шепотів:

— Бувает, значить... Стер-рво... Це — дочка полковніка. Ех, шкода тебе, братішка, ти, навіть торбинку свою загубив.

Коли повернувся я в касарню, Стьопка лежав мертвий... По губах йому повзала велика синя муха. Я затулив йому очі і припав до холодних Стьопчиних грудей...

Ми умісті з ним збудували у своїй душі прекрасний образ дівчини у білій сукні, і яке щастя, що він вмер з цим образом...

В мене ж усе розруйнувалося і знову вирнули: нудота, жах вошивої касарні й порожнеча...

...Цього ж вечора мені „всипали" тридцять п'ять нагаїв, а конвоїра посадили у карцер...

Другого ранку, ідучи на роботу і порівнявшись з зеленим будинком, я здригнувся:

— На землі лежала половина стека...

Я підібрав її й заховав...

Стек носив я довго. Навіть лише рік тому випадково він потрапив у піч...

Пам'ятаю:

— вибухи, кулі, гармати, на снігу чорними плямами порублені тіла, татакання кулеметне, посвисти повз вуха, гарячий кінь і блискуча шашка...

Я втік з полону і знову брав участь у бою...

... Мчався гарячий кінь, тікали білі, ми насідали — навкруги метушився сніг, гули телеграфні дроти... Було весело й жарко...

Нарешті — ворожий обоз. Стрілянина...

І тут забачив я дівчину у дорогій шубі. Вона тремтіла усім тілом, притиснувшись до спинки саней, і в руках її димився бравнінг. А коло саней лежав наш кіннотчик, Сашко Вітрюк. Молодий чорнобровий кіннотчик...

Зблискувало залізо шашок, кричали кіннотчики:

— Рубай її! — вона Сашка забила!

— Крой... туди-разтуди!

— Ух ти, зануда!

— Стій, хлопці, у бригаду її, — це з важних птахів!

Дівчина, бліда, з широко розтупленими очима, кинула бравнінга й заридала:

— Пощадіть, не вбивайте мене!

— Бий! — ревли хлопці.

— Стій, — владно наказав ескадронний, — у бригаду її, — я наказую.

Поволі заспокоювалися хлопці. З-під кінських копит відлітали грудки снігу. Вже в задніх лавах хтось затягував пісню, вже блукали по обличчях цигаркові відсвіти.

В мене крутилася голова... Хотілося пити... Скакував з коня, хапав сніг, ковтав його, але спеку зупинити не міг.

Вона!

Це вона! Знову, знову вона!

Витяг із кобури стек... Ось він... Жовтий шматок...

Окотила з ніг до голови хвиля лютости. Рука судоргово тяглася до нагана...

Ось... недалеко вона... Надавити курок... і...

Ні, так не можу зробити я... Я ж — могильник, каторжник, а такі звикли битися з озброєними ворогами...

Ми не вміємо глузувати з полонених... Не вміємо також забивати з-за кутка... Тоді ж як бути? Як бути з нею? Вона ж дочка полковника, вона забила нашого товариша, вона вступила в боротьбу вже не з стеком — а зі збро-є-ю...

Як бути?..

Холодний піт виступив на чолі...

Пришпорюю коня...

Рівняюсь з оточеним конвоєм возиком... Чую суворий голос ескадронного (шмат розмови, видко):

— Нащо ж стріляли тоді?

Оповідання про стек

— Ах... но пойміте же,— ето била всего лишь „вспышка“... ведь ви... т.-є... ваші... убілі в 17 году (когда захватілі власть) моєго отца... он бил... совершенно безвредний... тіхій і мірний человєк... Потом... я так перепугалась...

— А - а, мерзото!

В грудях мені знову запекло:

„В 17 году убілі отца...“

Бреховка! Боягузка!

Я під'їжджаю до ескадронного і кличу його осторонь...

— Що таке? — питає він, і очі йому з - під кострубатих брів дивляться на мене пронизливо...

Говорю:

— Не вірте... цій мерзоті... цій бреховці: ніхто у 17 році не забивав її батька... Усього лише чотири місяці тому він служив полковником у білих... І цю... я знаю... Ось...

Рукою, що підскокує й тремтить, витягаю я з кобури обломок стека. Ескадронний довго й уважливо оглядує його... По тому повертає мені й говорить роздумливо:

— Значить... полоснула?.. Н - да... це вони можуть... знайому, значить, зустрів?.. Добре... Тоді відведи її завтра уранці у штаб бригади й сам розкажи усе, що знаєш про неї...

І хитнув головою:

— А красива... ух, яка красива бабьонка!

Уранці другого дня я вів дівчину до штабу.

Штаб бригади стояв за дев'ять верстов. Я засідлав коня й повів полонену. Ішла вона знесила, бліда, з чорними колами під очами — видко, не спала цю ніч.

Олив'яні хмари пливли по небі, і вздовж шляху рипів голими деревами зимовий казковий ліс. Дівчина спотикалася в заметах. Мовчали. Навкруги вешталися денікінські недобитки, я спостережливо дивився уперед і тримав напоготівлі револьвера.

Так їхали ми довго. Горло мені здавлювалося, мізок палав. Нарешті витяг з кешені уламок стеку і, зупинивши коня, підніс до дівочого обличчя жовтий тонкий шматок. Усе закипіло, кров вдарила у голову, але я спокійно спитав:

— Пізнаєте?

І немов крізь туман забачив я:

— перекривлене жахом, бридке обличчя, що тремтіло усіма м'язами, слюну на кутках вуст, лютість і благання в очах.

Вдарив у вуха пронизливий крик:

— Простіть! Простіть... Я... Простіть! — і цілувала мої чоботи мокрими вустами. Ух! Яка гиденька й маненька була ця істотка! Рука потяглась була, до шаблі, але... рубати цю гадючку? Бридко! Шашку забруднити? Я лише відштовхнув ногою дівчину і тихо кинув:

— У-у, потворо! Комаха! Коли б ти знала, якою неземною, величною й сонячною існувала ти у двох душах, — у душах двох обідраних полонених могильників, — ти, що зараз цілуєш мій чобіт! Геть, занудо!

Я кидав ці слова їй у обличчя, а в мізку знову уявились химери минулого — прекрасна дівчина у білій сукні — „принцеса з казкової планети"... І було боляче, боляче де нестями, і хотілося знищити цю гидку, реальну істоту, щоб забути фантазії минулого...

Але, наказ — довести до штабу... І знову рушили далі... І в цю мить з-за поверту дороги вискочили два вершники. Вони мчались, відстрелюючись, і на шапках їм забачив я червоні стрічки.

Один скрикнув:

— Тікай, братішка, — білі!

Обличчя моєї полоненої раптово, як і тоді, коли попрохав я хліба, змінилося. На щоках виступили червоні плями. Очі кинули на мене переможний трiюмфальний погляд.

Скрикнула:

— Наші! Наші! Спасіте! — кинулась у бік.

А-а, стерво! Ти думаєш, що я, переляканий, кинусь тікати й забуду про тебе?

Ні! Знову той погляд? Годі ж!

Я витяг шашку й кинувся за дівчиною..

Далі — розсічений череп, скривавлене, у крові обличчя, дикий крик і у снігу струнке тіло...

І останній, повний ненависти й презирства погляд кинула на мене, і сині вуста ворухнулись, прошепотівши, мабуть, прокляття... І тільки уламок стека нагадував мені, що колись існувала істота — з прекрасним обличчям і дрібною слинявою ненавистю.. Ось і все моє „Оповідання про стек", про стек, багацько яких завезли з собою англійці укупі з танками, кулеметами і смертю для таких, як я, обшарпаних, злиденних „могильників".

Харків
1 — 9/VII — 28 р

I. Ю. КУЛИК

ЧОРНА ЕПОПЕЯ

(Фрагменти з IV частини)

Роки — не місяці,
роки — не тижні,
Самбо зарізав.
Роки — не дні,
Роки — не місяці,
роки — не тижні,
Все надриватись самотно мені.
Я когось заріжу,
заріжу,
заріжу —
Я когось заріжу в цю ніч.

І ніхто не любить:
даремно
образи в пам'яті нижу...
І нікого не люблю я —
ні.
І на серці висне гирею грижа...
Я когось заріжу,
заріжу,
заріжу —
Я когось заріжу в цю ніч.

І лисніє на місяці бритва [1]).
І в устах прокльони —
god damn! [2])
не пісні.
І в устах прокльони —
god damn!
не молитва.
Я когось заріжу в цю ніч.

[1]) Звичайна зброя негрів.

[2]) Боже прокляття — поширена лайка.

І у серці грижа вигризла нори,
І кубляться
гади —
гади —
на дні.
І ніхто не любить.
І ніхто.
І ніхто не говорить.

Я когось заріжу
В цю ніч.

Самбо в тюрмі

Якби я мав губернатора [1])
Там, де губернатор має мене,
Я б пустив на волю губернатора,
Тільки-но сонце на сході моргне.
Я б в'язницю розчинив для губернатора,
Я б сказав губернатору: „На тобі:
Дихай, пий і радій, бо ж сонце — одне,
Для білих, для чорних — одне“.
Так би я зробив для губернатора,
Так би я — коли б мав губернатора
Там, де він має мене.
Я б завів до салуну [2]) губернатора
І всю ніч гуляв би з ним в покер [3]).
Та дарма. Не він, — я за ґратами.
І у нього сіре, погане, прозорливе око.

1928

---

[1]) Начальників в'язниць в Америці звуть звичайно губернаторами; отже, мова тут мовиться про начальника тюрми.

[2]) Корчма.

[3]) Популярна гра в карти.

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ОКОЛИЦІ [1])

(Роман)

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

32

Ніч Тихін Амосович провів у Орини. Прийшовши звечора, він застав її сумною. Вона усе не могла забути їхньої вранішньої розмови на вулиці. Після тієї розмови, вернувшись до Гвоздика, вона не застала його вдома і була рада цьому. Цілий день, пораючись, згадувала слова Тихона Амосовича, сказані наспіх — „Не хочу, щоб хтось бачив“... Виходить, він стидається Орини, свого звязку з нею? Нещо инше, тільки це! Хіба ж вона не знала, що так воно є, що инакше і не могло бути?.. Він буде крадькома, ввечері, приходити до неї, щоб люди не бачили, не говорили. Йому байдуже, бо ж під спідницею чи в старчихи, чи в царихи — у всіх однаково. Це не давало спокою Орині, а коли прийшов Тихін Амосович, останні надійні думки — а, може, він не такий? — остаточно зникли. Орина остаточно переконалася в тому, що Тихін Амосович є такий, як і всі, ні трохи не кращим, ні трохи не гіршим. Він знає її поночі як жінку, а при світлі не дивиться в очі, тікає від неї, не говорить... Та й про що йому з нею говорити? Чи вміє взагалі він говорити з людьми, окрім, як підгалдикувати? Яка туга, яка безмежна туга...

Як і що-вечора, пили чай мовчки, а потім вклалися в ліжко. Їхній дійсний звязок починався й кінчався ліжком. Орина забувала, що Тихін Амосович в дійсності ж чужа їй людина. Думалося, що це той, омріяний, вигаданий милий, уяву про якого складалося протягом усього життя, про якого, ще не знавши, відомо було, які в нього очі й волосся, як він цілує, якими іменами він буде тебе кликати в хвилини любовних піднесень.

Але мрію швидко розбивала стандартизована дійсність, стандартний рух руки, якою Тихін Амосович тягся, трохи підвівшися на ліжку, до шклянки з водою, що стояла на столі.

---

[1]) Див. „Гарт“ №№ 4 — 5, 6, 7, 8 — 9. 1928 р.

З'являлася шклянка з водою і одразу зникали чари самообдурювання, одразу пригадувалося, що це ж Тихін Амосович, помічник вальцевого з 4-го державного млина, людина, що боїться дивитися правді в очі, ховається від неї, так само як ховає від людей своє жовте тіло в штани гвардійського сукна та полуботківські сорочки.

Тихін Амосович випив води, звісив з ліжка босі ноги й почухав волосаті груди . . .

— Додому пора, — сказав він, — що-разу в тебе залежуюсь до світу, вже й Тетяна Гаврилівна моя догадуватись стала . . .

Орина мовчала.

Він одягся, не запалюючи лямпи, підійшов до ліжка і подивився на неї.

— Спиш ?

Вона не спала, але не хотіла відповідати. Зціпила зуби й напружувалась, стримуючи сльози. Подумав, що спить.

— Ще б пак не заснути . . . — знову подумав, позіхаючи, і вийшов. Менше всього він міг думати зараз про те, що Орина не спить, що вона щось думає, мучиться. Почуття ситого задоволення опанувало його, примушувало думати про сон, і навіть повсякчасна думка про те, що звязок їхній колись та стане всім відомий, зараз відійшла кудись в глибину його свідомости й нічим не нагадувала про себе.

Дома, коли, прочитавши газету, заліз у ліжко, ця думка виринула на поверхню задоволено масного плеса його відчувань, але на хвилину, та і то тому лише, що в рубриці „Суд і побут" було про аліментну справу. Може б, він і надовше зупинився над цим питанням, так сон хилив його різнокольорову голову, і не помисливши гаразд, Тихін Амосович заснув.

Жахливий сон промучив його всю ніч, в найрізноманітніших комбінаціях повторюючись після того, як, раз прокинувшись, він знову починав дрімати.

Його ощадна книжка вилетіла з бокової кешені піджака і плила перед ним у повітрі. Він намагався її схопити, та ні! — книжка разом віддалялася від нього. Він прискорив ходу — без наслідків: книжка рівно на два кроки плила поперед нього, і він не міг її схопити, як не міг би схопити своєї тіни. Пустився на хитрощі. Вдавано спокійно повернув у протилежний бік. Пусте! Вона, нахабно пролетівши над головою, знову опинилася спереду. Кинувся бігти. І тут сталося неймовірне — книжка стала виростати, збільшуватись, а він, навпаки, зменшувався, так само як і дерева, і будинки вулиці, якою він біг наздогін за своєю книжкою. От уже він

став завбільшки, як гумова лялька для малих дітей, а будинки — як невеликі коробочки... Книжка ж заслоняла небо, пів неба, ціле. Вже й сонця не стало видно, темінь обгорнула землю, а він усе біг, почуваючи, що швидко втратить останні сили, впаде, на крок не добігши мети, що всього на два кроки була од нього. А тут, як на лихо: болото — ноги грузнуть, і думається, що то хтось ловить за ноги, хоче на бігу зняти чоботи... І враз стає холодно, серце падає в безодню глибоку й чорну — і він сам летить, наздоганяючи власне живе, червоне маленьке серце. Він же не може жити без серця. Як він житиме? Кожна людина має серце, а він загубив своє. Від цієї думки стає страшно, і хочеться швидше найти своє серце, так хочеться, що на хвилину забуваєш навіть про книжку ощадної каси. А вона летить за ним слідом у чорну прірву, і, коли нарешті Тихін Амосович падає на дно прірви, глухо зойкнувши, покриває його твердим холодним листом... Що це?.. Ага! Це книжка! Добре! Він знайшов і книжку, і серце тут б'ється, під лівою рукою. Він може заспокоїтись... Ось він підведеться, вилізе з цієї прірви, знову побачить сонце, знову буде ходити на роботу й повертатися додому. Тільки як вилізти? Прірва вужчає. Стрімкі схили її сходяться, і він почуває себе в темному висохлому колодязі... Хіба висохлому? Аж ось вода починає заливати його, від щиколоток піднімається до колін, до пояса! До грудей. Брудна зелена вода. До шиї. Жаби дивляться на нього зеленими шкляними очима... Яка млость! Тихін Амосович дивиться в очі жабі і, наче загіпнотизований, поринає в холодну, липку й густу воду...

33

Прокинувся облитий холодним потом. Розкрив очі й спочатку не міг зрозуміти, де це він є, що за кімната — знайома ніби й не знайома водночас. Думав, що це лише продовження химерного сна, і чекав ще якоїсь несподіванки... „Де книжка?“ — раптом майнула в голові думка, і, підштовхуваний нею, Тихін Амосович зірвався з ліжка і став нишпорити по кешенях свого піджака. Під руку попадали якісь непотрібні папірці, церобкопівські преміяльні марки, брудні носовики... Тихін Амосович нервувався, кидав усе на підлогу й не помітив, як разом з усім непотрібним викинув і книжку. Знову шукав, прислухаючись до ущімливого завмирання серця, і, лише випадково глянувши на підлогу, побачив її. Схопив тремтячими пальцями, притулив до холодних грудей і стомлено пішов до ліжка. Сів на краєчку, подивився на книжку не то здивовано, не то ображено і заплакав...

34

Важке почуття самотности та образи розвіялося трохи, коли Петро Павлович сказав, що приїхала Марфуша, а з нею ще одна знайома Марфуші — жінка з Глухого. В Тихона Амосовича защеміло серце... як скоро! Час пройшов непомітно, він не встиг навіть приготуватися гаразд. Але нічого, все це нічого, все це якось обійдеться, все вийде на добре... Він навіть радий, що вже не треба чекати, що сьогодні, мабуть, сьогодні, він познайомиться з жінкою з Глухого і, коли там щось вийде поміж ними, візьме відпустку, і підчас відпустки вони одружаться... Чудово! Він ніяк не сподівався, що це так просто і нескладно виходитиме. Треба сьогодні, ніби ненароком, зайти до Гвоздика... Правда, незручно з'являтися без запрошення, та плювать на все. З якої речи йому треба цих запрошень чекати? Прийде і без запрошення... Завжди ж приходив.

Робочий день тягся чогось надзвичайно довго й невдало. Траплялося безліч прикрих непорозумінь з вальцями, підмітальщик Федя збився з ніг, носячи лантухи пшениці. Він роздратовано поглядав на Тихона Амосовича і, мабуть, помічав, що з тим щось діється незвичайне. Це помітив також і Петро Павлович, але обидва вони не запитували нічого в Тихона Амосовича, і кожен продовжував свою працю, лише у думці кленучи инших... Еге ж, бо Тихін Амосович думав, що в усіх непорозуміннях винні Федя й Петро Павлович, а ці двоє — навпаки.

Снідав Тихін Амосович біля вальців же, хоч цього і не дозволялося правилами внутрішнього розпорядку. Федя ж нічого з собою не приніс і з цієї причини не пішов униз до помешкання, що слугувало робітникам за їдальню. Він стояв біля Тихона Амосовича, дивився, як той, відламлюючи по крихітці бублика, смокче, як дитина молоко з пляшки. Дивитися було разом і смішно, і неприємно, та чогось незручно було одійти, хоч і розмови не було між ними ніякої. Може, навіть через те не міг Федя одійти, що в Тихона Амосовича на обличчі лежала важка задума і, над чимсь важким задумавшись, Тихін Амосович смоктав молоко з пляшки... Було в цьому щось глибоко дитяче — діти в таких випадках нахмурюють брови й поважно сопуть.

— Федю! — почувся голос.

Федя миттю повернувся. Перед ним стояла Марія і, усміхаючись, подавала йому руку.

— Здрастуй, Марусю!

— Здрастуй... Ти ж чого не приніс книжки? Я тую вже прочитала, а насилу второпала, букви маленькі дуже, як маком насипано...

— Сьогодні принесу, — сказав Федя.

Тихін Амосович, коли побачив Марію, від несподіванки застиг з пляшкою коло рота. Тепер же він широко розкритими очима дивився на неї й рука з пляшкою поволі опускалася до коліна. Марія через Федіне плече глянула на нього. Від цього погляду Тихін зніяковів, розгубився й, не знаючи, що робити, нашвидку укусив бублика й припав до пляшки... Це вийшло в нього так незграбно й смішно, що Марія не стрималась і голосно розреготалася.

— Чого ти? — крикнув до неї Федя, а Тихін Амосович почервонів і закашлявся. Марія, не перестаючи сміятись, побігла геть собі...

— Хто це? — по хвилі мовчанки запитав Тихін Амосович.

— Бандаренкова, нова комсомолка наша, — з гордістю відповів Федя, — хіба ви її ще не знаєте?

35

Одного слова, одного побіжного погляду досить для того, щоб зруйнувати людські мрії, виплекані довгими безсонними ночами, одну цеглину досить вибити з підмурку для того, щоб уся будова захиталася й розсипалася порохом.

Тихін Амосович після гудка не пішов додому. Він став на воротях млина, палив цигарку й пропускав повз себе робітників, наче оглядаючи їх усіх по черзі. Коло нього на хвилинку затримався Петро Павлович, потім зупинився Микола Григорович і Федя, але усі вони невдовзі пішли, лише він лишився при воротях...

Вже останні робітники виходили з двору й двір поволі порожнішав, сідав порох на цемент тротуарів, гримів ключами прийомщик, інвалід, що продавав коло воріт цигарки, складав свій крам і теж збирався уходити...

Швидко від клубу пробігли секретар комсомолу Губка з Мадикою, про щось сперечаючись і сміючись.

Тихін Амосович терпляче чекав.

Він певний був, що, пильнуючи коло воріт, не дав зівка, хоч йому й забивали памороки Петро Павлович та Микола Григорович. Та все ж таки чому це так довго її нема? Кого? А ви хіба не знаєте? Го-го! Марії Бандаренкової — Тихін Амосович стоїть на воротях і, як вісімнадцятилітній парубійко, очікує на неї подивитись... Не чекали? Ще не такого ви побачите, слідкуючи за Тихоном Амосовичем. Правда, в нього вже терпець увірвався, чекаючи; правда, він весь час клене й себе, і увесь світ разом; правда, він радий був би бігти зараз додому чим дужче...

Та ні, він не побіжить, він буде стояти тут, до вечора, до завтрішнього дня, тиждень цілий... Він не піде, поки ще раз не побачить того блідого обличчя, милої усмішки, сірих очей... Ні, він не зійде з місця... Але що це? Сторож іде замикати ворота. Хто це замикає ворота так рано? Мабуть, таки її вже не буде... В Тихона Амосовича завмирає серце й журба гнітюча вповзає йому до грудей поза комірцем сорочки. Він це яскраво відчуває: одразу стає холодно в грудях, наче їх обложили кригою й крига змерзлася суцільним панцером... Хоч ляж та помирай. Ні! Ще рано помирати, ось... ось... з-за головного корпусу з'являється така вже знайома постать... Вона!.. Вона!.. Коли б Тихін Амосович не соромився самого себе, бо, крім сторожа, що теж наближався до воріт, поблизу нікого не було, він заспівав би якої-небудь дикої пісні й, мабуть, не менш дико викидав би ноги в якомусь незрозумілому танці... Тепер же він просто втяг голову в плечі, ніби ховаючись сам від себе, і застиг непорушно.

Марія, не зупиняючись, пройшла повз Тихона Амосовича і в тую ж хвилину сторож замкнув ворота, здивовано подивившись на нього.

Тихонові Амосовичу нічого більше не лишалося як і собі йти додому.

Спереду принадно колихалась спина Марії, а він, як школяр, не насмілювався наддати ходи, щоб йти плече-в-плече, сказати щось, що в таких випадках кажуть... Так усю дорогу. Забув про все, про самого себе, про те, що має одружитись, про те, що приїхала Марфуша, про те, що збирався йти до неї... А коли Марія завернула на Закопанську вулицю, чогось згадав, що вже давно збирається купити собі голярку. Було так порожньо в грудях, так журно, що не лишалося нічого більше робити — як купити голярку або йти обідати... й Тихін Амосович вирішив поєднати одне з одним. Зайшов у крамницю, не торгуючись, купив все необхідне й пішов додому...

36

Йому безперечно не щастило.

В Тетяни Гавриловни боліли зуби, обід був холодний, потім пішов дощ, а під кінець довелося лишитися безвусим.

Справа в тому, що, так зле почавши свою післяробочу пору дня, він вирішив хоч чим-небудь розважитись. Розвагою мусило стати гоління, а як не вмів він голитися, то й порізав собі сперше щоку, а потім несподівано для самого себе відтяв пів правого

вуса . . . Кілька років викохуваний, а все ж миршавий вус упав на підлогу, розсипавшись окремими волосинками. З болем у серці й зі сльозами на очах Тихін Амосович одрізав і лівого, при чому сльози на очах з'явилися не так від болю в серці, як від болю й щеміння численних порізів на щоках і на підборіддю.

Коли він з'явився на роботу увесь обліплений пластирем, усі робітники, як кілька днів тому на Марію, бігали дивитись на нього. Прийшов і Микола Григорович. Його Тихін Амосович зустрів добірною лайкою, та він не зважав на ню, сміявся, мов оскаженілий . . .

Федя привів Марію.

Вона пригадала вчорашню постать коло воріт млина, не стала сміятись, як инші, й одразу ж вийшла собі геть.

Тихін Амосович весь час думав про неї, й, коли побачив її, напружено силкувався вгадати, що думає вона, дивлячись на його заліплене пластирем обличчя . . . Може то йому так здалося? — він побачив жалість в її очах.

Цілий день радий і щасливий був з того, що вона — лише вона — пожаліла його, навіть не звернув уваги на запрошення Гвоздика прийти вечеряти, знову чекав коло воріт млина, вирішивши неодмінно підійти до Марії . . . Але вона йшла з Федьою й він не наважився.

. . . А ввечері пішов до Орини.

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ

37

Петро Павлович, зрозуміло, не дуже зрадів тому, що Марфуша приїхала не сама, а з Вірою Амнеподистовною. Не до гостей тут . . . І хоч би знайома, а то вперше він її в очі видить, не зна, про що розмовляти з нею . . . Й сама вона якась нерозговорчива, замкнута в собі — чужа, одним словом кажучи. Хотів був про це саме й Марфуші сказати, та якось не наважився. Й до приїзду її, і тепер особливо — тремтів увесь від боязни, що вона дізнається про випадок з Ориною. Тоді пиши пропало, піде розгардіяш у відносинах на довгий час, буде лаятись найчорнішими словами, кричатиме на все подвір'я, не соромлячись сусідів, не підпускаючи до себе й близько . . . Е! Хіба ж він не зна її? Хіба це йому первина! . . І завжди як таємно не обставляв свої романтичні пригоди, як би він не замітав слідів — однаково вона з невідомих джерел, найпевніше нюхом, дізнавалася про них. Дізнається й тепер. Не може бути, щоб не дізналася, щоб не вгадала, бо Орина що-дня буває в них, а він

так незручно себе тримає з нею, що одразу видно — було між ними щось. Було, бо Петро Павлович, говорячи з Ориною, то дивиться кудись убік мимо її обличчя, то раптом ненатурально вільно розповідає скабрезні анекдоти. Ат, чорт! Ніяк він не навчиться володіти собою. Ось і зараз — сидить надувшись, мов гиндик, і навіть не дивиться в той бік столу, де сидять жінки й розмовляють про усякі дурниці, що зветься „переливають з пустого в порожнє". Орина ж, навпаки, почуває себе прекрасно. Між ним і нею таємниця, й цією таємницею вона триматиме його в своїх руках довгий час. Так думає Петро Павлович, та не так воно в дійсності. Орина й на думці не мала користатися з свого вигідного становища. Вона ще ранком, після тієї ночи, після розмови з Тихоном Амосовичем, вирішила не розголошувати цього випадку й тепер почувала себе вільно лише тому, що не почувала за собою ніякої вини.

Марфуша нервово підвелася зі стільця, запалила лямпу, бо вже темніло на дворі, й стала лагодити вечерю.

— Мабуть, його не буде — пробурмотіла вона, маючи на увазі Тихона Амосовича й знаючи його акуратність.

За столом панувала мовчанка.

Петро Павлович мовчав з відомих нам причин. Марфуша роздратована поведінкою Тихона Амосовича; Віра Амнеподистовна боляче відчувала своє тут становище, а Орина завжди не особливо розговорливою була...

38

— Піду додому,— подякувавши за вечерю, встала Орина від столу. Завтра треба вставати раненько. Казали сусіди, щоб хату тинкувати прийшла.

Не встигла вони пройти і півкварталу, як її наздогнала Марфуша.

— Куди це ти?

— Та піду провідаю Тихона Амосовича... Може він занедужав.

Марфуша знала, що з Тихоном Амосовичем нічого особливого не сталося, бо ще й сьогодні він був у млині й обіцяв прийти вечеряти, а що не прийшов, то цьому причина, мабуть, є якась більша, ніж недуга.

39

Орина зустріла Тихона Амосовича недалечко від своєї квартири. Він ходив по тротуару, згорбившись і заклавши руки в кешені й на обличчі в нього лежала важка задума. Він щось бурмотів собі під ніс й, коли побачив Орину, збентежився. Він вже й забув, для чого сюди прийшов, забув, що чекав її. Думки його були десь

далеко, в усякому разі думав він не про Орину й не про будинок старої баби Роговенчихи, около якого вже, мабуть, більше зо ста разів обійшов. Хіба він міг зараз думати про Орину чи про щось инше, не звязане з головною його думкою, думкою що так несподівано прийшла й ні на хвилину не покидає його? Покинути? Ні, нізащо! Цієї думки він не залишить ніколи. Який він був сліпий весь час, який черствий і жорстокий, як калічив він своє життя стільки років! Чому ця думка не прийшла йому в голову десять, п'ятнадцять, двадцять років тому? Він був би тепер щасливий, він би був щасливий цілих двадцять років, цілий свій вік, і не знав таких хвилин, як ось ці прокляті хвилини вагань, нерішучости, боязни... Та геть усе до біса! В нього стане сили сказати прямо все, що він думає, і зробити так, як він хоче!.. Хто посміє йому перечити? Ого! Ніхто не скаже й слова, всі вони мовчатимуть, бо не мають права, не мають вони права щось сказати... Господи! Життя ж біжить, йому сорок років, йому вже вмирати скоро, а він ще й не жив, він тільки збирався весь час, душив у собі живі чуття, живі думки, думав, що так буде краще, що не має він сили жити... Пусте! Люди ж живуть...

— Люди ж живуть! — викрикнув він уголос, відсутнім поглядом дивлячись на Орину.

— Тихоне, що ви? — злякано жахнулась вона, відчуваючи, як полотніє в неї обличчя й починають тремтіти руки. — Що з вами? Ви до мене? Ви хорий?

— Я, — ткнув себе пальцем у груди Тихін Амосович, — я здоровий, я зовсім здоровий. Чого ж тобі таке на думку зійшло? От ще вигадає!

Він усе ще був у стані найвищого напруження, в стані, коли все тіло, кожен нерв стає таким чутливим, що коли по грубій шкірі ботинка, ледве переставляючи лапки, пролазить муха — нога рефлексивно здригується...

— У вас вигляд дуже поганий... і Марфуша казала, вона пішла до вас, додому... Казала, що хорий ви, одвідати хотіла...

— Одвідати? Ага!.. — ніби щось втямив Тихін Амосович. — Бреше вона, не вір їй, Орино, на чорта я їй здався? Вмирав би — не прийшла одвідати. Це вона оженити дуже мене хоче на отій, що приїхала — зрозуміла, Орино?

Він вже вірив у те, що Марфуша хоче його оженити, він вже забув, що сам же просив знайти для нього дружину.

Орина ж стояла, мов придавлена почутим. Чи зрозуміла Орина? Ще б, пак, їй не зрозуміти! Вона дуже добре розуміє, чим це загрожує їй... Це ж кінець усьому, вже не буде приходити до неї Тихін

Амосович вечорами, вже не чекатиме вона його. Ні! вона чекатиме його, та вже не буде певности, не буде й надії, що прийде він. Ой, він не прийде, бо від жінки важко втекти, й тоді кінець її коханню. Так, коханню, бо воно хоч і мале, хоч і крадене, хоч вимантачене, а кохання...

— А я не хочу, Орино, — крикнув їй Тихін Амосович. — Я не хочу цього, чуєш?

Вона чує! Вона чує кожне його слово, вона дивиться йому в рот, чекає на кожне його слово, як жебрачка на шматок черствого нужденного хліба під вікном багатої господи... О, яка ж вона голодна! Яка вона голодна! Вона, мабуть, цілу вічність не чула людської мови, вона вже, мабуть, забула, як звучить тая мова... Швидше! Говоріть же, Тихоне Амосовичу! Від вас залежить життя людини. Куди ж ви біжите? Підождіть! Ви не хочете?.. Куди ви біжите, Тихоне Амосовичу?

40

Він, не озиваючись, швидко віддалявся, залишивши Орину схвильованою, знесиленою зустріччю й короткою розмовою, що так нагло перервалася. Дерева й будинки кидалися врозтіч перелякано — так швидко він йшов, і скоро Орина побачила, як його згорблена худорлява постава майнула за ріг і зникла.

Стало одразу порожнє, наче з столу в кімнаті зняли скатертину. Коли з столу в кімнаті зняти скатертину — вона порожніє. Тихін Амосович зник за рогом, і Орині одразу стало тоскно... Він потрібний їй, як скатертина на стіл, вона не може без нього; без нього порожнеча в її серці збільшується, загрожує їй... Так-так, порожнеча загрожує їй. Вона вже про це думала, але було щось таке, що примусило кинути ці думки, кинуло соломинку надії. Що то було? Як важко згадати! Тихін Амосович... Тихін Амосович сказав... він сказав... Він... сказав... що... не хоче женитись...

Потроху неспокій зникав. Могла вже тверезіше мислити. Думки вже не так скажено юрбилися в голові. Почуття вгамовувались і легше ставало розібратися в них. Вже знала, що думає, знала свої думки, усвідомлювала їх, могла контролювати.

Контроль над думками — це передумова спокою. Треба або великого напруження, або випадкового слова, або яскравої думки, за якою непомітними стали б инші для того, щоб цей контроль остановити.

Слідом за ним приходить спокій. Але як же й легко його зруйнувати!

41

Тихін Амосович ускочив в кімнату з наміром, коли застане в ній Марфушу, принаймні, задушити її. Більше того, неймовірна лють сповнювала його кволе тіло силою й жорстокістю. Йому здавалося, що він зміг би, не змінюючись на виду, різати по шматочку Марфушу... Одрізати вуха, носа, губи, попроколювати щоки, видовбати очі. О, який він жорстокий! Він їй віддячить за все... За все він їй віддячить. О, вона взнає його вдачу!

Доволі. Він не хоче більше підтандикувати та підблазнюватись, це йому обридло. Обридло! Він зробить так, як це йому до вподоби, як це йому хочеться.

Але, вскочивши у кімнату й побачивши Марфушу, що в лагідній позі сиділа за його столом і їла йому приготоване яблуко, Тихін Амосович разом охляв. Чудний, як йому в голову не прийшло, що вона тому почуває себе спокійною, що не знає його настрою. Побачивши її, він злякався. Вона не боїться його. Вона лагідно сидить за його столом і їсть його яблуко так, начеб-то він кликав її до себе на приємну, тиху розмову.

Якась невідома внутрішня катастрофа сталася в Тихонові Амосовичу. Він істотно відчував, як змінюється його настрій, противився всіма силами тому новому, що йшло, виштовхуючи приготовані думки, слова й речення, і, знесилений, охлявши, здав.

— Здрастуйте, Марфушо! — підійшов він до столу, — яким це вітром вас? Така несподіванка!

Марфуша кинула на нього погляд, повний презирства й зневаги.

— Киньте ви придурюватись, Тихоне Амосовичу. — Що ви маленький, чи то може від старости вам голову затуманює? Сами знаєте, чого прийшла... Ще сто год прожила б, та ждали б, щоб я до вас ходила. А оце прийшла...

Вона сердито кинула в куток обгризок яблука, витерла рота вугликом хустки й підвелася.

— Давайте говорити, як дорослі люди...

Тихона Амосовича наче не було в хаті. Він зрозумів, що, давши Марфуші змогу першій починати наступ, він програє справу. Він розгубився і виглядом засудженого на страту слухав, що говоритиме Марфуша. Їй не подобався безпорадний вигляд його обличчя. Була охота на те, що от-от він потягне носом і почне хлипати.

— Та ви слухаєте чи ні? — роздратовано крикнула Марфуша, — я вам прямо кажу! Вона приїхала, вже третій день, як приїхала. А ви де заховалися? Я за вами бігати мушу! Шукати вас?

— Я...

Тихін Амосович хотів їй відповідати.

— Знаю, що ви... хто більше? Чого ви ховаєтесь? Думаєте ви женитись чи не думаєте?

Вона висипала на його голову лантух запитань і, не чекаючи відповіди на попередні, продовжувала сипати.

— Для чого це я витрачалася, їздила, крутила, викручувала, як найлучше? А ви й на очі не показуєтесь і... Годі вже з мене!.. Ходімте!

— Куди? — зойкнув Тихін Амосович.

— Ходімте, там будете балакати. Та ви що, справді не хочете?

— Не хочу! — разом твердо відрубав Тихін Амосович, де в нього й сила взялася. — Чого ви справді в'язнете? Не хочу й не буду женитись... Може я иншу люблю...

Марфуша трохи не знепритомніла. Він любить другу. Він любить. Та хіба Тихін Амосович може любити? Він же ж кнур!.. Господи, та що ж це діється! Ні, вона не може цього розуміти. Та для чого їй розуміти? Вона нічого не хоче знати. Вона їздила, турбувалася, час і гроші витрачала...

— Плювати мені на вашу любов! — крикнула Марфуша, — знайшли собі, мабуть, потаскуху, цілуйтеся з нею, а мені за розход верніть. Дурно я їздила? Одно з двох — або гроші, або женіться

І, не чекаючи на відповідь, Марфуша побігла з хати.

Кінець другої частини

(Далі буде)

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

ДНІПРОВІ

* * *

Ось —
— Розляпають
Сонячні плеса
Небеса
У веселім маю
Заспівають
— Ґвинти
— і колеса
Про барвінкову
юність твою!
і прояснятся
тіні і хмари
(Ну навіщо нам
хмара
і тінь?)
Будеш ти
— світова
— НІАГАРА!
Через
ТЕБЕ —
Всі наші
ПУТІ!
Будеш, діду,
Веселий
і ЮНИЙ,
як невтомні і сонячні
МИ,
Бо іде
До ясної КОМУНИ
наша міць
од брудної тюрми!

II

Пам'ятаєш?
— Татарин і турок
У твоїх
Срібнохвилях
Купавсь?
Все сховав
За злотистими мурами
ЧАС...
Тільки нас
Не сховають
— Ні будні,
— ні події,
— ні час,
— ні віки!
Уквітчалися
Баржі і судна
в електричні
вінки...
і тоді,
коли вольтів
Мільйони
Ти розкинеш
Угору
і вниз,
Ми у радощах
Дійсности
втонемо
і забудуться:
Казка і сни.

———

Вільно — час
Посувається
Судном...
Гей, сріблястий
і сонячний
час!
— Тільки нас
не сховають
Будні!
Тільки
НАС!

Н. ЩЕРБИНА

ІЗ КНИГИ СВІТАННЯ

* * *

Чом ти виплакуєш інтелігентську душу свою?

Ось квітнуть барвінки й летучки. Гуляють метелики сині й червоні. Бджола поспішає з пахучим медком на ногах.

Цей ось дідок, який возе сміття, буде влюбленим татом твоїм, а дівча, що зігнулось, білизну пере на артілі — сестрою й товаришом. Кожен юнак буде другом, а жінка — знайомою.

В їх твоя дружба, вітчизна і радість.

Чи чуєш: із степу лунають пісні перемоги у такт із піснями учних димарів?!

Чому ж схилився над тином і плачеш?

Усміхнись, підійди до людей, запитай у їх їжі та праці, і ти будеш щасливий.

* * *

Водоспадні жита половіють і ніжно співають сонети вечірнього неба.

Дорогою тихо ступає жебрак.

Борода в його сива, як шпиль снігового верхів'я. А зморшки зрослися з волоссям. В руках загорілих ціпок, а на спині смутна, заялозена торба.

В тій торбі зав'язана туга моя.

* * *

Травневе, безумно-закохане сонце умить розтоплює лід, коли винести з льоху.

Так і твій сонячний погляд розтоплює серце моє, лиш підійду до кудлатих каштанів.

Я пробую часто піймати очима сяйво душі. Але погляд дівочий пада в зіниці мої, і я, засоромившись, ніжно встаю і одходжу.

Н. Щербина

* * *

Стисну рукою коси твої, упаду на коліна, буду ридать.
Журно ти встанеш, руки заломиш, махнеш іздалеку: „Прощай!“

. . . .

Ти вже давно одійшла, і вітер осінній засипав сліди.
Чому ж в руках неначе і досі коси твої хвильові, а з уст малинове: „Люблю“?!

* * *

Хто ти, що я кохаю тебе, і ніколи не бачив?
Хто ти, що я голублю тебе й, мов золотий крем'ях, ховаю на дні свого серця?
Хто ти, невідома, незнана мені?
Хто ти, що я кохаю тебе, і ніколи не бачив?

К. ГОРДІЄНКО

СЛАВГОРОД[1])

(Повість)

(Продовження)

Люшня в ролі організатора жіноцтва. Блискучий виступ Люшнів на делегатських зборах. Ми не цінимо своїх героїв. Гасло самокритики в руках темних осіб часто призводить до дезорганізації передових лав. Розкол у делегатських зборах. Лихі вихватки проти славгородського активу. Примхи життя нас часто змушують іти вперекір нашим твердженням. Маленька суперечність між визвольними ідеями і семейним оточенням аж ніскільки не на заваді Люшні бути завзятим провідником визволення жінки з семейної неволі.

Насамперед Люшня зраня надів сорочку синього сукна з гудзиками „радість холостяка“, пішов до голярні „Молодість“ голитися (господи, скільки людям щастя даєш ти!). Бо який би нахаба насмілився неохайним переступити поріг делегатських зборів, де мусить сьогодні з'явитися все активне славгородське жіноцтво? Люшня не міг, ніхто б не міг того вдіяти. Була неділя. Дівчата в святковому настрої, ясних спідницях, з букетами пахучих купчаків блукали на майдані. Жовтогарячі пахощі ті густим струменем били в груди — дзвеніло в скронях... Дівчата сором'язними поглядами милували енергійну з нафіксатуареним усом, заклопотану, з веселими очима постать, що діловим, але не позбавленим тої властивої лише Люшні легкости кроком простувала майданом.

...Тисячі струмочків, дотиків, незримих, лоскотливих, навіяли теплі спогади молодих днів, збентежили кров...

Пишний купчак майнув жовтогарячою дугою в повітрі, мальовниче красувався на могутніх грудях Люшневих, водночас розпалений вереск, зойк дебелої дівчини стряс майдан базарний, зойк зашарілої по вуха дівчини, змішаної, засоромленої, що, сповнена принадної краси дівочої, метнулася до подруги, вражена такою несподіванкою, стала в нерішучості — втікати чи доганяти?

Скільки втіхи, краси, веселощів!

То ж Люшня пожартував з ними, могутній, пишновусий лицар, сам Люшня! Дівчата з заздрощами на подругу позирали. А Люшня,

[1]) Див. „Гарт“ №№ 2, 3, 4—5, 6, 7, 8—9, 10. 1928 р.

сам сяючи, мов той купчак, у красі молодецькій, не обертався, далі простував, не спинявся навіть на запрошення приятелів зайти на пляшку пива — ніколи йому сьогодні — справи, ніяково, з виразом людини, обваженої справами тими, мов циганка талярами, розводив руками — через справи ті пляшки пива випити ніколи.

Біля своїх воріт Люшня побачив . . Е! Що Люшня побачив! Струнка, грацїйна молодиця в синій спідниці, білій з горошком блузці хворостиною заганяла кабанця. Люшня молодецьки метнувся, відчинив хвіртку на своє подвір'я . . . Молодиця блиснула чорнючими очима, всміхнулася чарівною посмішкою: що він робить, хай не пустує . . .

О, Люшня ! . . Люшня вмів, знав, як пожартувати, вигадливий на те був, що вже молодиці та дівчата, було, насміються, коли він на весіллі гуля ! Колись, е, що було колись . . .

. . . І тепер, коли ти відмежований цілою епохою, коли вже твої очі не дивляться так огняно, а на чолі вирізались глибокі зморшки державної мудрости, чимсь ефемерним здаються тобі сторінки минулих днів, дзвінких, блискучих, феєричних.

Якось на весіллі гуляв Люшня. Чи ж бо то хоч одне весілля відгулялося без Люшні колись ? На все село гармоніст, а що вже дотепний ! З веселощів, бувало, такого втне, що . . . до чого вже бувалий нарід славгородці ! серед них чимало славних штукарів ! — всі аж дивуються, і як то людині в голову може стрельнути таке ! Чаколапівські дружки, мов ті квітки рум'яні, пишні, прикрашали весілля те. Чи ж то мало вславлені чепурухи, моргухи славгородські — дівчата яснооκі — далеко геть лунає слава, та кращих уже дружок, світилок на весь край не найти. Чаколапівські дівчата . . . Щоб вам коли чаколапівська дівчина вдягла спідницю в складках у поясі із плисовими вставками на чотири пілки ! Та ніколи в світі ! На таку ганьбу піти ? Чаколапівська спідниця рясна аж у очах мигтить, на сім пілок, у поясі в зборах з рубчиковою оторочкою ! Чаколапівка ! То ж де, як не там ще й досі дівчата підтички носять аж до п'ят ! А підтикаються ! В Славгороді вже давно тої моди нема, а там ще досі старі звичаї. На ярмарку, бувало, заведуться або на делегатському з'їзді . . .

Літні жінки то просто так і кажуть : я як не підіткнуся, то через хату не пройду, обіда не зварю. Ось яка вона Чаколапівка ! Що ж до співів, танців — то . . . З давніх - давен між Славгородом і Чаколапівкою запекла ворожнеча ведеться, та славгородські дівчата кажуть, що в них старі баби лише так танцюють, як чаколапівські дівчата, на думку ж тих, то славгородські хлопці танцюють, мов коні, а дівчата . . . Та чого тільки не накажуть одна на одне в запалі тих суперечок, то ж не нам тут суддями бути. На весіллі,

бувало, лише зійдуться славгородські й чаколапівські хлопці, дівчата, неминуче кривава бійка зчиниться... Власне одні й другі так і думають: що то за весілля без бійки? За що ж б'ються? Ні за що хіба битись парубкам? Що б то за парубки були? Хоч би одна дівчина тоді пішла за такого парубка? На весіллі в Семілєтки... Ще колись дід його чумакував, старий був приїхав з Озова та оженився із сімнадцятилітньою. З того і пішло — Семілєтка, Семілєтка... Так ось на тому весіллі хлопці побилися за гармонію. Пристали до одного жонатого: продай та продай гармонію, нащо вона тобі, ти ж, мовляв, уже оженився, дай тепер і другому... Той не захотів...

Ну, зате насилу ноги додому поволік. Одні з одних як зачнуть сміятися — той не так сів, посміхнувся, дивиться, сякається... А далі як піде, як піде: і орють не так, і косять не так, і віз не такий... А що найголовніше — тини там кізяком заляпані. А хати! Хоч би одна з фронтоном! Коли б не славгородські парубки, то й галіфе не навчилися б носити. Та це б може ще нічого, цілком припустимо, що великі ці суперечності в звичаях між сусідніми селами і не призвели б до такої жорстокої, запеклої ворожнечі, та чого вже ніяк не могли дарувати славгородці чаколапівцям, так це того, що Параску в Чаколапівці звуть Напраскою! Такого вже знущання з людських прав славгородці ніяк не могли стерпіти! А вже як дійде до танців! Така буча, бойовисько справжнє між парубками зчиниться.

Нам невідомо, чи сам Люшня був тоді в запалі славгородського духу, чи то він просто без лихого наміру втяв те.

...Несамовитий зойк, галас, репет глушив темп оркестрової музики, кружляв у нестямі люд, розпалені, червоні лиця пашіли веселощами, від яких очі лізли на лоба, ллявся піт, в очманілому захваті ходила хата ходором, веселощі ті досягли своїх верховин, межували вже з безумством, наставала та напружена хвилина, її не кожному дано збагнути, що ось-ось шалений рух той спиниться, очманілий люд упаде на лави, безсилий...

Хвилина була гостра, катастрофічна. Одна лише людина не змішалася в цю мить, захоплена виром пристрастей, не позбавлена була холодної свідомости того неминучого, несподіваного, трагічного... Треба було запобігти тому, врятувати чесну господу від ганьби тої. І він зумів... Єдиний, може, на весь Славгород.

Коли пишна, червона, мов малина, чаколапівська дружка кружляла планетою в рясній квітчастій спідниці семипілок, а на крутих, мов у Астарти, стегнах її маяли обсипані іскрами довгі аж до п'ят лискучі пасма прядива, що випросила вона на дарунок молодій,

надхнена хвиля раптом ударила в золоту голову Люшневу. Блимнув сірник у куряві, спалахнуло полум'я, мов би хто бензиною обілляв пишну спідницю, з тріском, мов гутаперча, зайнялося лискуче прядиво, димом, вереском, сполохами сповнилася хата. Второпавши, що це лише жарт, всі кинулися рятувати бліду, мов крейда, чакалапівську дружку, що мало не зомліла з переляку. Сміху, галасу, гаму! Веселощів скільки! Від реготу кольки брали! Що то воно за штукар отой Люшня! Серця молодиць... а очі! Та хіба тільки це? Хто так майстерно вареників з клоччям, барвінком наліпить там же на весіллі, бабів піддуре, що, як відомо, дратуються з того чи не більш, ніж тішаться? Неосяжна душа українська! З Люшнею скрізь веселощів не оберешся — чи то на весіллі, іменинах, чи на гулянці в день 1-го травня. То ж скажіть — ні за що шанувати таку людину славгородцям?

Яких, яких тільки спогадів не навіє отой базарний майдан недільний, яснобарвний, дівочий, коли ви заклопотано поспішаєте на делегатські збори?

Швидким, вимотаним кроком простував Люшня, стурбована зморшка набігла на марудне чоло йому, так бігти можна лише в важливих випадках — або коли в вас живіт болить, або коли вам треба робити доклад про міжнародній стан. Ступав твердо, рішуче, переконано, сповнений прихованого завзяття, стиха наспівував: „отаман іде, як голуб гуде". Клубами вставала пилюга із-під чобіт його, легко, мов би на крилах радости, летів, землі не торкаючись (що там земля!), повний найрізноманітних відчувань, якимсь легкорадісним чуттям повитий, мов би допіру з лазні вийшов, ідучи, мугичив: „засни, засни, красна дівко, заплющ карі очі". Так. Хто скаже, які думи ховаються під суворим, важким чолом його, які проблеми хвилюють руду голову? Поспішав Люшня робити доклад про міжнародній стан. Чоботи його якісь хрести робили на манір вітрякових вітрил — це коли на душі було радісно, коли ж смуток обгортав душу, тоді чоботи його тяглися важко, плутано.

В сельбуді на той час було вже повно делегаток, майоріли вишивані сорочки, мішма батистові блузки, кучерявилися голови, видно було напудрені лиця, облямовані легкими локонами, подекуди важкі коси спадали з голів, пахло сметаною і духами. На передній лаві сидів, так би мовити, жіночий актив славгородський. Точилася жвава, невимушена розмова... Жінка фінінспектора заявила. що страшенно не любить військових. Страхагентша цікавилася сусідчиним убранням нового крою. Бухгальтерша повідомила кооператоршу про сьогоднішню сварку в кватирі завпайзу. Жінка райтехника кивала на кооператоршу, що та повну скриню вже мануфактури

насклaдала, ще й сьогодні полицю перекидала. Кооператорша кивала на жінку райтехніка, мовляв, яка богомільна, сьогодні навіть панихиду служила, завжди чудотворний образ до хати бере, а вчора гнилий окорок до кооперативу принесла, щоб чоловік продав. Жінка завpайзу розповідала, хто скільки варення наварив. Жінка голови Райвику — хто зраджує свого чоловіка. Жінка начміла у захопленні розповідала про вчорашні іменини в голови Сільгоспу. Чи ж ні про що розмовляти жіночому активу славгородському, мало тем?

На задніх лавах (вишивані сорочки, порепані руки, засмаглі лиця) чимало теж балачок точилося — як робити краще полотно, про Клару Цеткіну. Палкі суперечки знялися навколо питаннів: як красити вовну, щітки миткальні робити, заготовляти сушню на зиму...

Авдиторія насторожилася. Увійшов Люшня, привітно до всіх посміхнувся, кивнув головою, тоді рубаним кроком із суворим виразом обличчя пройшов на естраду, до столу, за яким три славгородські активістки сиділи: Приндиха, Пшиндичка, Порошиха, що з великою радістю зустріли свого доповідача, тимчасом як він суворо посміхався, а передня лава виразно ззирнулася, зашамотіла. Гамір стих. Люшня на трибуні. Очі авдиторії захоплено прилипли до ставної постати з енергійним виразом обличчя (сам коноплі з річки викидав!). Люшня насамперед трішки зніяковіло з властивої відповідальним робітникам скромности сказав, що взагалі не звик промовляти перед жіночими зборами, проте, кориться дисципліні, — метнув покірний погляд у бік Приндихи, що задоволено всміхнулася куточками вуст. О, Люшня — майстер слова! З першої фрази він придбав прихильність авдиторії, що радо загукала: „просимо". Глибокодумний вираз ураз набіг на його всмішкувате обличчя, вираз, такий властивий славгородським державним мужам і голуб'ятникам.

Люшня говорив... Славгородці вже давно мали нагоду переконатися, що слів йому ніколи не бракувало, на яку б тему він не промовляв, широкого діяпазону людина була. Як досвідчений промовець, він з першого ж слова опанував увагу мас, що заніміло прислухалася до таких незвичайних слів його. Говорив він про... І про що тільки він не говорив? Слова сипалися... Чи доводилося вам коли спостерігати, як сипляться стиглі яблука з рясної яблуні, коли хто раптом добре трусоне її, — падають зливою, товкмачать плечі, потилицю, набивають ґулі на чолі, синці під очима...

Про стандартизацію, раціоналізацію виробництва, про реалізацію, контрактацію врожаю, про інтенсифікацію сільського господарства, консолідацію, реорганізацію, структуру індустрії, про загрозу воєнної інтервенції, про експорт, імпорт, стимулювання, ресурси, периферію говорив він, рясно сипав словами, викликаючи майже однодушне

захоплення авдиторії, що від великого напруження, мов приго得ломшена, не поворухнула й одним м'язем, зачудована з тих слів, лише глибоко зідхала...

То ж чималої слави він зажив собі тут — яскравий промовець, великий майстер промовницького слова.

Справивши таким чином належний ефект, з легким серцем Люшня вів далі мову про... Відкидаючи назад вишневого чуба, що від енергійної промови його нависав на очі, Люшня відчув себе в своїй стихії, робив підсумки досягненням.

— Ми розкріпостили жінку,— сказав він. Це була істина і Люшня завжди, при всякій нагоді не обминав її.— Раніш чоловік був паном своєї жінки. Тепер жінка — повноправна наша товаришка,— палко, мов Петро Пустельник, гукав він, хвилював жіночі серця, підносив, закликав до горіння, боротьби за новий побут, нові мрії... Взагалі Люшня був не позбавлений тієї привабливости, що властива сороклітнім мужчинам, особливо ще — коли розпалиться. Це не минуло ока передньої лави, що встигла між собою з приводу цього уже давно обмінятися думками — ладна завжди була слухати промови його із великою увагою, навіть захопленням. Це навіть не сховалося від зіркого ока Люшневого — метнувши в передні лави блискучим поглядом, що, мабуть, мусило виявляти певну вдячність, прихильність, він вів далі (адже Люшня зовсім не був скупий на слова), в той час як авдиторія, зацікавлена цією чудовою, енергійною постаттю, що, певне, лляла якесь незриме проміння, світло приязни на присутніх, засовгалася, загомоніла.

— А хороший хлопець той Люшня,— сказав у щирому захопленні завідувач поштово-телеграфної контори, що сидів на останній лаві (сюди вільної години сходилися чоловіки послухати справи делегатські). Завкооперативу Рідкакаша, приятель Люшнів, що сидів тут же, дав йому належну відповідь:

— А як же інакше,— сказав він,— тож не президент Думерг, буржуазна наволоч...

Говорив Люшня про зріст масової активности. Маси цікавляться не лише домашніми справами. Політика набирає актуального інтересу в мас. Жодної стінгазети в хаті-читальні, сельбуді ви не побачите без статті про міжнародню політику. Далі Люшня повідомив авдиторію про цікаву новину: нового бугая-сементала придбав славгородський агропункт. На тому не обмежується корисна діяльність агропункту: незабаром прибуде краса і гордість селища, що має вславити й без того славне селище Славгород на всю округу — чистокровний орловський рисак вороної масти, що визначається своєю енергією, силою, швидкістю і витривалістю. Взагалі

промовляв Люшня — все'дно, що баби місять глину, хату валькують — помалу - малу нагромаджував здобутки славгородського активу в один великий дім братерства й радости. Наприкінці він палко закликав делегаток до активної участи в майбутніх перевиборах до сільрад, бо в минулих перевиборах, докірливо кивнув головою він, щось дуже мало вони виявили себе... На що йому Приндиха лукаво тут же кинула: — Ну, ви не дуже - то, мовляв, на жіноцтво звертайте. Закид той справив щось дуже веселе враження на передню лаву, що аж ніяк не стурбована з того приснула, в той час як з - поміж вишиваних сорочок гукнула Параска Перепелиця: почекай - но ми ще скажемо!..

Люшня, звичайно, не заспокоївся на тім, цілком слушно корив він жіноцтво славгородське за пасивність ту, звертаючи слова свої головним чином як у бік Приндихи, так і передньої лави, де, як відомо, сидів чорнобривий актив славгородський. Наприкінці він повідомив збори про новий будинок, що розпочав будувати комгосп біля вітряків під школу. Чудовий, просторий будинок, будуть вікна, двері... просив одвідувати.

Здається, все... Більш він нічого не сказав.

Авдиторія жваво відгукнулася на промову ту — оплесками, очима, гамором. Приндиха від імени делегаток щиро дякувала йому, хвально глянула, приязним поглядом обмилувала енергійне вусате обличчя.

Люшня тоді сів край столу, поважний, мов мандарин, вийняв блок - нот з кешені. Обличчя його було більш удумливе, ніж голови сільради, що сидить за зеленим столом, на якому нікелем вилискує апарат телефону, з наушниками — заглиблено слухає радіопередачу: „ой казала мені мати", а його фотографує фотограф для журналу „Нове село".

На пропозицію президії делегатки мусили висловити свою збагачену досвідом думку з приводу глибоко зачеплених Люшнею питанів.

Делегатки чомусь довго вагалися, мружилися, мовчки, сором-ливо ззиралися, мов би хто запрошував їх на тур вальса. Лише коли Люшня виразно, насмішкувато обвів авдиторію очима, спинивши пильний погляд на передній лаві, докірливо хитнув головою в бік президії, з - за столу Пшиндичка війнула шелестом... О, Люшня! досить йому тільки глянути... Передня лава вигуками підбадьорила браву молодицю (зірвалося навіть кілька оплесків). Сукня на ній була кольору лаванди, сама дрібна, філігранова, гнучка, граційна мов андалузка, Пшиндичка і без того не позбавлена була певної енергійности (на передній лаві навіть зашамотіли, що вона чоловіка свого б'є — вайлуватого кооператора). Твердо, переконано говорила вона про завоювання жінкою все ширших позицій. Оксамитовий

голос її бренів радісними хвилями. За нею фінінспекторша Порощиха, смаглява, мініятюрна, мов креолка, не менш енергійна, активна молодиця (кращого вже, ніж у неї, варення з кизилю на весь Славгород не знайдете), виступила з промовою про новий побут. Її агатові очі горіли надією, перемогою, вірою в майбутнє... Струнка, мов генуезка, Гущиха (чудова танцюристка) досить палко боронила права жінки під похвальний шелест передньої лави. Збита мов тиролька Чучнариха (ота, що відірвала вухо учневі — власне вона лише взяла його за вухо, він-то сам шарпонувся і відірвав) говорила щось про розкріпачення жінки й про двохспальні ліжка. То ж навперекір твердженням Люшневим, славгородський актив цілком довів працездатність свою, показав цікаву яскраву ілюстрацію емансипації... А ще ж не виступала Приндиха! Зрештою вона підвелася (важка артилерія, як дотепно завважив Люшня), дебела рум'яна владарка серця Люшневого, на оборону жіноцтва.

Хто сміє закидати славгородському активу пасивність? Хто сміє робити такі закиди? — енергійно напала вона під похвальний шопіт передньої лави на ворога, що поблажливо всміхався з того. — Невже так таки нічого і не зроблено, невже нема ніяких наслідків? Обличчя її матове, відтінку магнолії, палало завзяттям, гнівна, мов Медея, в великих сірих, пухастих очах її — Люшня знав, таких мрійливих — він раптом зустрів такий жорстокий, невластивий їй вираз... У своїй промові вона хвилювалася ще більш, ніж тоді, коли в неї на плиті молоко пригоряло. — В оздоровленні побуту, як і в громадській роботі славгородське жіноцтво значно поступило вперед. Вона сама, приміром, знає молодицю, що зробила собі 17 абортів і ні разу не зверталася ні до ворожбитства, ні до баби, а все тільки до лікарні... В інших галузях громадського, господарського життя жінка також бере активну участь. Жінка працює в культурних установах, у бурякових товариствах, бере участь в організації ясел, шкіл крою і шиття, цікавиться фізкультурою... Правда, може, і є помилки, дефекти, але на те є певні об'єктивні умови, — ясно закінчила вона свою обґрунтовану доповідь під похвальне ствердження передньої лави, де, як відомо, сидів актив жіночий. Всебічний той огляд корисної роботи славгородського активу як серед самих делегаток, так і неорганізованої маси відрадою напоїв серця доповідача, Приндихи й активісток. Уже Люшня з приємним чуттям збирався підсумувати той голос маси, коли раптом із задніх лав підвелася вишивана сорочка, попрохала і їй дали слово. То була старша делегатка із Голої Долини — Параска Перепелиця, невдячна, на лихо, жінка, досить таки близькозора політично, що через неуцтво своє не поставилася прихильно до доповіді, не

побачила тих досягнень, що, завдяки невтомній роботі славгородського активу, так яскраво визначені тут. Навпаки, вона навіть насмілилася робити підозрілого ґатунку закиди, критикувати роботу, корити актив за бездіяльність. Та і сам актив, на її думку, був не на свому місці, зовсім ледачий (подумайте — навіть не пасивний!), складався ніби-то із самих міщанок, що днями цілими варення варять, плетуть кружева, плітки, що-дня бігають по матерію на базар та по новини, в гамаках вигойдують дебелі тіла (лихо моє — чи не на Приндиху це?!), вечорами ж лотом забавляються та фліртом, п'ють чаї з варенням та пащекують, а до роботи між селянками їм діла немає. Яких тільки наклепів не кидала вона, як тільки не неславила славгородських активісток! Яким справедливим обуренням палали два ряди передніх лав. Повнокровні лиця, перекривлені люттю, напудрені гордістю, підфарбовані образою, гнівні очі метали блискавки ненависти, зневаги. Неспокійно совалися, глузливими поглядами пекли нахабну худорляву постать. Осатаніло прискали люттю: не дати їй слова, годі паплюжити чесне жіноцтво славгородське! Годі! Уся передня лава чесно повстала проти цієї поруги. Завзято гупали ногами, кричали. Дарма Приндиха стрясала дзвінком, ляскала долонею по столі, гупала кулаком, розчервоніла, схвильована, усіма способами намагалася вгамувати розпалене жіноцтво. Дарма Люшня... і що він тільки не робив? — червонів, пітнів, крутив уса, всміхався... ну ніщо не спиняло схвильоване жіноцтво славгородське! Галас зчинився такий, мов би завели сварку в черзі по матерію. Передня лава люто сичала не то харчала: не давайте їй слова! забороніть! візьміть! не дозволяйте!

А що ж то стало, коли схопилися задні лави! А їх була не одна, а жінок на них сиділо не по одній, а жінки все були обвіяні вітрами, викохані сонцем! Та як загаласують, та як загорлають!.. Та всі враз... А найгірше те, товариші, що Люшня вперше тут з жахом відчув, що тратить свій повсякчасний вплив на жіноцтво — і де ж, де — на делегатських зборах! Який сором, страмовисько... мороз по шкурі дере. Ні суворим поглядом, ні олімпійським спокоєм, ні словом — нічим не могла вплинути ця, така впливова, енергійна, ставна постать на роздратоване жіноцтво. Ні своїм авторитетом, ну, нічим... І що вже тільки не робив він — і сідав і вставав. На хвильку навіть, але на хвильку, мов чуття якоїсь безпорадности, не то змішання опанувало його. Та через мить він знов оволодів собою, втративши надію вгамувати збори (але в тім вагався і собі признатися), вирішив спокійно чекати, поки само вщухне стихійне море людське по невідомому нам, але абсолютному закону...

Але, що найдивніше, уявіть собі, все так і сталося: неймовірний галас той стих, буря людських пристрастів втишилася і то швидше, скоро президія на те менше стала тратити сили, енергії, натиску. Дивні сили тяжать над нами. Не збагнути людині ніколи неосяжних тих законів вищої мудрости.

Таким чином, через уперту вимогу більшости... Що найгірше з оціеї колотнечі, так це, уявіть собі, те, що вишивані сорочки через несвідомість свою прихильно поставилися до непевних тверджень Параски Перепелиці. Мало того — підбурювали до того, почали ще й хвально піддакувати, коли ця небезпечна терористка ще з більшим нахабством рясно сипала свої наклепи.

Адже вся ініціятива, всі можливості були в руках активу. Конкретно, що вони зробили? Школа крою та шиття? Хто в ній сидить? Хоч одну селянку навчили там штани пошити своєму чоловікові? Фінінспекторша, кооператорша, жінки бухгальтерів, завів шиють там собі вбрання, по останній моді, бач, кортить убиратися, не дурно й модистку, що городські курси скінчила, виписали з Грайворону. До сільради пообирали селянок, та скажіть — одна була там хоч коли на пленумі? Чоловікам-членам сільради то пишуть повістки, а жінок обминають... А тут же закликають до громадської роботи, до активної участи в майбутніх перевиборах — розпалювалася все дужче завзята молодиця.— Та як би наше на те право, то ми б вас (ой, леле! погляд на Люшню!) усіх мітлою з установ повиганяли!

Скажіть, що ж у цей час мусив робити Люшня? Сам Люшня — член Райвику? Як мусив реагувати він на цю неприкриту на диво жорстоку демагогію зухвалої молодиці? Нема що й казати, що непристойна фраза та викликала ганебний регіт вишиваних сорочок, до яких приєднався чималий хор чоловічий на задній лаві, не зважаючи на замішання та зневажливі погляди, гримаси активісток. Лихі приятелі з задньої лави то навіть зрадливо, нечесно кидали виразні погляди в бік Люшні, мовляв: а що? Треба зауважити, що приятелі тутешні, та чи и не скрізь, мають аж надто лиху вдачу — ладні завжди потішитися з непевного становища свого товариша. Та Люшня, до речі, не допримічав того, бо взагалі мав звичку не дивитися туди, де плетуться різні каверзи, адже увесь той бруд зовсім не торкався його мармурового чола, не обходили його всі ті поговори. Сидів він аж надто спокійно, зробивши, приміром, таке обличчя, мов би в товаристві жіночому, де точиться розмова про те, що не всі мужчини однаково цікаві і що тепер узагалі нема яскравих мужчин. Мало що може стрельнути в голову моторній молодиці? Люшня лише, як і кожен би на його місці, подумав: „не дав бог жабі хвоста“... Молодиця, проте, не вгавала. З засуканими по лікоть вишиваними

рукавами, мов би збираючись місити тісто, вона вистукувала кулаком по долоні, то стрясала в повітрі, відчувши одностайну підтримку сільських делегаток, що поблискували білими зубами, вдоволено вилискували смаглявими лицями, аж надто прихильно позирали на неї, підбадьорювали веселими поглядами, вигуками закидали активісток, що у гордості своїй тепер уже вважали нижче своєї гідности активно реагувати на ті непристойні вихватки. Бо що зробиш з людиною, що втратила всяке чуття порядности, нахабно береться обвинувачувати славгородський актив у недбальстві, навіть, уявіть собі, в головотяпстві (це славгородський актив !) ? Кожну вільну годину, мовляв, будь свято яке, вони коли не піячать (сказати отаке !), то з рушницями вештаються по луках, гав стріляють та поціляють в пляшки тут же спорожнені, бо більше ні в що, адже мисливців у Славгороді більше, ніж тих качок.

Увесь час терпів Люшня, надлюдські зусилля над собою робив. Але тут, зрозумійте сами, стерпіти він не зміг ! Подумайте — паплюжать велике, славне ім'я славгородського мисливця ! Це вже було занадто ! Нахабство цієї молодиці не знало меж. Славгородський мисливець, що гордо і високо тримає свій прапор (почекайте, ви ще діждетесь промови Люшневої на мисливському з'їзді) — і на тобі таке... Тому обуреної сили набрав голос Люшнів, коли він в оборону усього чесного славгородського люду мисливського ревнув : „неправда !" Враз спалахнув, кров'ю та завзяттям набрякло йому обличчя, очі лізли на лоба — енергійні мисливські очі — вся його повна нестримного завзяття постать, здавалось, говорила : грудьми боронитиму мисливця, до останньої краплини крови змагатимусь за незаплямований прапор мисливський. Це була чудова хвилина гніву могутньої люди..и. В цю мить, здавалося, готові були затремтіти каміння і стіни. О, де ти, об'єктиве кінооператора ? ! Цей героїчний вчинок мужньої постати навіки вславив чесне товариство мисливське. Шкода, шкода — де ви поділися славні мисливці Славгороду ? — ви б побачили свого Люшню в усій його героїчній, мисливській красі. Слава героям !

Як же на цей прекрасний момент авдиторія реагувала ? Як спринаяла цю чудову картину, повну благородного мисливського завзяття ? В наш вік так мало красного... На превеликий жаль, мусимо зазначити — жіночому серцю, як то не дивно, не завжди доступне святе чуття краси, романтики... — Гомеричним реготом, безглуздим зайшлися вишивані сорочки на цей славний, палкий виступ, виявивши таким чином недалеку вдачу свою. Запал той благородний не досяг жіночого серця. Довго ще не вгавав дикий рип голосів...Приском, чмихом, аж ніяк не на честь свою, давилася

авдиторія, так брутально зневажаючи славу славгородського героя, не маючи крихти шани до палкої постати його. Безмежна жорстокість жіночого серця! То ж і Параска Перепелиця рада з того, що підбила делегаток на лихі вихватки, виявивши так чимало прикрих пристрастів своїх, усміхалася аж надто одверто, брутально... Почекавши, поки все вгамувалося, вона вела далі свою ганебну лінію, мовляв, а чи втягнуто селянку-біднячку в КНС, кооперацію? Чимало вдів у самому Славгороді. Що вони роблять? Самогон варять (голоси з місць: наклеп!). Чи ж подбав славгородський актив про яку допомогу їм, чи велику поміч вони дістали від СТВ? А в установах що діється! — бюрократи, чиновники, тяганина (це в Славгороді!). Подала у 23 році вдова із Голої Долини Горлиця заяву до соцзабезу про допомогу. Дочки вже заміж повиходили, а їй допіру пенсію в три рублі призначили (сказати отаке!). Захоче удова яка собі аборт ізробити — краще не йди до сільради — бо глуму, сміху там наберешся! І йдуть до Гурійки, Тирчихи, Штепихи. А сельбуди сплять. Хоч би за зиму раз хто у Голій Долині лекцію прочитав. Обіцяли концерт зробити, та і досі ждемо.

Чого, чого тільки молодиця завзята, та ще й у запалі, не наговорить!

Колись відкриття делегатських зборів з трубами робили, а тепер, як би не її хата, то хоч розпускай делегаток у Голій Долині. Цілу зиму свій гас палила, цілу зиму її хату вирипували, лише прикростей від чоловіка наберешся...

— Товаришко Перепелице, це не по суті,— цілком слушно поставила її на своє місце Приндиха під похвальний гамір передньої лави, що, відчувши підтримку президії, скориставшись з павзи, знов була загорлала: це не по суті! Годі! Та хіба ж у вишиваних сорочок із Голої Долини не вистарчить сили завзяття оборонити свою делегатку? — Правда, правда! Хай говоре! — загукали вони на передню лаву, що ладна була знов замовкнути, чмихаючи зневагою. Перепелиця тут, позбавлена найменшого чуття тактовности, з лихим наміром підірвати авторитет відповідальних робітників, що, сил своїх не шкодуючи, рук не покладаючи, працюють на добро Славгороду, напала на жінорганізаторшу, що аж ніяк не сподівалася того, на ні в чім невинну Приндиху (уявіть собі!), мовляв, коли приїхала — така активна,— буде оркестр греміти, те-се. А потім, хоч би пальцем кивнула! Ну що вона за три роки зробила у справі організації жіноцтва? Хіба те, що збере жінок кожного свята із прапорами, зфотографує, а тоді до округи шле — дивіться, мовляв, як у нас робота кипить! Активна участь жінки в громадській роботі!

Не доводиться й говорити, яка буря протесту зірвалася на безпідставні, повні хворобливої пристрасти слова ті. Принандиха, розпарена, монументальна, лише оторопіло на те посміхнулася, мовляв — не розумію, де вона взялася... Передня лава витріщила очі, здивована у край з того безмежного нахабства, що заздрістю так і шкварчало — цілком вірно підмітила хитрощі молодиці — загорлала дружньо, одностайно, мов би одною глоткою:

— ич, захотіла жінорганізаторкою бути!

— ... і була б! а що думаєте, не була б! — навипередки відповіли їй вишивані сорочки.

Невідомо, знов, до чого б ця сутичка дійшла. У громадських справах у славгородських жінок темперамент!.. Коли розпаляться, не вгамуєш навіть повідомленням, що до кооперативу привезли партію мануфактури... Аж тут підвелася Принандиха, широка мов рояль, виразно обвела авдиторію, русява, енергійна, рішуче подзвонила, потім стукнула дзвіночком.

— Товаришко Перепелице, закликаю вас до порядку! — сказала чітко, рубано.— Годі вам під відповідальних робітників підкопуватися!

Хоч би вона не сказала тих останніх слів, що кидали тінь на опонентку. Краще б вона... Обурена Перепелиця враз спаленіла.

Хто, вона? Вона підкопується? А на Українському з'їзді хто по колідорах розводив брехні, що вона самозванка, що її до президії ніхто не обирав, що ніби вона сама вперлася?

Взагалі Перепелиця досить таки енергійної вдачі — давня революціонерка, хто ж як не вона, ще працюючи на буряках на Свиргуновій плантації, верховодила полільницями в справі нормування трудового дня, з усією завзятою армією полільниць справляла справжні бешкети в конторі в оборону якої-небудь скривдженої, то ж і тепер вона верховодила делегатками в Голій Долині, за милого керовника, дорадчика їм була, ладна завжди помогти кожній чи то у справі знущання над нею чоловіка, чи то виклопотати допомогу вдові; за адвоката, акушерку, агітатора справлялася — в хаті в неї справжній сельбуд, на різних конференціях бувала, досвіду, знання набралася, купу літератури понавозила, то ж і побільшували тут своє знання. Великого авторитету придбала поміж селянок свого краю; противно чоловіки — терпіти її не могли, хоч і не раз звертаються по раду яку, написати заяву, а до того тайно побоювалися. То ж чи її щире, правдиве серце не обурили, не заїли закиди ті що до кар'єризму, заздрости? Їй аби тільки зачепитися, а тоді вже й пішла й пішла висипати кривди, різати правду, рубати те, що давно, аж надто, наболіло їй на душі.

Хто підбивав делегаток, щоб її не обирали на Всесоюзний з'їзд, а щоб вибрали Приндиху? Адже не тямила того, що тоді саме делегаток обирали, а не жінорганізаторок! Хіба не сама округа її кандидатуру виставила? То їй вже у Москві казали: що це проти тебе Приндиха підкопується? А доповідь хіба вона дала їй можливість по приїзді в Славгороді зробити? Все ніколи та ніколи... В Голій Долині то вона зробила, навіть чоловіки були... А журнали, де вона була у Москві зфотографована із Калініним, Крупською, хіба бачила хоч одна делегатка? І сліду не стало! На Дніпрельстан хто зірвав її кандидатуру? А сина її хто до партії провалив? П'ять літ комсомолець...

Палала обуренням жінка. Серед напруженої тиші було чути, як важко дихають її груди.

Раптом передня лава счинила дикий галас: доки ми будемо це слухати? Осатаніло кричала: вона хоче зірвати збори! Дарма Приндиха заходилася дзвонити... А Люшня... гм... Люшня... Чи багато у нас... Де вони, де оті, що у такий рішучий момент, у такій напруженій атмосфері з отаким непохитно-стоїчним виразом, недбало покручуючи нафіксатуареного вуса, невимушено усміхаючись, змогли б приймати всі оті бойові вигуки, що кидали через голови жінки? Дарма Приндиха крізь несамовитий галас шалено вигукувала: товаришко Перепелице, я вам не даю слова! Завзята жінка...

У Славгороді завжди так. Лише на якому зібранні який-небудь кар'єрист під гаслом „самокритики" демагогічно почне здійснювати свої лихі плани, зчиниться такий галас, що своїх слів не почуєш. Треба віддати справедливість — відповідальні робітники, активісти славгородські, твердо стоячи на сторожі державних інтересів, ні в яку тяжку хвилину не змішаються, зуміють завжди дати належну відсіч тим, що з лихими намірами, захлинувшись в багнюці міщанства, бюрократизму, намагаються підірвати авторитет радвлади на селі. Враз спинять, в порядкові професійної чи партійної дисципліни позбавлять його слова. А ви думали як?

На лихо, на цей раз, не сподіваючись такого організованого нападу, вони не встигли підготуватися, що дало можливість лиховісній жінці провадити свою шкідливу лінію дезорганізації лав делегаток.

Окрім усього того, вона показала цілковиту ворожість свою до справи поліпшення конярства, мовляв, на біса нам рисаки, на весілля можна і не рисаками їхати, давайте нам тяжковоза.

Але найгірше, уявіть собі, те, що на ті несвідомі слова її зірвалася буря оплесків серед вишиваних сорочок, що аж надто охоче білими зубами поблискували вперекір похмурим лицям активісток.

Далі, далі вона таке повела, що не можна було слухати. Приндиху обізвала бюрократкою, кар'єристкою, міщанкою (ви подумайте!), активісток — вертихвістками (!), а на адресу невтомного славгородського реформатора, славетного голуб'ятника Лошні, з незрозумілою жорстокістю кинула щось подібне до „бугая" й „дурисвіта" (жах який)!

Люшня... що ж на це відповів він їй? Люшня, як відомо, ставився з вжди до жінки, як до рівноправної товаришки в роботі. Отже, він те саме і в своїй промові підкреслив. Та на цей раз він, треба просто сказати, не сказав нічого. Змовчав. Він, може б, і сказав, дуже можливо, зумів би належну відповідь дати. Та... коли б то була не жінка. Отже, він і сприйняв те, як і належало його благородній, лицарській вдачі. Чи в багатьох із нас вистачить на це мужности?

На лихо, ворогам, як і треба було сподіватися, на цей раз пощастило зірвати збори. Активістки з пихою, війнувши спідницями, демонстративно вийшли під сміх, глум вишиваних сорочок. Президія зовсім не змішалася від того, цілком вчасно оголосила збори скінченими.

Цей епізод яскравим покажчиком був того, наукою для інших, до чого може призвести така небезпечна річ, як критика славгородського, чи то кожного, активу. Хто сміє виступати проти славгородського активу? Багато у нас таких? — Не інакше, як вороги революції.

...Люшня, нудьгуючи, вийшов, відчуваючи в глибині душі, що десь з низів наростає протест — хвилюється, гуде, бродить, ось-ось вибухне вулканом. Обважнілі брови його в густій печалі заклякли.

Сьогодні вже находила на нього щось тринадцята нудьга.

Музика оксамитового дзвону вухо ласкала — еоловою арфою голос Приндихи бренів. Просвітліли очі, прояснiло чоло йому, злегенька затремтіли вії, напоєна радісним хвилюванням душа стрепенулася, мов голуб... Слідом Приндиха пливла весела, пишна, всміхалася рум'яно. Чола його знов торкнулася маруда буднів, але через мить він роздумав і обернувся до неї привітно, радісно. Я вся спітніла,— сказала вона ніжно. Туга набігла ураз на обличчя йому, зігнула знов дугою брови в печаль. Сказав підупалим голосом: до чого звелися делегатські збори... з яким захопленням збиралися колись, слухали палкі доповіді, гаряче кричали „хай живе розкріпачення жінки", з яким ентузіязмом фотографувалися. А тепер...

Приндиха благаюче подивилася на його, меланхолійно, тоскно: хай покине сьогодні цю тему. Вона украй зморена. Спека яка... Підуть краще на луки, в лісок... До речи, вона уже давно із ним була на самоті... Скучилась. Так ваблять його чудові очі.

Люшня чмихнув. О, Люшня знав. Раз жінці подобаються ваші очі, вона неодмінно ляже з вами спати.

Так... він теж змучився... нудьгував... їздив на станцію по цеглу...

Вона не раз думала про його... хотілося почути голос, побачити риси обличчя... ждала... усі вазони пересадила... Фікуса торік не пересаджувала, так зів'яв...

Луки дмухали свіжим подувом. Вабив ліс прохолодою. Тремтів м'який, передвечірній промінь. Громадські, державні турботи десь під порохнявими сукнами вилежуються, настав час для особистого життя, спочинку.

Полум'я кохання горіло у могутніх грудях Люшневих, збуджувало творчу ініціятиву, пориви в роботі. Хіба ж можна не кохати ці чудові очі, що так глибоко уміють заглянути в душу, це золоте волосся, біле чоло, тоненькі брови, вдумливе обличчя, довгі вії? — Почування водограєм били в його грудях.

Ех, так хочеться вирватись, з оцієї глушини хоч на час! Місто давно приваблює його. Як сказав Олесь Вишиваний — місто, місто! — далі забув... огнище культури... Більярд, ресторани...

Люшня мовчки глянув на неї туманкуватим поглядом. Вона зрозуміла. Вона щільніш притисла до його свою дебелу руку. Підведені вгору сірі великі очі спокійно милували, енергійне, вусате, задумане обличчя.— Трохи зголодніла,— сказала мило, ковтаючи спазму.— Знаємо ми вас, подумав на те Люшня. Наїсться, нап'ється, а тоді заявить, що у неї менструація...

...Уже стемніло, коли вертались з лісу. Вогкий, рясnозорий вечір стрекотав цикадами... Вона знеможено повисла на його руці (вона так само нездужає на тугу і кольки в бокові, як і місячна ніч). Набряклим тілом пожадно горнулася до його флегматичної постати. Нерівно хиталися, спинялися, зливалися в один невиразний силует. Зідхали луки, смоктали нектар млосного поцілунку...

...Приємні спогади обліпили мляве тіло Люшневе, що плентавсь обважнілими ногами...

Йому так хотілося спочити в цю мить після бурхливих переживаннів дня. Жінка вже, певне, постіль постелила, нагріла каву. Що не кажіть, а жонатій людині все-таки краще жити, безпечніш. Коли ще нежонатий був Люшня, так усе одно,— наймичка не давала життя. А так — жінка... Завжди єсть біля тебе дбайлива рука. Жінка завжди несе весь тягар сімейних обов'язків. Велична місія... Єсть з ким порадитися, чи варт, приміром, вирвати переднього зуба. Жінка тобі курку засмаже у дорогу... Не зважаючи на всі ці приємні міркування, додому Люшня прийшов стомлений і тому непривітний. Похмуро смикнувши ремінця, спитав, аби щось сказати:

— Нікого не було?

Клавдія насуплено мовчала.

— Тебе питаю? — роздратовано гиркнув він.

Вона до його круто повернулася, спаленіла.

Дивну річ почув Люшня. Мов би не своїм ухом. Мов би то не його жінка,—

— гражданін, я вас не знаю,—

просто у лоба випалила.

До всяких несподіванок звик Люшня. Хто до них не звик? Але таке почути, таке... можна було лише у божевільні, а не в хаті власній.

То ж він сказав здивовано, суворо і мов би нерішуче:

— ти що, здуріла?

Її слова ошелешили знов його,—

— гражданін, не балакайте зо мною,—

сказала йому на те Клавдія, його власна жінка.

Він пильно придивлявся до закутаної в квітчасту хустку і загадкову мовчанку темної постати, що у кутку на канапі похмуро сопла.

З залізними нервами людина б не видержала такої дикої поведінки власної жінки,—

— Ах ти ж стерво!..— злісно процідив він. Що мусив сказати він на те, подумайте сами. Цей епізод яскравий доказ того, що коли наші сімейні справи часто приймають лихий зворот, то у тім головним винуватцем є, безперечно, жінки.— Це що таке?! — важко дихав, метав блискавки гніву він.

— Гражданін, не балакайте зо мною, я вас не знаю,— відповіла на те вперто знов вона.— Додому приходите чай пити, а пирожними з кремом баришень частуєте... Аж шість злопала... Ще й ситра подавай... Бачила вона коли його? Ласощів захотіла — пирожних, ситра, іч благородна яка! — ввірвався нарешті терпець. Глузливо вона виложила перед ним усе, що боліло їй на душі. Шпурнула зневагою, блиснула гнівом.

Брутальна та поведінка жінчина його аж надто дратувала.

— Та замовчи ти, нарешті! — зубами зціпивши лють, гупонув кулаком по столу Люшня, що аж на комоді лямпа забреніла.

— Гражданін, що вам треба? — на його запал холодно відповіла вона. Такого знущання з прав чоловікових Люшня не міг стерпіти. Свиснув у повітрі ремінь, озвіріло полоснув її тіло. Скажіть, хто б зміг спокійно поставитися до такої ганебної поведінки жіночої? Не інакше, як легкодухий тюхтій який-небудь, вахлак. А Люшня, як відомо, мав войовничу вдачу. Не те, вже, примір ом, як мад'яр-комендант базарний... Той, що про нього славгородці то просто кажуть: натура вже така, менше як п'ять разів на день ударити жінку він не може. Але Люшня це й не Коноплянний — страхагент. Коли його брали колись на війну, то люди просто у вічі йому казали: ну який з тебе вояка, коли ти жінки своєї ні разу не вибив? А то один

ще був тут ветеринар. Жінка злюча, а він лагідний. То часто, було, і каже: ну як ти її виб'єш? — рука не піднімається бити жінку, кволе сотворіння, то ж не гідно людини... не лицарське то діло, понижує людське достоїнство. Казав так, аж поки вона йому сама якось на іменинах не зацідила по пиці (жартував він там з якоюсь молодицею). То люди, було, йому й кажуть: а що?

То ж коли Люшня полоснув Клавдію, що вона йому на це відповіла? Як на це взагалі мусила реагувати жінка? Звичайно — яка жінка. Одна тут була — сестра жалібниця — то коли її чоловік раз побив, вона йому казан окропу на голову вилляла. Друга — жінка начальника міліції. Теж якось, вернувшись з іменин, чоловік добре попошмагав її, то вона взяла і застрелилась. Взагалі в Славгороді не можна сказати, щоб чоловіки не любили попобити жінок своїх. Бувало, зійдуться на колодках, розмовляють... Булька раз так попобив свою жінку. Б'є пужалном, а сусіда — Шворка — сторож суду — і каже: ти намочи віжки та віжками. То він так і зробив. І що ж ви думаєте — богові душу віддала. То він і каже Шворці, ідучи в міліцію: коли будуть ховати, подзвони за мене...

Коли ремінець свиснув у повітрі, різонув дебеле ліве плече Клавдії, вона останнім блиском очей метнула у повелителя свого, — а ще тут не бив, — вказала на праве плече.

Усього сподівався Люшня, лише не цього (часто доводиться пересвідчуватися, що ми не знаємо власних жінок). Загадкова натура жінка... Становище його було критичне. Проте, він не довго вагався, в мить розвязав і цю складну проблему, одним махом розрубав Гордієв узол — полоснувши ремінцем її і по правому плечі. Бійка чи то взагалі кара, на думку видатніх учених, історіків, богословів, дресировщиків, перевиховує істоту, впливаючи на її свідомість, збуджує психіку до нової акції, так що людина вживає певних способів захисту, — сприяє переродженню...

Певне, що лише це, і тільки це мав Люшня на меті, тому рука його, скерована якоюсь невідомою силою, так легко робила в повітрі відповідні маніпуляції.

Раз-у-раз свистав ремінець, озвіріло полосував дебеле тіло, злісне харчання різало вухо: а ще тут не бив, а ще тут не бив...

Раптом сталося щось несподіване, жахливе... Рука Люшнева люто піднялася, затремтіла, безсило повисла...

Примружені, нерухомі очі жінки блестіли глумом, палали щоки вогнем злорадости.

Знеможений, він кинув ремінця, звалився на ліжко (о, життя), зарився головою в подушки... Клавдія тріюмфувала перемогу.

(Далі буде)

В. СВІДЗІНСЬКИЙ

ВУГЛЯР

Попродав чорне вугля — чорний сам —
Купив вина і хліба, повечеряв,
І похиливсь на свій візок дощаний.
Уважно глянув терпеливий кінь
Та й взяв щипати жовклі бур'яни...

Поїде поночі. А путь далека.
Низовина, туман, очерети.
Тоді горбів піщаних білі ребра
І віддаля коноплі млосний дух,
І довга ніч і довга самота...

Над досвіток проїде через греблю,
Попід гіллям узенького заулку
Сколошкає застояне тепло —
І тихо пирхне коник, гуркне засув
І спалахне з порогу: „то вже ти?"

1928. Харків

ПАВЛО БАЙДЕБУРА

ПАДОЛИСТ

На порозі задумана осінь.
В повногрудім зідханні вітрів
Завіхрив вітер коси і в росах,
Акварелі мідяні розлив.

В золотих позументах на Захід,
Пропливають поранені дні...
І в прощально-засмученім зорі
Гасить літо останні вогні,

І відходить на грані у ранах —
У тривожну підзоряну ніч,
Десь на межах міжлісся вмирає —
Нахилившись на осени меч.

Десь на грані вмирає у ранах
Під розхристаний вітровий свист,
А на ранок у новім убранні
Молодий розцвіта падолист.

І. ФЕФЕР

* * *

Як можу володіти всім? —
Не мають інші й половини.
Ненавиджу я з дахом дім,
Ненавиджу з ключем людину.
Ношу я радість по хатах,
Шаную кожного, як брата,
Та виникає в серці жах,
Коли побачу їхнє свято.
І в серці гнів палахкотить
Проти життя, що ллється брудно,
Чого ж це вихор той мовчить,
Що зруйнував колись ці будні?
Вином й дрімотою отрут
Свій кращий час вони залили.
Ми живемо прегарно тут,
Й давно з рушниць вже не палили.
Ще спалахне в пожежі дім,
Ждемо ми гасла із долини.
Як можу володіти всім? —
Не мають інші й половини.

З єврейської **А. Галл**

ЛІТЕРАТУРНІ ПАРОДІЇ

ОМ. ЗАРАТУСТРА

СИНЯ ЛЕГЕНДА

(Наталя Забіла)

Над озерами Суомі —
Сині тіні Калевали,
Синім маревом пантери
Вигинаються вночі . .
В край далекий, невідомий
Ви п'ятами накивали,
Де синіються озера
Та вигукують сичі . . .
Край далекий, синій, синій:
В снах поснули сині сосни,
Синя в соснах снить печера,
Чи печера, чи барліг.
Ходить Гільда синя, мстива,
Вечір виткав сині кросна,
А назустріч їй пантера . .
Влітку дощ. Зимою сніг.

М. ДОЛЕНҐО

ВПЕРТИЙ ПОЧАТОК...

(Про Л. Первомайського, з приводу нової збірки: „Плями на сонці“)

Серед нашої комсомольської письменницької молоди три постаті виділяють своє творче обличчя з загального, ще не викристалізованого тла. Маю на увазі О. Кундзіча, В. Кузьміча та Л. Первомайського. Утрьох творять вони своєрідний трикутник, надто по-різному підходячи до відображення сучасности, різні добираючи типи в ній та різнобарвно їх освітлюючи.

В О. Кундзіча та В. Кузьміча найбільше спадають на око риси, звязані з їх віком, на їх літературній продукції позначається і безпосередність у художньому сприйманні, і художня недовершеність, природні для молодих віком та літературою (українська пролетарська) творців.

Вол. Кузьміч, поступаючись суто художніми властивостями, що їх досі виявив, перед першим, являє себе письменником, по-перше, цілком здоровим соціяльно. Він уміє знаходити в житті суцільні дієві характери, захоплюється їх боротьбою — чи революційною, чи будівничою. Йому щастить іноді влучною рискою, доречною тирадою відбити боротьби патос, заражаючи таким читачеву увагу. З іншого боку Кузьміч часто-густо спрощує свої завдання, впадаючи в мелодраматизм, захоплюючись гонитвою за поверхово-поданими фабульними ефектами. Ол. Кундзіч свої художні задачі надто ускладнює, його увагу притягають до себе психологічні колізії та ефекти психологічні, він намагається розібратись у складній сучасної людини психіці, у міжкласових часів непу взаємовідносинах та взаємовпливах (хоча б остання новела „Mg“, М. Хвильовому присвячена — не „здря“, очевидячки). До речи, з трьох у нього найживіша й найбарвистіша мова.

Супокійний і затишно-уважливий Л. Первомайський, залюблений в побуті околиць та міст повітових, і до першого, і до другого становить виразний контраст. Назви більших творів, що їх тепер кінчають вони друкувати, підкреслюють згадану розбіжність. Вол. Кузьміча роман має відповідну до авторової мистецької вдачі назву

„Авіо-спіралі“, Ол. Кундзіч свій назвав „Де-факто“ (подавши тим привід до дешевенького дотепу „Черперцеві“...), а Леонід Первомайський так і написав „Околиці“. Після закінчення трьох цих творів можна буде і буде цікаво схарактеризувати їх рівнобіжно. Зараз ми обмежуємо своє критичне завдання розглядом першої грубої Л. Первомайського повістей та оповідань збірки „Плями на сонці“. Її не дуже легко читати і залишає вона притамоване, навмисне сіре враження. Вона дуже просто писана, але не так просто буде зорієнтуватися в її провідних думках. Цілу увагу молодий письменник зосереджує на буденних справах і буденних людях, уважно змальовує їх боротьбу з дрібними перешкодами, що іноді закінчується трагічно („На Холодній горі“), а звичайно по ній стає „легко, просто і ясно“ („Хороба після одужання“). В центрі оповідань та повістей стоять люди, що не вміють чи з об'єктивних причин не можуть винайти рівноваги між суспільним та особистим життям. Основний зміст збірки і полягає в відображенні таких характерів, а не в тому, як можна було б здогадуватись, виходячи з самой назви, що автор узяв на свої юнацькі плечі тягар соціяльної сатири. Маємо невеличку, але добрану старанно, галерію таких портретів: Нечипоренко, комсомолець із першої радянської друкарні; Усик, коректор ізвідтіля ж; т. Яків з окружкому; шаржований герой „Лубенської ідилії“, Терентій Михайлович Ребрик; старосвітський філософ Пінхус-Мотя, Григор, Мартин є тому найтиповіші приклади, але й на інших основних дієвих особах позначається та ж психологічна домінанта. Помітна вона й там, де оповідь переведено від першої особи.

В дуже для автора характерному оповіданні „Хороба“ можна відшукати таку випадкову головного героя думку:

> Яків подумав щось про наше безголов'я, про економію і про те, що, так господарюючи, ми навряд дійдемо до бажаної мети, і знову його думка сгрибнула назад (219 ст.).

Ця думка урівноважена іншими знов таки психологічними мотивами та й емблематичним каламарем, що був „піднесений на четвертій конференції місцевими фабзайцями“ і став символом будівничих досягнень та революційного єднання:

> — Окружкомові — керовникові, щоб знали і не заїдалися, Регулятор, зразу видно, як там з машинкою, а під будьоновкою ми всі рівні... За єднання книжки регулятора та будьоновки... Урра! (211 та 225 ст.)

Бадьору сцену з каламарем Л. Первомайський, не змінюючи, повторює на початку і при кінці. Повторення має на меті врівноважити героєві психічну розбіжність, яка в нього ґрунтується на двох підвалинах, на інтимних порушених звязках:

Подумав: яке жорстоке наше життя і яка жорстока наша революція. Забрала мене й я не знав, що забираю частину людського життя...

Вже через хвилину думав инакше:

— Це так і треба... я навіть не можу пригадати її обличчя, значить вона не дорога мені... (223 ст.).

Та на усвідомленні недостатньої озброєности перед завданнями, що раз-на-раз складнішають:

І захотілося визначити своє місце в революції, чого раніше ніколи не було (?!).

Реаліст, недоучка, безвусий ентузіяст — у революцію, як у романтичну пригоду, а тепер не може без неї... І все. І більше нічого. Оце його місце... (Там само).

Автор пророкує героєві, що той тепер після відбутої психологічної кризи „вільно без оглядання в минуле стане будувати теперішнє життя“... бо родичі, мати й сестра (див. лист, ст. 215—6) нагло померли і він не буде тепер одержувати плаксивих листів, „із скаргами на теперішнє життя“. З такими думками герой повертає до вокзалу і пригадує, сідаючи в потяг (а не в вагон?), згадуваний мистецький каламар. Сестра померла чомусь із білої гарячки... Л. Первомайський досяг непередбачено-гумористичного ефекту через зайве накопичення психологізмів та сантименталізмів.

Слідом іде гротескна „Лубенська ідилія“, твір значно більш витриманий художньо, як попередня „Хороба після одужання“. В „Ідилії“ герой, наросвіти співробітник Ребрик, просто таки волає:

— Господи, чорте, дияволе. В який я час живу, що не можу жити спокійно. Коли повиздихають іхтіозаври на цій землі, чи невже доведеться мені знову брати нагана й вкорочувати їм віку... (242 ст.).

Ця тирада, звичайно, викличе співчутливу посмішку, але, і в найменшій мірі, не завадить героєві залишитися, неврівноваженим між соціяльними вимогами та особистими потребами, старим парубком, що, власне, заслуговує на трагікомічну послугу з боку його хазяйки „Тореадори Гаврилівни“. Його побутову безпорадність гаразд засимболізовує така-от моно-сценка:

... ліг на роздавленій кушетці й дивився в стелю. На ній висіли зжовані цигаркові мундштуки — лежачи жував, підкидав під стелю, вони й приліплялися. Квартирна хазяйка якось намагалася їх зняти, але була низька на зріст і не дістала (229 ст.).

А внутрішнє життя йому відчиняє — в порядкові авторового всезнання — дуже спостережлива ремарка:

Терентій Миколайович сам собі дивується, як це тліла в ньому любов до мітичної вчительки, як не закохався він, не одружився за ці роки... Стидався в собі цієї платонічної любови, і чим більше стидався, тим більше любив...

Знижену паралелю до головного героя становить ревізований горбань - учитель, каліка не лише фізично, але й морально (IV — V розд.). Так само відбиває в кривому дзеркалі й хазяйчину добродушно - міщанську постать почвара, щиро запропонована від неї йому на одружіння (контраст до вчительки...):

В своїх голоблях вона тримала кошика, і він здавався дитячою іграшкою в порівнянні з її божевільним формами... Терентій Миколайович зблід, випустив цигарку й кинувся до наросвіти — працювати, працювати, працювати (242 ст.).

З формального боку оповідання більш - менш відповідає вимогам новельної побудови. Крім натуралістичних та гротескно - натуралістичних моментів є в ній властива Л. Первомайському „хмарна" лірика. „Виїжджали з села, коли сонце звертало до своїх предвечерових покоїв. Несподівано на обрії народилася біленька хмарка"... і так далі, тільки з трохи сучаснішою алегорикою, до кінця сторінки (235 ст.), де „дядько - візник перехристився ще раз і вдарив по конях"...

Селян — дядьками в літературній мові взивати не личить: неприємний, образливий вульгаризм! „Дядьків" Л. Первомайський згадує зачасто й серйозно.

Барвисті „фрагменти", за назвою „На Холодній горі", потерпіли через житлову кризу, що примусила автора стиснути на дванадцятьох сторінках цілу купку героїв: рівночасно діють сім осіб, не рахуючи статистів та лише згадуваних.

Останній розділ підсумовує їм долю:

...Симон Прокопович помер.
Семен на Сабурці.
Оксана Миронівна ходить на кладовище.
Швець Марко п'є і співає свої три улюблені пісні.
Галя родить дітей — батальйон смерти підростає.
Ісай не вижив довго на квартирі. Виїхав на іншу...
I вже осінь.
Я самотній іду на мою Холодну гору.
Дощ. Мряка. (207 ст.).

Оповідання замкнено сумним передбаченням:

Я ще не скоро з'їду з Холодної гори.

Мимоволі спадає на думку аналогічна кінцівка в Гоголя М. В., що його автор, здається, поважає (епіграф до „Луб. ідилії"):

Скучно жить на этом свете, господа...

Л. Первомайський накопичує по згаданих оповіданнях не стільки негативні моменти з нашого життя, скільки сумні побутові випадки.

Він змальовує безпорадність певної частини радянської інтелігенції, що дістала виховання — нескінчене чи тільки розпочате — в часи дореволюційні, перед проблемою нового побуту.

Емоціональну паралелю до цих оповідань становлять невеличкі етюди: „Парасолька Пінхуса-Моті“, „В дев'ятнадцятий рік“, „Григор“, де сумні випадки відбуваються на історичному тлі і де їх більш-менш виправдує революційної боротьби оточення.

В „Парасольці...“ контрастує гумористично виписана постать:

> ... не було притулку, захисту серцям тихим і щирим. Та й сердець тихих не було.
>
> Тихих сердець не було, бо навіть Пінхус-Мотя, старий пейсатий єврей, був тоді бунтарем, а його ж усі вважали за „божу овечку“.
>
> Овечка, відомо, тварина не уразлива, а коли вже й вона бунтарила, виходить, сердець тихих не було... (245 ст.).

з її трагічною обурливою загибеллю:

> „... труп Пінхуса-Моті держав у руках свою голову з шкляними очима, скривавлену, а замість голови з шиї стриміла розіпнена парасолька...“ (256 ст.).

І хоча це не була загибіль озброєного борця, лише випадкова мрійника смерть, — вона стала жертвою за революцію, що й підкреслено в кінцівці, де читач дізнається про долю онука Пінхусового Іціка:

> Іцік не пам'ятає ні діда, ні батька, але знає, хто був Ленін, і співає однієї бадьорої пісеньки, що в тій пісеньці є такі слова:
>
> Ми йдемо старим на зміну,
> Що стомилися в борні... (257 ст.).

В оповіданні позначається своєрідна епічна співучість, при чому заведено (див. цитати) навіть такого поетичного по суті способу, як повторювання емоціонально-наголошених слів, і взагалі додержано в прозі деякої ритмічности. Фрагмент „В 19-й рік“ теж малює трагічну долю єврейської родини, забарвлену в ліричні, барвисті і не дуже доречні художньо тони:

> Тремтіло серце Залмана, як підстрелений рожевий птах фламінго, коли дивився на сиве волосся Естер-Вівене. Бо сиве волосся — віки сиві...
>
> ... а в сивих віках заховалась казка рожева, що покроплена кров'ю синів її — мусила стати дійсністю... (Кінцівка).

Нарешті, в коротенькому епізоді з громадянської війни „Григор“ (є піднаголовок: з книги „Комуна“ імени тов. Григора; лапки, може, слід перенести далі?) знов таки маємо сумну долю:

> Григор ходив з очима повними смерти й випльовував по шматочку життя... (269 ст.).

Оточення подано, як завжди в Л. Первомайського, підкреслено просто, але докладно:

> Місто жило в оточенні банд, під щоденною загрозою несподіваного нальоту, куркульського повстання, чи чогось іншого, не менш небезпечного. Тому наш гуртожиток був військовим бивуаком і нагадував його своїм виглядом і розпорядком життя також (272 ст.).

Григор загинув, був убитий, коли відбивали напад одного „з загонів махнівської армії, що йшов на з'єднання з головними силами". Це була прихована самозгуба, а її виправдує авторове почуття, бо

> Він зробив своє діло й свідомо [став] на страту. Не хотів животіти, псувати життя інших й мучатись самому . . .
>
> Віра розуміла це. Розуміла, що смерть його наступила б так чи не так незабаром, а плакала . . . Вона любила Григора . . . (277 ст.).

Лаконічна докладність епічних Первомайського описів складає найвиразнішу ознаку для його письменницької манірі. З нею сполучена старанна індивідуалізація всіх дієвих постатей в його творах. Первомайського герої не викликають ніколи сумніву в тому, що вони суть живі люди. Така індивідуалізація має і відворотний бік. Постаті недостатньо типізовані, вони переховують забагато життьової випадковости.

Остання в збірці „новела" має спеціяльне призначення і відповідну назву „Скептик". Написано „Скептика", здається нам, як антитезу до нагромадженого суму в попередніх оповіданнях. Початок:

> За величезним — найбільшим у місті — будинком виконкому, на спортивнім майдані в пушбол [1]) гуляли веселі й крикливі юнаки . . . Засмаглі світло - мусянжові тіла з напругими м'язами, пітні обличчя викликали в споглядача чуття теплої радости . . . (281 ст.).

Перспектива споглядача з почуттям теплого суму чи радости додержана в цілій збірці. Завжди поміж автором та його героями додержано певного віддалення. У розглядуваній новелі спробувано накреслити два, антитетичні що до їх світовідчування, типи. Настановлення на типовість у Первомайського ми досі не спостерігали та й цю спробу не можна розглядати, як достатньо вдалу, вона проте цікава іменно через наявне таке настановлення. В особі Мартина Л. Первомайський мав на увазі втілити поширений серед дрібнобуржуазної молоди „есенінський" тип занепадника, протиставивши йому своїх юнаків, що з них кожний

> . . . був, як антична статуя, різьблена геніяльним сницарем, напружені м'язи юнаків наче хотіли вирватись з - під здорової, засмаглої шкіри . . . (283 ст.).

[1]) Не футбол і не волейбол, а зовсім у нас не поширена гра з величезним на людський зріст м'ячем.— М. Д.

як загальне тло, та „Генадія Борисовича, віком старішого більш ніж удвічі“, а душею, принаймні, вдвоє молодшого. Генадій Борисович протягом цілої новели провадить із Мартином, він же „скептик“, дискусію, впадаючи в моралізаторський тон:

— Беріть життя, Мартине... От оцю широчінь степу, просторінь сонячного гарячого неба... Голубе мій, Мартине, голубіти раз на віку дано... Невже вас не цікавить, не захоплює наша велетенська епоха... (285 ст.).

Тимчасом зовнішній вигляд цього резонера подано шаржовими рисами.

Генадій Борисович різким рухом зсунув брилика на потилицю й, тупцюючи своїми коротенькими ніжками коло високого, роззявляв рота, як викинута на берег риба (282 ст.).

І читач має цілковиту спроможність його наочно собі уявити, хоч і не знайде ніяких ознак конкретної соціяльної приналежности, щоб остаточно визнати цю портретно й психологічно типізовану постать за правдиво-типову. Те ж приблизно можна зауважити й про Мартина, тільки той, безперечно, буде невикінчений і блідий, рівняючи до Генадія Борисовича. З Мартином, звичайно, трапляється традиційний сумний випадок, що тут прибирає знижені, пародовані форми. Роздратований герой лізе в річку топитись, та його, за найближчою участю симпатичного резонера, витягають із води, і, не давши йому як слід очуняти, невтомний Генадій Борисович продовжує свою вітаїстичну пропаганду, аж поки безпорадний Мартин не починає кричати на ґвалт:

Я прошу вас не дратувати мене. Яке вам діло до цього. Ви трохи не призвели мене до смерти. Це не чесно... І несподівано, затуливши обличчя, Мартин починає плакати... (Кінцівка, 290 ст.).

Тон гумористичний змагається в цьому типологічному нарисі з моралізаторським, а там, де згадувано юнаків-фізкультурників, бере чомусь місце чудний псевдокласичний тон. Оповідання виявляє мінливі ознаки переходового твору, де автор почав ускладняти свої описувальні завдання.

Більшу частину збірки забирають велика повість „Плями на сонці“ та сполучене з нею тематично оповідання „В палітурні“. В обох творах спільне виробниче оточення, і вони обидва мають чимале описувальне значіння, бо Л. Первомайський ввесь час залишається об'єктивним та зауважливим художником-спостерігачем.

Оточення в оповіданні дореволюційне, так що змальована там майстерня, що „містилася в одному з нами подвір'ї, в маленькій критій очеретом хатинці“ — переказує від першої особи герой, пригадуючи минуле, — становить антитезу до радянської друкарні в повісті. Оповідь переведено в автобіографічному плані:

> Я народився на світ десяти років віком і народився палітурником. З того часу я перемінив не одну професію, був бібліотекарем, „пішмашиністкою“, режисером живої газети, діловодом, працював батраком на бурякових плантаціях, але моя перша професія позначилася на мені... (160 ст.).

Трудове хлоп'яцтво учня в палітурні змальовано з наведенням, тут доречних, натуралістичних подробиць. Приміщення:

> Низька стеля з почорнілими, немазаними, кривими сволоками завжди була в павутинні, а до того ще підмайстер Панько мав звичку ліпити до сволоків зайві чи браковані корінці, половинки обгорток або просто шматки кольорового паперу (162 ст.).

Цей химерник Панько, як дізнається в кінці герой, був перед 17-м роком розстріляний на фронті за пропаганду. Другий палітурник, Файвель, що його докладну та натуралістичну характеристику подано на трьох сторінках (164—166), і що його Панько з Шльомкою „тихо не любили“, маючи на те естетичні та й етичні причини, в кінці втягається в боротьбу.

Л. Первомайський подає початок революції з першими збройними заколотами через її подвійне переведення — крізь хлоп'ячі безпосередні враження та крізь усвідомлений спомин юнака часу 10-річних Жовтневих роковин. А втім, кінцеві сторінки в оповіданні з їх революційно-історичними сценами переховують лише службове значіння в оповіданні, по-новому освітлюючи, докладно розроблені попереду, підмайстрів-палітурників Панька та Файвеля постаті.

Певну ролю відограють, поза людьми, активно тут, у палітурні, діючи на головного героя, різні книжки. „Кобзар“ Шевченків є важливим сюжетним оповідання компонентом і втручається в дружні взаємовідносини двох залюблених у книжці мрійників — Панька та Шльомки. Перше втручання було негативне:

> Другої ночи ми разом читали Шевченка. Панько захоплювався, а я, ображений тим, що майже через сторінку зустрічав гірке й коротке „жид“, ліг спати. Мені обридло чути це слово... і я не розумів, як це міг мій найбільший приятель Панько захоплюватись віршами людини, що навіть у віршах не могла уникнути цього брутального слова... (167 ст.).

Далі:

> Я ще, правда, ревнував його до Тараса Григоровича Шевченка, але мусив замиритися з думкою, що „Кобзар“ з його незрозумілим для мене змістом для Панька дорожчий, ніж я... (169 ст.),

Ще згодом:

> Він ішов по дорозі разом з багатьма іншими в шинелі, в незґрабній шапці, за спиною в нього висів клумочок... В той клумочок я поклав йому „Кобзаря“... (169 ст.).

І нарешті:

> — А Паньтюшку взяли в салдати...

— Знаю,— відповів Файвель,— його розстріляно на фронті за пропаганду... Найшли в нього „Кобзаря“ й ще кої-які книжки....

Я згадав про Панька, про те, що „Кобзаря“ у сумку поклав йому я — і заплакав... (181 ст.).

Оповідання насичено живим змістом і сповнено дієвими особами. Двох згадуваних підмайстрів заступають підчас війни „майстер Андрій та підмайстер Манька. Вони за сніданком пили палітурку, нюхали чорний хліб з сіллю й лаялись злісно та довго, не відомо з якої причини...“ Учителька в хедері, дочка „ребе“ Раїса Лейзеровна, і Файвеліва старчиха-мати, Паньків безногий каліка-батько, ісправник із худорлявим обличчям та шпичками сивих вусів, околодочний, городові, анархічна юрба, салдати караульної команди, салдати з фронту, телеграфісти, залізничники, „чоловічок в потріпаному кожушку“ та „обиватель у бобровій шапці“ й інші переходять перед читачем, докладно чи побіжно, але завжди відмінно одне від одного характеризовані. З Л. Первомайського, безперечно, виходить хороший жанрист-побутовець із певним, більшим, як у когось іншого з молоди, нахилом до натуралістичної докладности, яку він уміє заводити до вузьких словесних рямців. Що до стилю, ще один показний приклад на докладну описовість:

Але треба пояснити систему днів відпочинку, яка була в нашій палітурні. Майстри й підмайстри — християни — відпочивали в неділю. Євреї відпочивали в суботу. Так само й свята. Таким чином, палітурня цілий рік працювала, за винятком тих днів, коли збігалися християнські свята з еврейськими, а таких було мало (168 ст.).

Відомості, бачимо, автор подає вичерпливі. Так само вичерпливо описується й виробничі процеси в майстерні:

Моїм обов'язком було мазати корінці або обкладинки. Переді мною стояв казанок із крохмалем, лежав стос обкладинок, я вмочав щітку в крохмаль, водив нею по обкладинці, потім згортав обкладинку вдвоє й обкладав на бік... Цілий день я робив те ж саме, ті ж самі однакові рухи, міг це робити вже з заплющеними очима, міг дрімати й продовжувати „мазати“ обкладинки... (171 ст.).

В наступному абзаці переказано про складнішу справу з корінцями... і далі йде виклад цілком натуралістично, поки не переб'є уваги лірично-піднесена хвиля, де ми знайдемо таку, потрібну для вирозуміння соціяльного походження Л. Первомайського літературної маніри мотивацію:

Така жура брала мене, такий сум... Як проклинаю я тепер своє загублене дитинство, без товаришів, без радости, з яким болем я згадую про нього... І так, як у дитинстві, і тепер думки свої віддаю єдиному моєму товаришеві, моєму вірному другові — паперу (172 ст.).

Для творів Л. Первомайського справді, таки характерна негативна їх емоціональність („накопичення сумів“) та сюжетна сірість,

специфічне невміння показати в сучасному житті щось яскравого. Його надзвичайно правдивим творам бракує цікавости. Вони залишають у читачевій увазі пригнічено - звужене враження. Вони бренять повільними, втомними ритмами дрібної, визискуваної майстерні.

І в дальшому розвиткові перед молодим письменником постає творче запитання: як подолати властиву йому пригнічену звуженість. Кінцева лірика в повісті „Плями на сонці" каже, що

> — це не смерть і нудьга, а важкий іспит ... Треба. Неминуче треба іспит витримати й пройти крізь осінню мряку й схвильовану досвітню чвирю з рум'янцем молодости на щоках (155 ст.).

Повість „Плями на сонці" поєднує розкидані по окремих оповіданнях особливості, що ми їх уже зауважували з тієї чи не тієї нагоди. В ній більше, як по оповіданнях, надано місця аналізі внутрішнього світу героїв, так що ця річ, до певної міри, є перейнята психологізмом. Потім у ній немає гострого суму, властивого розглядуваним твором, хоча доволі місця віддано тихому провінціяльному нидінню. Вражає малочитабельна, фрагментарна композиція цього ширшого твору, примушуючи побажати авторові успіху в його, очевидно, майбутньому вивченні сюжетної техніки. Окремі уривки та характеристики, що з них складено доволі механічно повість, самі зацікавлюють, хоча вартість ліричних виступів та природних описів ми б заперечували...

З йому властивою докладністю, не поспішаючи, описує Л. Первомайський друкарську працю:

> У друкарні роботу ще не розпочали. Групами сиділи, стояли робітники, розмовляли. Дехто переодягся вже в спецодяг — синій халат по коліна, із зав'язками на спині, дехто ще не встиг, одмикав шухляду (13 ст.).
>
> . . . .
>
> Друкарський відділ гудів усіма своїми чотирма плоскими машинами й двома бостонками. Тертя трибків, металеве цокотіння бостонок, свистіння привідних пасів та гудіння динами заповнювали залю. Здавалось, для будь-якого найменшого звуку не знайшлося б тут місця. В роботі відчувався ритм (15 — 16 ст.).
>
> . . . .
>
> Руки накладачів раз - по - раз підіймали блискучі холодні аркуші паперу, і тоді здавалося, що в залі що - разу злітають четверо білих птахів і зникають десь під стелею (16 ст.).

Серед цього виробничого тла, в урямцюванні невеликого міста, прикладаючи до свят природні декоративні мотиви, немов традиційні соснові гірлянди, описує своїх героїв чи то робітників та урядовців друкарні, чи з ними сполучених, так або не так, допоміжних осіб, Л. Первомайський. Описує, переводячи їх через певний вересневий іспит, а його, як ми вже знаємо, скласти треба. Постатей у „Пля-

махна сонці" чимало. Помітно, що автор починає подавати їх драматично. Для прикладу візьмімо хоча б перший портрет головного героя робітника-комсомольця Нечипоренка:

> Посеред залі над розсипаною сторінкою складної бухгальтерської форми стояв Нечипоренко й злісно лаявся. Обличчя йому стало жовте, від злости, а під очіма різко виступав червоний опух. Крила носу дрижали, а золоті кучері спадали на очі (16 ст.).

Дальша сутичка його з інструктором друкарського цеху Озерним і взагалі весь IV розділ, та й почасти V просякнуті міцною експресією.

Антитетичний жіночий портрет теж подано в русі:

> Дівчина в білій довгій та просторій сукні легко збігла від ріки на кручу, зірвала зелене яблуко в садку, надкусила його, зморщилася — кисле — і пішла до будинку, що білів між деревами. Дівчинине чорне волосся безладними пасмами лежало на плечах, на грудях, було вогке (39 ст.).

Дівчину звуть Ліза, вона крамаря дочка, і через неї закоханий та легкодухий взагалі Нечипоренко пробує завіситись, підпадає до виключення з комсомолу, і рівнобіжно до зовнішніх неприємностей переходить від одного нерівноваженого психічного стану до іншого, а за всіма тими змінами згори уважно стежить автор.

Другу важливу постать являє в повісті коректор Усик. Його змальовано в елегічних тонах і співчутливо-жартівливо:

> Маленькою, майже дитячою худорлявою постаттю в сірому піджаку, в протертих на колінах штанях справляв він враження загнаного в куток невразливого звірка: його ображають, а він боїться когось иншого образити (75 ст.).

Йому теж іспит: минуле кохання та колишнє перебування в есерах. Своєрідно заплутано взаємовідносини в Усика з Нечипоренком, звязані з тайною таємних мандрівок Усикових до покинутої церкви. Заплутаність розвязує візита т. Бєлкіна до Усика, дорогою виявлено й тайну: Усик повз церкву йде собі додому — коротким шляхом.

Іспит для Озерного, твердої і за кордоном вихованої людини, та й для всього друкарського колективу становлять пилесоси, що їх треба з власної ініціятиви здобути, поки в держави грошей на них бракує. Озерному треба в цій справі взяти активну участь і він таку бере... Другу „тайну" завів у день МЮД'у комсомолець Янек, написавши вставлену в повість новелу, що до неї ще, своєю чергою, вставлено оповіданнячко. Новелу присвячено на сторінці 96-й „товаришці Новій", а на 153 виявляється що це є символістичне скорочення присвяти „товаришці Надії Овдієвій". Розвязання другої таїнки зацікавлює не так читача, як згадану товаришку.

Знов таки, найміцніші в повісті місця показово - побутові, а вони тут набирають драматичної виразности. Основну повісти ідею складає усвідомлена потреба в самоперевихованні, що його, як відомо, переводить і не може не переводити визволений пролетаріят. Тому художньо - конкретні приклади подає Л. Первомайський без агіточної настирливости, супокійно й тактовно.

Вперта його праця, маючи свої, відзначні повище хиби, притягає до себе увагу, бо в ній надто позначається художня сумлінність.

БІБЛІОГРАФІЯ

Петро Радченко „С к р и п к а" — повість. Бібліотека журналу „Молодняк". В-во „Пролетарий" 1928 р. стор. 76, ціна 50 к.

„Я знаю, що незабаром прийде новий музика. Він, як і кожний артист, спокійно налагодить скрипку і гратиме людям про красу, про кохання, про неминучу героїчну боротьбу, про ніжні паростки молодого побуту. А в тому міцному буянні звуків почуватиметься бурхлива і тепла мелодія юнацької пісні" (ст. 1).

Таким вступом, власне кажучи, такою декларацією, починає свою першу книжку П. Радченко. І це симптоматично. Автор дуже молодий і бадьоро настроєний. Від його молодости залежить, мабуть, і те, що він не знає шляхів, якими йтиме, не знає „на якім інструменті новий музика акомпануватиме життю" (ст. 1). Він гадає, що то „будуть бадьорі, але все-таки ніжні, як зелене весняне листя, ритми старої, як світ, скрипки" (ст. 1). Хто й зна, чи це так. Можливо, що скрипка справді буде за головного а к о м п а н і я т о р а в оркестрі нового життя, бо життя буде н о в е, то й скрипка певне змінить своє місце в оркестрі. Але ми не про це збираємось говорити. Це просто огріх, якого можна пробачити авторові, хоч він і усугубив помилку композиційно, звязавши скрипку з повістю (Андріїв батько).

Книжку не можна назвати повістю, бо й розробкою характерів персонажів і композиційно своєю суттю вона є скоріше оповіданням.

Тема книжки не нова. Її намагався розробити в своїх повістях „Сурми" та „Золотий Павучок" — молодняківець Донченко. Їй ще чимало уваги віддано й іншими письменниками. Статтева проблема остільки важлива й остільки потребує розвязання, що нас зовсім не дивує, коли письменники беруться за цю справу. В одних це виходить краще, в інших гірше, в залежності від авторського життя та вміння синтетично, художньо опрацьовувати побутовий матеріял. Але ми мусимо зробити застереження. Не треба спрощувати та схематизувати. Не треба переборщувати. Написати одну повість на цю тему можна і навіть слід, але в кожному своєму творові говорити й слинити про це — не треба. Пригадаймо хоч би Леніна: „я не вірю тим, хто постійно й уперто занятий статевими питаннями, — як індійський факір — спогляданням власного пупа". Це застереження в меншій мірі торкається Радченка, але загалом стосується воно багатьох початківців і не початківців також.

Радченко з завданням своїм не впорався, матеріялу творчого не опанував. Не переказуючи змісту повісти, спинимось на деяких її місцях, що безперечно заслуговують на увагу.

Про авторову мову говорилося, здається, ще перед нами. На стилістичні й мовні огріхи ми наштовхуємось частенько.

Наприклад: „намагався дужчими вдарами смичка приголомшити нікчемність свого існування" (ст. 2). Авторова думка стає нам ясною лише після декотрих міркувань, так бо не точно він висловлюється. Ударами смичка можна вплинути на інструмент, а той в свою чергу викличе в нас відповідні реакції слухових органів. Але

ударами смичка не можна вплинути на зовнішні обставини.

„В кімнаті по стелі підсліпувато блимала електрична лямпка“ (ст. 14).— Чи це не модернізований каганець, що блимає на сторінках численних просвітянських творів“.

„Раптово відчула себе матір'ю стала прислухатись до цієї думки (підкреслення наше. Л. П) (ст. 19). Чому раптово?! невже це думка — відчути себе матір'ю? Матір'ю відчувають себе не раптово, після низки фізіологічних попереджень. Невже автор цього не знає? Нам здається, що він просто сприйняв манеру письма „добродетельних“ письменників „старого, доброго времени“, манери приховування дійсности під умовною фразою. Від цього треба відійти, будь-якою ціною впливу таких письменників позбавитись.

„Я не вмію лизати чужі ореоли“ . . . (ст. 45). Можна лизати тарілки, волам дають лизати сіль після жому, але . . . ореоли? Це „річ“— нематеріяльна й лизнути, ба навіть мацнути її — не можна.

Рядки, що не потрібують коментарів: „Чує, що її голос білими нитками молока дзюрчить із розхристаних материних грудей, і, смачно прицмокуючи, цідить горілку“ (ст. 16).

Та досить вже з негативною стороною даної повісти. Автор уміє влучно характеризувати людей і часом досягає великого ефекту простими, без вивертів рядками.

„Як я потрапила до комсомолу — й до цього часу не можу докладно пояснити. Бо тоді ніколи про нього не думала й навіть не знала, що існує якийсь комсомол. Тільки тепер можу припустити, що мене віддали до нього, як віддають до банку великі гроші, щоб потім мати певний відсоток прибутку“ (ст. 46 — 47).

Тут автор виступає як блискучий аналізатор. Поруч з цим він вміє подати несподівану блискучу фразу, якій позаздрив би викінчений майстер.

„З віконця визирав гладкий (підкреслення наше. Л. П.) інвалід (ст. 8); з поняттям „інвалід“ у нас звязана уява про сповненого страждання каліку, худого, виснаженого . . . Але це банально й не точно, бо інваліди — інваліди — бувають і гладкі й тому, як виняток, цікавіші.

Висновки: вони, здається, ясні. Зелена, молода книжка. Автор шукає. Коли він уважніше буде ставитись до своєї творчости — знайде шлях до читацької свідомости. Вперта учба перш за все, бо здібности в автора є чималі, а культури бракує.

М. Мор.

Джим Тюллі — *Жебраки життя* (автобіографія босяка). Переклав з англійської І. Ю. Кулик, ДВУ, 1928, стор. 195, ціна 1 крб. 25 коп.

Нарешті наш український читач побачив на книжковому ринку книги хороших закордонних авторів. Це збагачує літературу національну і сприяє дальшому її поступові. Ми з задоволенням взнали, що днями вийшла книжка Дж. Тюллі, яка раніше друкувалася в журн. „Ґарт“ в перекладі тов. Кулика.

Джім Тюллі — письменник нині відомий своїми „босяцькими“ творами в Америці. Живою мовою він описує свої пригоди, що зазнав їх він, блукаючи по широченних просторах Північної Америки. Якийсь епічний спокій віє од його письма і своєрідно впливає на читача. Рівним, спокійним пером він змальовує свої численні мандрування по великих містах, по людських „джунґлях“ то-що, і читач захоплюється не стільки майстерністю слова, скільки безпосередньою щирістю автора.

І. Кулик справедливо зазначає в своїй передмові, що не своєю вправністю він зайняв визначне місце в сучасній американській літературі. Його забезпечив винятковий хист самого письменника. Джім Тюллі цікавий для нас тим, що, на кшталт Горкого, хоч і не так, як Горкий, він виображає життя трампів-босяків. Успіх письменника безумовно базується на непідробленій щирості й одверто-презирливому ставленні автора до явищ американської капіталістичної дійсности.

Для нього ніщо буржуазна мораль, і він протиставляє їй своїх персонажів, що

відбито в „вільній“ демократичній республіці вільне питання, пересувають по її теренах на дахах почтових, товарових потягів. Безумовно, герой книги змальований яскраво і, не дивлячись на деякі сентенції арархічного ґатунку, викликає симпатії читача.

Герой покидає Сент - Марі — рідне містечко — і разом з иншими трампами - босяками, випадковими подорожніми, проїздить багато місцевостей. Пригоди: зустріч з полісменами, залізничими детективами, смерть босяка, п'янство з Еймі — прекрасною товстою дівчиною, муринські християни в річці й инше — все це канва довгих авантур, власне, однієї авантури — довгої мандрівки.

Можна мило реготати над бідним щиросердим попом - негром, що вилазить з річки після християн і не знаходить своєї камезольки на березі.

Можна співчувати мешканцям великих в'язниць, що влаштовують „кенгурові“ суди над новими в'язнями.

Та даремно було б проводити повну паралель між Горким і Джімом Тюллі. Коли твори Горкого сповнені своєрідними вчуттями і босяцькою філософією, яка виправдує його героїв, то твір Тюллі характерний своєю реалістичністю, картинами без пейзажів, людьми без портретів. В творі мало емоції, які б могли зворушити читача так, як зворушують твори Горкого.

Джім Тюллі не любить психології й романтизму, і це помітно на стилі книги.

За те не сплутаєш ні Горкого, ні Тюллі. Вони утворили свої жанри і розвинули їх досить широко.

До прекрасних якостей книги слід залічити оригінальні муринські пісні з їх мелодійними повторами і екзотичними контрастами.

Книга читається з неослабленою цікавістю до кінця.

Вона нагадує рівний довгий шлях з горками, з ярами, що встають один з одним. В книзі почувається особливий ритм, рівний, спокійний ритм. Нема великих взльотів, нема великих падінь.

Не шукайте в творові карколомних трюків, якими визначається американська авантурницька література. І без них книга Тюллі — цікава.

Тому - то вона й близька до читання, і, коли дочитуєш останню сторінку, почуваєш задоволення. Коли б було в книзі не 194, а 294 сторінки, вона б набридла.

Задоволення виникає в голові, як вітер увечері після заходу сонця. Вона — наслідок Тюллівського ритму, і кінець у книзі — лише завершення трампівського кола.

Книга — хороший подарунок книгозбірням. Дотепний переклад т. Кулика надзвичайно полегшує читання і розуміння „жебраків життя“, хоч і не позбавлений певних прогалин. Почувається непевність перекладача в орудуванні залізничими термінами. Спірна українська транскрипція прізвища самого автора, бо дехто зве його То(е)лі. Хоч, може, перекладач і мав в даному випадку рацію, щоб уникнути тієї плутанини, що існує в нас, наприклад, з транскрипцією ймення Сінклера (Аптон, Уптон, Ептон і т. п.). Краще перекладено вірші босяцькі, пісні й негритянські співи, що ними ряснів книга. Видко, що у віршованих перекладах І. Ю. Кулик почуває себе більше в своїй стихії, ніж у прозових.

В. Пілот

Микола Самусь. Т р о є ... Василь Чумак. Андрій Заливчий. Гнат Михайличенко. Критико - біографічні нариси. Книгоспілка, 1928. Ст. 53, ц. 85 к.

Останніми часами на сторінках нашої преси частіше згадуються постаті „перших хоробрих“ — фундаторів пролетарської літератури й боєвих революціонерів, що так славно загинули в боротьбі за комуну.

Торік трудящі УСРР святкували десятиріччя своєї перемоги, і це дало формальний привід згадати за перших комунарів, що без вагання положили своє життя, як перший камінь — підвалину соціялістичної будівлі. На сторінках всіх органів з'явились (і по цей час з'являються) різні праці, присвячені пам'яті „перших хоробрих“: статті про їх революційну та літературну діяльність, матеріяли до біографії, спогади вчасників і друзів забитих і т. д.

Радянська суспільність не забула за піонерів українського Жовтня і що далі, то більш увага і літературних, і політичних, і громадських кіл привертається до цих героїчних постатей. Йде швидким темпом робота і по збиранню та виданню розкиданих по тогочасних часописах їх літературних і публіцистичних писань. Цими днями, наприклад, виходить повна збірка поезій В. Чумака, а незабаром має вийти і повна збірка творів В. Еллана.

Особливо багато всіляких матеріялів вийшло в кінці 1927 та на початку цього року, хоч, на жаль, не всі вони мають однакову вартість. Серед більших спроб, що намагаються охопити революційно-літературну діяльність „перших хоробрих", дати якусь синтезу на підставі досі відомих матеріялів, маємо дві: велику статтю Б. Коваленка „Перший призов", вміщену в 11—12 ч. „Молодняка" 1927 р, а тепер входить до складу його другої збірки критичних нарисів, що вийшла цими днями під цією ж назвою — і другу — названу книжку Самуся.

Книжка Самуся має на меті дати загальну більш-менш характеристику тільки трьох письменників-революціонерів, що загинули від ворожої кулі катів-денікінців. Четвертий з них — В. Еллан, що теж передчасно загинув не менш славною смертю на посту боротьби за здійснення тих ідеалів, за які він боровся зброїно в часи громадянської війни,— чомусь у цю збірку не увийшов. Власне ці формальні міркування, якщо вони мали місце у автора, тут ні до чого, а для „повноти картини" треба було б і В. Еллана включити.

Автор, дійсно, зібрав і використав, з одного боку, майже всі опубліковані на той час писання самих піонерів радянської літератури, а з другого — майже всі біографічно-критичні писання про них. Це й становить головну позитивну прикмету даної роботи.

Але автор, як видно, ще не досить досвіду має в критичній роботі (це перша його брошура після двох-трьох статейних спроб), не мав ще серйозної теоретичної підготовки, і це спричинилось до прикрого випадку: матеріял подолав автора.

Автор використав великий матеріял, що видно з численних цитат, які він наводить цілими уступами по кілька десятків рядків, але, на жаль, цитати наведено не лише з сирового матеріялу, як факти, але й там, де треба робити висновки, при чому останні взято з писань критиків літератури. Автор так і не спромігся дати майже нічого свого. Факти узято з численних сирових матеріялів, а висновки, присуди й характеристики—з писань інших критиків.

А проте ця загальна хиба — несамостійність — не становила б перешкоди визнати цю книгу за більш-менш корисну спробу ознайомити ширший загал з цікавими постатями перших піонерів нашого літературного Жовтня,— коли б автор не вжив був найгіршого способу літературно-критичної несамостійности.

Після великої, досить вдумливо і серйозно написаної ст. Б. Коваленка, з широкою ерудицією і глибокою соціологічною аналізою, а головне — цілком самостійної, не варто було Самусеві квапитись з своєю книжкою, коли авторові бракувало серйозної літературно-теоретичної підготовки. Цю основну прогалину він і намагався заповнити цитатами, та оскільки з самих цитат праці не зробиш, а треба щось і від себе сказати, то він дав... чужі думки (коли б тільки думки!) чужими словами.

Не будемо гіпотезувати, як це сталося — свідомо чи несвідомо (може, у автора така феноменальна пам'ять, що він, студіюючи матеріял, мимохіть вивчив деякі місця на пам'ять), а дамо спочатку факти, щоб не бути голословним.

Маємо насамперед кілька зворушливо-точних „збігів" з підручником Ол. Дорошкевича. Про В. Чумака у Дорошкевича: „Почавши з наївних переспівів народницької романтики..., Чумак дає нам закінчені ліричні цикли, повні юнацької сили, віри в життя, переконуючого й світлого оптимізму". (Стор. 303).

У Самуся: „Почавши писати в дусі народницької романтики, він швидко переходить до оригінальної лірики, повної бадьорости й юнацької сили, повної любови до життя й віри в життя“ (стор. 15).

Це перша стадія запозичення у формі перефразування чужих речень. Але далі маємо ще більш простіше й одвертіше запозичення, без жодної собі мороки чужі речення ще перефразовувати:

У Дорошкевича: „Чумакові рими видаються з-поміж шаблону навіть новішої поезії, мелодійно й тонко асонуючи“ (стор. 303).

У Самуся: „Рими видаються з поміж шаблону, навіть, новітньої поезії, мелодійно й тонко асонуючи“ (стор. 17).

Тут і всієї роботи що слово „новішої“ трохи змінено. Далі, в розділі про Гната Михайличенка теж є кілька випадків чудової „схожости талантів“ у Самуся й Дорошкевича. У Дорошкевича:

„Серед дрібних новел Михайличенкових звертають увагу ті, що відбивають стару Винниченківську манеру: „Погроза невідомого“ (з тюремних зшитків), „Тюрма“, почасти „Маленька Докійка“. Але вже й тут, замість безпосередности Винниченкового реалізму, бачимо сухі алегоричні додатки (як образ маленької Докійки в останньому оповіданні), що ладні знищити художню правду в творі“ (стор. 319).

У Самуся: „Серед фрагментів-новел Гната є чимало таких, що відбивають стару винниченківську маніру писання, це „Тюрма“, „Погроза невідомого“ (з тюремних зшитків) та інші. Але в цих новелах уже бракує безпосереднього винниченківського реалізму, сухі, алегоричні додатки, що готові знищити художню прозу (!) в творі заповняють рядки його творчости“ (стор. 50).

Коли в справі гіпотези „феноменальної пам'яти“ ще можна було сперечатись, то в даному випадкові „однікуватись“ вже нікуди: рабське копіювання Дорошкевичових „сухих алегоричних додатків“, що в нього підкріплені прикладом, у Самуся гублять увесь сенс, бо виснуть у повітрі, а до того ж у Дорошкевича вони „знищують художню правду“, а в Самуся дійшло до повної нісенітниці: вони „знищують художню прозу“!

Ерудиція авторова виявилась ще й і в переписуванні з інших критиків, зокрема Б. Коваленка, з його першої кн. „В боротьбі за пролетарську літературу“, про яку Самусь ніде ні словом не згадує, хоч завжди, досить точно подаючи цитати, вказує на джерела їх.

Так от:

У Б. Коваленка: ... Журнал „Мистецтво“... зумів висунути такі дужі й характерні для тодішніх часів постаті піонерів пролетарської літератури, як Василь Елан, Вас. Чумак, Гнат Михайличенко, Ан. Заливчий. Їхня величезна заслуга була в тому, що підчас бойкоту революційної дійсности з боку більшости старих письменників вони разом з войовничим футуристом М. Семенком зуміли скупчити навколо журналу молодий, але сильний письменницький актив і тим самим утворити першу базу для розвитку пролетарської культури“ (ст. 7).

У Самуся: „Журнал „Мистецтво“ займався виключно збиранням розпорошених революційних письменників. Цьому дуже присвятилися й піонери пролетарської літератури Елан, Чумак, Михайличенко та Заливчий, які спільно з войовничим футуристом Семенком встигли скупчити навколо журналу молодий, але сильний письменницький актив, в той час як з боку письменників старої генерації, що проповідували ідеї національної романтики, було оголошено бойкота. Так повстала перша база для розвитку нової пролетарської літератури“ (стор. 19).

Поза всіма ходовими й загальновживаними тепер фразами, що спеціяльно застосовуються до характеристики „перших хоробрих“,— як „піонери“ і т. и. тут маємо досить текстуальної схожости, що висвітлює манеру писання критичних дослідів Самуся. В справі „схожости талантів“ Самуся й Коваленка маємо знов цілком подібний до вищенаведених приклад.

У Коваленка: „На деяких ранніх поезіях В. Чумака виразно позначилися впливи модерної руської літератури, зокрема Бальмонта“ (Перший призов“, стор. 25).

У Самуся: „Ранні поезії В. Чумака мають виразний вплив представників мажорної (?!) руської літератури, Бальмонтова (?!) та інш. (стор. 16).

Цікаво знати, з якого це часу модерна література стала мажорною, а Бальмонт обернувся в Бальмонтова?!

Ми вважаємо, що наведених фактів досить, щоб схарактеризувати основні критичні „прийоми“ автора, що визначають і вартість книжки в цілому. Та, на жаль, бачимо ще й „титульну марку“: „Критика й теорія літератури за редакцією В. Юринця“. Досадно робиться й за тов. В. Юринця, що не добачив. Треба уважніше редагувати твори молодих критиків, а то вони понаписують! Досадно й боляче робиться і за „перших хоробрих“, що про них маємо таку друковану учнівсько-несамостійну й легковажно-недбало скомпоновану книжку.

Л. Підгайний

ХРОНІКА

У ДЕРЖАВНОМУ ВИДАВНИЦТВІ УКРАЇНИ

Вийшло протягом останнього місяця: З бібліотеки укр. класиків: „Котляревщина“ редакція, вступні статті й примітки І. Айзенштока. До книжки ввійшли: 1. Українські оди наполеонівських часів. 2. Варшава. Поема. 3. Вояж по малой России Генерала от инфантерии Беклешова. 4. Павло Білецький - Носенко. Горпинида чи вхоплена Прозерпина. 5. Порфир Кореницький. Вечерниці. 6. Степан Олександрів. Вовкулака. 7. Яків Мітковський. Харько, запорозький катовий.

Твори Марка Вовчка за редакцією і з критично - біографічною розвідкою Ол. Дорошкевича. т. І. М. Горький та М. Коцюбинський — Спомини, листи. (Упорядкував І. Айзеншток). Володимир Ярошенко — Гробовище (Повість).

Друкується й незабаром вийдуть з друку: Я. Ложкін — на посту. Неверов — Я хочу жити (оповідання). Іван Кириленко — Кучеряві дні (повість). Іцік Фефер — Твори (еврейською мовою). Карженівська К. — Степовий сон (п'єса на 3 дії). Арнольд Бенета — Місто Розваг.

ДВУ розпочало видання за планом (на 1928/29 рік) нацмену сучасної еврейської літератури; до цього притягнено кращих еврейських поетів та письменників. За цим планом здано до друку такі книжки: Епштейн Ш. — „В країну великого перевороту“ том І і ІІ. Опаташу Й. Д. — По той бік світу“. Квітко Л. М. — „Разом“. Складено договори з І. Кіпнісом на видання евр. мовою його „Дитячих оповідань“, з Н. Ойслендером - „Місто“ (роман), з Маркішом П. Д. „Шмози“ (роман), з Гільдіном Х. М. „Брукеме“ (колодязь), з Маркішом П. Д. — „Вірші“ та з Фінінбергом Є. „Тріюмфальна брама“ (роман).

„Бібліотека українського історичного роману та повісти“. За планом цієї бібліотеки (на 1928/29 рік) замовлено такі романи: тов. Антоненку - Давидовичу — „Руйнування січи“; Борзякові — „Мазепова доба“, Гр. Епикові — „Гонта і Залізняк“ (Гайдамаччина). Державидав звертається до всіх українських письменників з проханням взяти участь у реалізації цієї бібліотеки, закріпивши за собою певну тему. Теми такі: 1. Первісне життя полян. Вічовий уклад. 2. Татарська навала. Знесення Київа. Данило Галицький. Татарські люди. 3. Литовський період. Перша доба козаччини. Початок Запорізької Січи. Боротьба з татарами. 4. Життя українського замку: наїзди, суди, походи, щоденне життя, освіта, моральний рівень, взаємовідношення між селянами й землевласниками. 5. Життя українського міста XVI ст. Міщани, самоврядування міста — Магдебурзьке право. Цеховий устрій. Торговля. Податки. Щоденне життя. Братство. Братчики. 6. Социніянство на Україні. Просвітній рух. Друкарні. Конст. Острожський. 7. Перші козацькі повстання. Наливайко. 8. Війни козацькі з ляхами. Невільництво. Морські походи. 9. Сагайдачний. Татари. Кафа. Невільничий торг. 10. Богдан Хмельницький. 11. Війни Богданові. Українське шляхетство. Юрій Немирич. 12. Дорошенко. 13. Мазепа. Будування козаків по

копальських роботах. 14. Войнаровський. Життя за кордоном. Україна. Сибір. 15. Палій та Стефан Братківський. 16. Петро та Полуботок. Нищення самостійности України. 17. Життя студеїв Київо - Могилянської Академії. 18. Гайдамаччина. Гонта. Залізняк. 19. Руйнування Січи. 20. Кінець XVIII ст. Нові люди, новий побут. Старшина козацька, дворяни, вельможі, останні козаки. Кріпацтво на Україні. 21. Задунайські запорожці.

Десять років української літератури. Закінчується друком і незабаром вийдуть в світ за планом Інституту Шевченкознавства перші два томи цінної праці М. Лейтеса та М. Яшека „Дясять років української літератури" (1917 — 1927) за загальною редакцією С. В. Пилипенка. Праця ця має завдання — дати певну картину літературного життя за перше десятиріччя Жовтневої революції так у творчості письменників, як і в шуканнях ідеологічних шляхів в аналізі художньої літератури що до змісту її, відзначити дати найважливіших літературних фактів цього десятиріччя. Праця поділяється на три окремі томи. Том перший, бібліографічний, має понад 150 біографій письменників, близько 120 портретів. Для бібліографічної частини письменників використано газети, журнали, альманахи, збірники за зазначений період. Для характеристики творчости багатьох письменників додається стислі літературні портрети їх.

Подано бібліографію творів кожного письменника, що вийшло окремими виданнями та друковано в періодичній пресі, бібліографії рецензій на його твори, критичних розвідок про нього та перекладів його творів іншими мовами.

Том другий, організаційні та ідеологічні шляхи української літератури, розбито на два розділи:

I — подає літературні маніфести, платформи, програмові статті літорганізацій та угруповань.

II—Літературна дискусія 1925—1927 року (бібліографія дискусії і тези до основних питань та проблем їх).

Том третій — темарій. Аналіза художньої літератури за певними темами з методологічним викладом, містить статті з питань жанру і стилю з окремими характеристиками письменників що до цього, історію критичної думки на Україні за десятиріччя з окремою характеристикою діяльности та значіння критиків

В цілому робота являє собою, так би мовити, енциклопедію української літератури за Жовтневе десятиліття, яка обсягом і охопленням матеріялу та планом є перше видання такого роду укр. мовою.

Праця ця стане в допомозі для істор.-літературних дослідів та розробки окремих проблем з укр. літератури. Опріч того, вона правитиме за посібник для учителів, викладачів літератури, лекторів, студентів.

За багате джерело вона буде для робітників книжки взагалі, зокрема для бібліотекарів та політосвітробітників.

Конкурс на дитячу п'єсу. Закінчено прийом рукописів до конкурсу на кращу дитячу п'єсу для шкільного театру.

Всього одержано 130 рукописів. Жюрі конкурсу приступило до розгляду рукописів, які будуть переглянуті протягом жовтня місяця ц. р.

Про наслідки конкурсу буде оголошено в усіх газетах та журналах.

У ДЕРЖАВНОМУ ВИДАВНИЦТВІ БІЛОРУСІЇ

Вийшло з друку: Гартны Ц. — Ірачыстасьць: Збор вершай. Гартны Ц. — Трэскі на хвалях (Збор апавяданьняй). Колас Якуб „Новая зямля" (поэма), Купала Янка — Збор творай. т. III. Якуб Колас готує до друку другий том своїх творів. Перший том незабаром вийде з друку з біографічно - критичною розвідкою І. Джержинського. Тодор Глибоцький здав до друку збірник своїх літературно - критичних нарисів під назвою „Пра літературныя справы".

Олесь Гародня здав нову п'єсу — сатиру з життя Західньої Білорусії під назвою „Пісар попа Куруса".

Бр. Тарашкевич (засуджений польським урядом на процесі „Громади") працює у тюрмі над перекладом на білоруську мову „Пана Тадеуша" Адама Міцкевича. Друкуються твори укрїнських письменників у перекладі Янкі Купали: П. Панча „Зямля" і А. Любченка — „Пастух" „Ціхі хутар" і „№ 2002".

У РОСІЙСЬКИХ ВИДАВНИЦТВАХ:

Вийшло з друку: В. Вересаев — „В юные годы" (воспоминания). Т. А. Щепкина-Куперник — „Дни моей жизни". Де-Вер-Стекпул — „Остров Пальм" (роман). Данил Крептюков — Времена (роман). Михаил Сивачев — Желтый дьявол (повесть). М. Горький — „О писателях". Матвей Ройзман — „Минус шесть" (роман). С. Вельтман — „Восток в художественной литературе". Павел Журба — „Черный пар" (роман). Джон Пальмер — „Книга о моей жене" (роман). Л. Гессен — Книжка для автора об изготовлении рукописи.

У КНИГОСПІЛЬЦІ

Вийшло з друку: з бібліотеки українських класиків: Леся Українка. — Повне зібрання творів т. V. Драми. За загальною редакцією Б. Якубського. — Франко Ів. — Твори. т. XXVI. За загальною редакцією С. Пилипенка. — Винниченко В. — Твори, т. XXII. Заповіт батьків.

З нового українського письменства: Н. Забіла — Сонячні релі (лірика) Ю. Яновський — Прекрасна. Іт. Морські вірші.

З світового письменства: Гі Мопасан — Твори, т. V. Оповідання. За редакцією С. В. Савченка. Переклад В. Козловського.

Друкуються: М. Коцюбинський — Повне зібрання творів, т. I. За ред. А. Лебідя. — Ю. Смолич — Фальшива Мельпомена (Роман). — Ю. Яновський — Майстер Корабля. (Роман). Кость Котко — Сонце поза мінаретами. (Малюнки з життя сучасної Туреччини).

Друкується окремими книжечками такі оповідання:

М. Горький — Справа з застіжками. Омелян Пиляй. Ярмарок в Голті. В степу. Макар Чудра. Народження людини. Приятелі. Дід Архип і Льонка. — Д. Лондон — Сонячне пір'я. О. Слісаренко — Авеніта. Бунт.

У ВИДАВНИЦТВІ „РУХ"

Вийшло з друку: Франко І. — Дитячі твори, т, XXV, XXVI. Б. Грінченко — Твори, т. IV (На распутті — повість), М. Чернявський — т. VII (поезії). О. Кобилянська — Твори. т. VIII (Через кладку — повість) Г. Хоткевич — Твори. т. II. Життеві аналогії.

З бібліотеки „Український Театр: М. Кисіль — Карпо Соленик. П. Лісовий — Кубань. (Нариси).

Друкуються: В. Ярина — „Роси", посмертна збірка оповідань. Винниченко — „Над" „Великий секрет" (нові п'єси).

Г. Хоткевич — Твори. т. VI (Богдан Хмельницький). Кіршон — „Рейки Гудуть". Переклад М. Йогансена.

НА ЗАХОДІ

АНГЛІЯ

„Найстаріша повість світу". Нещодавно у Лондоні вийшла з друку в перекладі на англійську мову т. зв., „Найстаріша повість світу", яку ніби-то написав якийсь прадавній єгиптянин. Манускрипт, з якого зроблено переклад, має близько 3000 літ і зберігається в Британському музеї („British museum").

Зміст цієї повісти, приблизно, такий: В одного гарного юнака закохується ще гарніша жінка його старшого брата. Юнак, відчуваючи незручність свого становища, всіляково уникає закоханої жінки, але вона проте не піддається й настирливо йде до своєї мети. Щоб доп'ясти свого, вона влучно сіє між братами незгоду, яка неминучо скінчилася б загибіллю одного з них, якби вони (обидва) вчасно не отямилися й не замирилися. Наслідком цього гине сама „підступна" жінка.

Одначе, любовні пригоди юнака цим ще не кінчаються. Після цього він швидко жениться, і ще швидше його молода жінка стає коханкою фараона. Юнак довго намагається прихилити її до себе, але коли йому не щастить цього зробити, то він жорстоко мститься їй, а сам кінчає своє життя самогубством.

Як бачимо, то ця „найстаріша повість світу“ тематично нічим не відрізняється від більшости сучасних повістей буржуазного світу, а тому й не диво, що вона знайшла собі серед нього масового читача . . .

Оксфордський словник. В Оксфорді остаточно викінчено до друку великий англійський словник, який порівняно з кваліфікаційним словником французької академії являє собою значно більшу працю. Досі вийшов десятий том, але підготовча робота розпочалася 70 літ тому, а 40 літ вийшов перший випуск першого тому. Досі вийшло з друку 15488 сторінок, що містять у собі 50.000.000 слів, 500.000 стилічних прикладів та 2.000.000 різних цитат.

Популяризація класиків. Останніми часами на тихіших лондонських вулицях та площах відбуваються цікаві переїзні театральні вистави, що складаються з творів різних англійських класиків, а головно — Дікенса та Шекспіра. Сцена являє собою рухому площадку, яку легко можна перевезти з одного місця на друге всього лише одним конем. Декорацій, звичайно, нема, якщо не згадувати звичайного стола та двох - трьох стільців, але актори виконують свої ролі обов'язково загримовані та у відповідних убраннях.

ФРАНЦІЯ

Творчі літа. Під такою назвою відомий літературний часопис „Mercure de Franse“ перевів широку літературну анкету, наслідком якої виявилось, що більшість визначних французьких літературних творів з'явилися тоді, коли їхні творці мали близько 30 літ. Аналогічна англійська анкета свідчить, що кращі англійські літературні твори з'явилися тоді, коли їхні автори мали від 40 до 50 літ, за винятком одного лише Редіярда Кіплінґа, найкращий твір якого з'явився ще тоді, коли він не мав 30 літ свого життя.

Історія літератури у монографіях. Книгозбірня Голімотре готує до друку велику історію французької літератури у монографіях. Кожному авторові буде дано окреме й цілком визначене місце за дослідами біографів.

Невідомий твір Бодлера. Нещодавно Жюль Мукет оголосив у „Фіґаро“ невідомі драматичні фрагменти Бодлера, які мають загальну назву „Manoël“. Ці фрагменти Жюль Мукет знайшов серед паперів покійного письменника - історика Ернеста Праронда. Виявляється, що свого часу Бодлер і Праронд мали замір спільно написати велику драму, але написали всього лише декілька сцен. Одначе „Manoël“ Бодлера є найдовшим фрагментом цієї нескінченої драми. Незабаром він має вийти у світ окремим виданням.

Спорт і література. За проводом Марселя Бергера паризькі письменники та артисти - малярі утворили спортове товариство, яке ставить собі за завдання провадити вправи з баскет - болу та легкої атлетики. Між іншим, до цього товариства належить також відомий сучасний письменник І. Прево.

„Ночі“. Видавництво Фламаріона розпочало видавати цікаву серію т. зв. „Ночей“, тоб - то тих ночей, що відомі нам з творів різних світових письменників. У першу чергу мають піти такі ночі, як білі (північні), чорні (південні), венецькі, єгипетські українські ночі на морі, а також ночі по клубах, кавярнях та просто безсонні ночі

НІМЕЧЧИНА

Гавптман і німецька академія. Два роки тому Гавптман не погодився вступити до академії, куди його було обрано. Тоді його запросили знову. На цей раз він згодився і пояснив листовно, що робить це виключно тому, що якби він не пішов

до академії, то це було б не п - товарись-
кому до тих письменників, як вже сидять
там.

Берлінський театр. Берлін має 35 театрів, які протягом поточного року дали 10.000 вистав, з чого на німецьких авторів припадає всього лише третя частина. Французькі автори мають [illegible]оть 30%. Найбільшу кількість вистав [illegible] охоплює Б. Шов (261), потім — Бурдет [illegible] (153), Мольнар (150), Гавптман (149) [illegible]
Але, при [illegible] ус[illegible] 3) Осв[illegible]а Мольєр всього лише 22 рази.
5) Осміром, такий популярний автор, як Зудерман, ішов усього 2 рази. В опері найбільш тримаються Ваґнер (92), Верді (87) та Пучіні (74).

Опера Вайля і Кайзера. Кайзер написав лібрето до опери Вайля „Цар фотографується", яка нещодавно була виставлена на сцені оперного театру у Ляйпціґу. Дія відбувається в Парижі, в ательє фотографа, до якого через годину має приїхати цар, щоб фотографуватися. Раптом до ательє вскакує група невідомих, яка готує на царя замах: в апарат вкладають механічного револьвера, який у відповідний момент має засипати царя кулями. Але цареві, як на те, сподобалася гарненька фотографістка і він затягає справу зі своїм фотографуванням. Натомість він жартує і, жартуючи, прохає її сісти на своє місце проти апарату з тим, щоб раніш її фотографувати. В той час в ательє вдирається поліція й викриває змовців. Оце й усе, чим живиться посередній німецький міщух, бо з музичного боку опера невисокої якости.

ІТАЛІЯ

Д'Анунціо пише... Д'Анунціо спеціяльно заходився писати нову річ для двох італійських артисток — Ірми та Емми Граматік. Крім того, викінчив до друку перший том своїх спогадів під назвою „Мої товариші з очами, але без вій".

Муссоліні фотографується. Рекламуючи свою особу, Муссоліні замовив собі величезну (найбільшу у світі ?!) фотографію, яка має 20 метрів довжини й 15 — ширини. Місце, де стоятиме цей портрет, ще невідоме.

ЕСПАНІЯ

Уряд і де - Унамуно. Як відомо, свого часу королівським декретом де - Унамуно було позбавлено права займати катедру при Саламанському університеті. Тепер найвищий суд це право знову повернув поетові, але король рішуче запротестував проти цієї постанови суду.

ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА

Смерть Антонія Сови. Протягом цього року чеське письменство й мистецтво зазнало багато болючих втрат. Два місяці тому помер відомий повістяр К. М. Чапек-Ход, у першій половині серпня скінчив своє життя найкращий сучасний чеський композитор Лео Яначек, а в кінці серпня, після довгої та важкої хвороби, заснув один з найбільших представників чеської поезії — Антоній Сова. Вперше виступив він з томиком своїх поезій („Реалістичні строфи") у 1891 році, після чого що - року випускав по одній збірці лірики, але загальне визнання свого таланту здобув щойно 1894 року, коли з'явилася його збірка „Опір і співчуття". Треба сказати, що тоді були такі часи, коли чеський нарід уперто змагався з централістичним Віднем та з німецькою меншістю у самій Чехії, де вона намагалася захопити владу на всіх ділянках життя.

Завдяки особливим умовам майже ціла чеська промисловість перебувала в німецьких руках, а німецькі промисловці, підтримуючи германізацію країни, одночасно ганебно визискували чеське робітництво. Серед атмосфери змагання співчуття відомого поета знайшло широкий відгук у робітничих масах і, разом з тим, зміцнився робітничий опір проти визискувачів. Сова

зразу ж став народнім співцем, кожний його новий твір — громадською подією на тлі чеського життя.

Його лірика є різностороння. Від безтурботньої народньої пісеньки й до глибоких, полум'яних дум над трагічним становищем пригнобленого народу — все знаходило в ньому певно визначене місце.

Поза лірикою, чудово писав балади, про які критики казали, що вони подібні до балад Керуди. Сова — лірик радости й смутку життя — вмів раз - у - раз промовляти гострим тоном рішучого протесту, що лунав далеко поза межами Чехії. Підчас одного епізоду з часів німецьких змагань, коли відомий німецький історик, Моммсен, казав своїм учням: „Товчіть чеські лоби“, Сова пломінним віршем навчив німецького професора людяности.

Крім лірики та балад, Сова лишив значний доробок прозою. Його оповідання та нариси також здобули широку популярність у світі, а така повість, як „Панкрат Будецьо-балакун“, перекладена майже на всі европейські мови. До найпопулярніших творів Сови належить томик поезій „Про любов, кохання та зраду“. Народився Сова у Пацаві (південна Чехія) і в своїй великій повісті „Тома Бояр“ розповів про важке селянське життя отієї частини своєї батьківщини, яка в ті часи мало чим відрізнялася від життя цілої країни. Найголовніша риса творчости Сови — це його любов до трудящих мас, яку він зберіг у собі до краю.

У ЗАКОРДОННИХ ВИДАВНИЦТВАХ

Вийшло з друку:

Німеччина: Кольб, Аннета — Дафна Гербст (Роман з життя мюнхенського „вищого світу“ перед початком війни). Цвайг, Арнольд — Боротьба за сержанта Грішу (Роман з життя німецької окупаційної армії у Польщі підчас війни). Цвайг Стефан — Три пости — творці свого життя з Козанова, Стендаль, Толстой, Венер Йозеф Магнус — Весільна корова (Роман з сучасного селянського побуту). Келлерман Бернгард — На караванних шляхах Персії (подорожні ескізи).

Франція: Дюкльо Анрі — Пруйський ігумен (історичний роман). Мартен дю Гар - Роже — Опух (побутова комедія на три акти). Пуляй Анрі — Божевільний експрес (новела авантурного змісту). Дюпуї Огюст — Галл (Історичний роман). Жід Андре — Поворот з озера чад (подорожні нотатки). Шаброль Анрі — Лірика тіла (збірка ліричних поезій спортивного місту).

З листопада місяця п. р. Державне Видавництво України розпочинає видавати періодичний альманах (місячник) — **„Літературний ярмарок“**. В альманахові будуть друкуватися вірші, оповідання, повісті, романи, п'єси, гуморески, подорожні нотатки, побутові нариси то - що. До співробітництва в **„Літературному ярмаркові“** запрошується письменників усіх художніх шкіл, напрямків і угруповань. Редакція альманаху дає місце і реалістам, і натуралістам, і футуристам, і динамістам, і романтикам, незалежно від того, в якій літературній організації вони перебувають, а також і всім письменникам, що не належать до вищеназваних шкіл та угруповань. Альманах розраховує на **масового читача**.

Державне Видавництво звертається до всіх письменників з проханням надсилати свої твори до альманаху **„Літературний ярмарок“**.

Адреса така: Харків, Державне Видавництво України, вул. К. Лібкнехта, № 31, редакція альманаху **„Літературний ярмарок“**.

Видає — **Періодсектор ДВУ**

Редагує — **Редколегія**

Ціна 75 коп.

